

Cankarjev bataljon in uporni Narigarji s Pasje ravni pred 60 leti*

60-letnica narodne vstaje na Loškem 1941/42
in Narigarji, sopotniki Cankarjevega bataljona

Uvod

Ob 60-letnici zmagovite poti Cankarjevega bataljona (CB) po Loškem ozemlju si Ločani štejemo v dolžnost, da ob tej obletnici opišemo v Loških razgledih to zgodovinsko uporno pot borcev CB od Poljanske vstaje do boja v Dražgošah tako kot nanjo danes gleda kot udeleženec NOB po tej časovni odmaknjenosti.

Škofjeločani imamo posebno pravico pisati o CB saj je ta vse pomembne zmage dosegel na Loškem. S svojimi zmagami je zaustavil izseljevanje našega naroda in ubranil, da Gorenjska nikdar ni bila priključena Rajhu. Tudi v Dražgošah generallajtnant Georg Schreyr, vodja štaba »Jugovzhod« ni uspel uničiti CB. Bataljon se je po dražgoški bitki sam razšel na vrhu neprijazne zimske Jelovice pod goro Britmanco.

Avtor tega prispevka Marijan Masterl še posebej zavrača neresnične in žaljive trditve Ivana Bertonclja-Jobana in Ivana Jana, da je deset Poljancev z Rafaelom Bubom na čelu bila kriva za smrt 17 borcev CB na Mošenjski planini zato, ker je zaseda zapustila svoje mesto in pred nemškimi policisti pobegnila v gozd.

V gradivu Masterl predtsem dokazuje, da so policisti – smučarji naključno odkrili v koči na Mošenjski planini borce CB in da niso bili izdani kot trdita Ivan Bertonclj in Ivan Jan. Po preteklib 60 let od navedenih dogodkov je tako danes na razpolago nekaj novih dokumentov: pričevanj udeležencev teh dogodkov in spoznanj o zgodovini NOB so Masterlu omogočili kot sam pravi ločevati slepe naboje od pravih.

Narigar

Medvojni dogodek uporniške devetčlanske družine z Bukovega Vrha je prvi beležil kulturnik Poljanskega bataljona in pisatelj Bogo Flander – Klusov Joža v svoji črtici »Oče in sin¹« že med vojno leta 1944. Isti dogodek sta po vojni dokaj natanko in dodat-

*Marijan Masterl (1917) iz Škofje Loke, nekdanji partizan, vodja obnove Dražgoš in častni član A.N.P.I je pisec spominov iz kmečkega življenja Poljancev in Poljanske vstaje.

no opisal še Janko Mravlje in Tone Peternel-Igor, vendar le do priključka Narigarjeve družine Cankarjevemu bataljonu (v nadaljevanju CB) v decembru 1941.

Ob pogovorih s Francetom Šubicem-Narigarjem ter njegovima sestrama Angelo in Alojzijo sem se tudi sam odločil, da v tem prispevku opišem nadaljnje usode Narigarjevih tako, kot so se odvijale od požiga domače hiše, preživetja v CB, tudi na Mošenjski planini, do bega v Šentjošt nad Horjulom v tedanjo italijansko Ljubljansko provinco. Preživeli Narigarjevi so se po vojni vrnili v Bukov Vrh. Ivana Šubic, poročena Tušek, se je po 24. letih vrnila iz ženske bolnišnice za duševno bolne iz Valdobbiadene, blizu Trevisa, nazaj v Bukov Vrh. V Argentini je, brez materine vednosti, pristal Ivanin sin Jožko. Tri tete, zlasti mati Ivanka, so težko pričakovale Jožka, da bi se iz tujine vrnil domov in prevzel posestvo strica Franceta; vendar je prišel le za nekaj tednov, sam. Legendarni kurir CB, Janez Šubic-Narigarjev, pa je 10. maja 1943 umrl v uničevalnem taborišču v Gussnu. Zdaj od 11 članov družine živijo sin Katarine Šubic, Ciril, v Prapetnem – Bukovem Vrhu in Francka Šubic, poročena Kalan, na Bukovici.

Začelo se je v Bukovem Vrhu v decembru leta 1941. Narigarjev sin Janez Šubic je tedaj obstrelil nasilnega nemškega obmejnega carinika, ki je zunaj hiše pretepal očeta in mu grozil s smrtjo. To je bil prvi uporniški strel v Poljanski dolini. Njegove posledice so prizadele vso družino in njeno premoženje. Njihov dom je bil požgan, člani družine se niso več zbrali okrog skupnega ognjišča.

Narigarjevi so po usodnem strelu in nekaj dneh strahu in nevarnosti pribežali v zavetje CB. Z njim so v decembru in januarju delili dobro in slabo. Moški člani družine so sodelovali v hudih, težkih bojih bataljona v decembru 1941 pri Skoblovi bajti v Bukovem Vrhu ter januarja 1942 v Dražgošah in na Mošenjski planini. Skupaj s prvimi uporniki so Narigarji brezdomci spremljali in doživljali vse človeške napore in vojaške dejavnosti CB v prvi partizanski zimi 1941/42.

Bukov Vrh

Naselje tega imena sestavljajo samotne kmetije, razpete po vzhodnem, severnem in zahodnem pobočju Pasje ravni nad Poljansko dolino. Dolgo je štiri kilometre in leži od grape Sovpat na vzhodu do Hotoveljščice na zahodu. Vleče se skozi krajevni skupnosti Log in Poljane. Pred drugo svetovno vojno je imel Bukov Vrh 31 hiš in je štel 200 prebivalcev¹. V povprečju so družine imele po šest članov. Največ otrok se je rojevalo zlasti bajtarjem. Številni, še nedorasli, bajtarski otroci so zato morali od hiše služiti k premožnejšim kmetom; deklice najprej kot pestrne in pastirice, kasneje kot služkinje, dečki pa kot pastirji, hlapčiči volarji ter kasneje hlapci. Tudi pri Narigarjevih je moralo pet deklet pri starosti sedmih let že od doma.

Zemlja v Bukovem Vrhu, visoko na obojni strani pod Pasjo ravnjo, skoraj nobeno leto ni bila preveč radodarna. Na tej višini zgodaj zapade sneg in zaradi severne lege pozno skopni. Prebivalci Bukovega Vrha pa imajo tudi takšno zemljo radi, saj jih preživlja, čeprav skromno in ob trdem delu. Katero zemljo pa naj bi imeli radi, če ne svoje? Z mnogimi trdnimi vezmi so privezani nanjo. Ob ogrožanju premoženja, četudi skromnega, na tem delčku slovenske domovine pa je tudi v Poljanski dolini

*Pogled z zaboda
na Bukov Vrh in Pasjo
ravan. Na levi strani je
ravnik in na njem
cerkev Sv. Sobote.*

*Sedanja
Narigarjeva domačija
Cirila Šubica,
je v Bukovem Vrhu 23.*

*V sredini je vrh Pasje
ravnii (1029 m),
najvišje gore
v Polhograjskem
hrbovju.*

Foto: M.M.

prenekateremu hrbovcu v bližnji preteklosti potisnil puško v roko sam vsiljivi zavojevalec in potujčevalec, ko je po Poljanski dolini začel s preseljevanjem prebivalstva in z drugimi oblikami nasilja.

Nekaj o Narigarjevi domačiji in družini

Narigarjeva domačija je bila 920 m visoko na zahodnem oplačju poljanske strani Pasje ravni (1029 m). Imela je hišno številko Bukov Vrh 21. Posestvo je merilo nekaj manj kot pet hektarov; od tega sta bila dva hektara gozda, drugo pa so bile njive, travniki in pašniki. Sejali so pšenico in oves, sadili krompir, zelje, repo in fižol. Angela pravi, da so za zajtrk in večerjo dan za dnem klepali turščni sok z mlekom. Za kosilo so imeli zelje, fižol, krompir ali kruh. Vedno je bila skuhana skleda fižola in suhega sadja. Fižol so med tednom jedli brez olja in kisa.

Samotne kmetije so v Bukovem Vrhu nastajale med 12. in 14. stoletjem. Poseljevali so jih slovenski Korošci iz okolice Celovca. Vas je spadala takrat v Koroško župo⁴. Nanjo spominja pešpot iz Hotovlje v Bukov Vrh, ki ji Poljanci še zdaj pravijo Koroška pot. Za uho precej nenavadno hišno ime Narigar si je mogoče razložiti tako, da je domačija stala na pobočju (riglju)⁵.

Po pripovedovanju Maksa Jesenka je bilo del Šubicevega zemljišča v klinu in so mu dejali rigelc. Od tod bi lahko nastala beseda narigelc in naprej na riger. Lahko pa bi Tomaž Šubic domače ime Narigar prinesel Bukov Vrh že iz Prelesja. Tomaž Šubic in Katarina Oblak sta se poročila 1905 leta. Naselila sta se v Bukovčevo bajto v Bukovem Vrhu. Leta 1906 je Mežnar z Bukovega Vrha prodal Tomažu okoli 5 ha zemljišča visoko pod Pasjo ravnijo. Tu je Tomaž zgradil manjšo hišo, hlev in kozolec. Kraj ima ledinsko ime Mežnarjeva Prapet.

Vendar to selišče ni bilo najvišje v Bukovem Vrhu. Prav na vrhu Pasje ravni, kraljice Dolomitov, je stala domačija Ignaca Plestenjaka, po domače Kralja, Bukov vrh št. 23. To je bila tedaj tudi najvišje ležeča domačija v Polhograjskem hrbovju. Res je bil kralj, saj je vsa pokrajina daleč naokrog ležala pod njim. Domačiji so tukajšnji prebivalci dodali še dopolnilo »pasji«. Tako je uradni Kralj dobil v ljudski rabi še neuradno domače ime Pasji Kralj.

Široka ravan in zaobljeno hribovje, ki blago hode v oči s severne in južne strani, je ostanek ravnika, dela površja davne pokrajine, ko odtekajoče vode še niso zarezale dolin in grap v globino ravnika. Tudi najspretnější slikar bi ne mogel upodobiti lepše podobe, kot jo daje razgled s Pasje ravni vse naokrog. Zares paša za oči. Pogled obsega nešteto vrhov v škofjeloškem in drugem sredogorju, prek slemenov prevalov in krajev pa vse do visokih snežnikov. Pokrajina, ki človeka prevzame. Niti se ne smemo čuditi, da so bili ljudje pripravljene za to grudo marsikaj velikega storiti v hudih medvojnih časih. Tudi kri je tekla zanjo.

Življenje v Bukovem Vrhu je med okupacijo sprva še teklo po starem utečenem kmečkem redu. Dan je bil podoben dnevu, vse dokler ni bila, na jugu Bukovega Vrha, potegnjena razmejitvena črta med nemškimi in italijanskimi zasedbenimi ozemljem.

Poglejmo, kako je bilo to zimo v hiši Tomaža Šubica, po domače Narigarja. Mati Katarina je umrla leto pred nemško zasedbo. Na domu so gospodarili oče Tomaž, sinova France in Janez, ovdovela hčerka Ivana, poročena Tušek, njen sin Jožko in najmlajša hčerka Angela (1925). Narigarjeva domačija ni mogla preživljati vseh enajstih članov družine, zato je preostalih pet hčera služilo v krajih v bližini doma. Zaradi pomanjkanja so se moški nenehno pehali za dodatnim zaslužkom. Kuhali so oglje in ga prodajali kovačem po Loki in obeli dolinah. Čeprav so bili bajtarji, so imeli za prevoz oglja svojega konja. V hlevu sta bili še dve kravi, telica in prašič. Tudi pozimi niso bili križem rok. Oče in sin France, veščta čevljarjenja, sta po hišah popravljala obutev. Oče Tomaž, ki je igral klarinet, in sin Janez s harmoniko sta kolesovala, igrala na ohceti ter na priložnostnih plesih po kmečkih hišah.

Narigarjevi so se hitro rojevali, še hitreje pa so umirali drug za drugim.

Narigarjevi muzikanti.

Poljanski tihotapci usodni za Narigarjeve

Državna meja med nemškim in italijanskim zasedbenim ozemljem je tekla po dolini nekako tri kilometre južno od Narigarjevih. Nemci so na zasedenih ozemljih vpeljali živilske karte in točke za nakup tekstilnih izdelkov. To je pomenilo omejeno preskrbo s hrano in porabo blaga pa tudi oživljanje črnega trga.

Zato ni čudno, da je bližina meje vzpodbudila predvsem mlajše moške, da so se lotili novega donosnega, vendar nevarnega zaslužka. Začeli so tihotapiti ali kontrabantati, kot so temu prepovedanemu opravilu rekli sami. Tihotapstvo je živelo zlasti pozimi, ko je bilo na kmetih več prostega časa. Tihotapili so predvsem surovo maslo v takratno ljubljansko pokrajino, ki ji je primanjkovalo mlečnih izdelkov; zato je Gorenjska mlekarna v Čirčah pri Kranju tedaj vsak dan dobavljala Ljubljani po pogodbi avtomobil ali dva mleka¹. Poljanski tihotapci pa so nazaj na Gorenjsko prenašali industrijske izdelke, predvsem tekstilno blago.

Kot že večkrat poprej je 5. decembra 1941 nameravalo prestopiti državno mejo sedem tihotapcev. Bili so domačini iz Poljan, Hotovlje, Črnega Vrha in iz Rovta. S seboj so nosili surovo maslo. Ko so skušali prestopiti mejo, so padli v nemško zasedo, ki je streljala nanje. S prestreljenim želodcem je kmalu zatem v nemški obmejni postojanki Črni Vrh umrl Jože Kloboves, Kamnarjev iz Poljan. V nogo je bil ranjen Maks Kalan, Muhov iz Hotovlje. Ujeta sta bila Jože Platiša, Tonceljnov iz Hotovelj, in Lojz iz Omejčeve bajte s Črnega Vrha. Štirje fantje iz Rovta (Kolobocije) so pobegnili brez poškodb.

Ponesrečen prestop tihotapcev čez mejo je usodno posegel v dotlej mirno in ustaljeno življenje Narigarjevih, četudi niso imeli nikakršnega opravka s tihotapstvom. Ko so cariniki s Črnega Vrha zasliševali ujeta tihotapca, se je Tonceljnov Jože v stiski nerodno izgovarjal, da ni tihotapil in da je surovo maslo pustil že pri Narigarjevih.

Prijeta tihotapca sta dva carinika v sredo 20. decembra 1941 v dopoldanskih urah odvedla s Črnega Vrha v pristojno orožniško postojanko v Poljanah. Ob vračanju sta zavila v Bukov Vrh mimo soseda Podskalarja (810 m) k Narigarjevim (920 m), da bi tam opravila poizvedbo in zasegla Tonceljnovu surovo maslo. V hiši so pravočasno opazili njun prihod. Na hitro so se dogovorili, da se dobijo pri Migotu v Kremeniku, če bo treba bežati iz hiše. Sin Janez, ki je takoj pomislil, da so mu za petami, je zato stekel na podstrešje in se zaril v seno. Že od poznega poletja je namreč prenašal Krivarjevemu Maksu (Krmelju) iz Hotovlje pošto v Ljubljansko pokrajino, nazaj pa je nosil pošto poveljstva slovenskih partizanskih čet, Slovenskega poročevalca in druge novice z onstran meje. Slednje so Poljanci še posebno radi poslušali in jim tudi verjeli. Nekatere so kar požirali, čeprav so bile že na prvi pogled take, da niso mogle biti resnične. Janez in France sta bila zgovorna in sta rada kaj dodala, da se je bolje slišalo. Na kurirskih poteh, ko ni bilo več toliko kmečkih opravil, sta se menjavala. Prenekaterega tujca sta tudi spravila na skrivaj čez mejo tja ali nazaj.

Orožnikom je sicer že zgodaj prišlo na ušesa, da ubirata Narigarjeva brata prepovedane poti, vendar ju nikoli niso zalotili ob meji. Konec poletja 1941 so kar dvakrat opravili pri njih preiskavo. Premetali so hišo od vrha do tal in zamaš iskali dokaze o njenem sodelovanju z Osvobodilno fronto ali tihotapci².

Sin Janez v obrambi očeta obstrelil Nemca

S prihodom dveh carinikov k Narigarjevim 20. decembra 1941 se je na tej samotni domačiji začela odvijati zgodba, ki spominja na filme o divjem zahodu. Ob prihodu obeh Nemcev so bili v hiši oče Tomaž, starejši sin France in hčerka Ivana s sinčkom Jožkom. Slednjima se je posrečilo brez težav takoj zapustiti hišo in sta se umaknila v bližnjo Francetovo hišo v Prapetnem. Obe sestri sta pred prihodom Nemške patrolje nosili novo pridelani in posušeni fižol od Francetove hiše v družinsko hišo Narigarjevih, da bi ga omlatili. Ker si s prihodom Nemcev nista obetali nič dobrega, sta hišo v Prapetnem zaklenili in z Jožkom ob sneženju po gazi odšli po Kisovski senožeti navzdol v grapo Izvršnika (v Pekel, 550 m) pod Kisovsko domačijo. V mraku pa so odšli na dogovorjeno mesto k Mjgotu (715 m) v Kremenik.

V domači hiši pri Narigarju sta pred nemškima carinikoma ostala le oče Tomaž in sin France. Pričela sta ju ločeno zasliševati. Eden od carinikov je odpeljal Franceta iz hiše, da ne bi slišal očetovega zagovora. Že od vstopa Nemcev v hišo je France nenehno premišljeval, kako bi ušel. Ko je bil zunaj hiše sam s carinikom, ga je podrl na tla in pobegnil. Zpozneli strelj presenečenega carinika ga niso več dosegli.

Po njegovem pobegu so cariniki stresli vso jezo na očeta v hiši. Od njega so zahtevali surovo maslo, ki ga je tu -pustil- tihotapec. Carinik je kazal očetu zapisnik s Toncelново izjavo. Čim bolj je Tomaž zavračal trditve, da bi imeli pri njih tihotapsko blago, tem bolj je carinik tiščal, da ga nimajo zato, ker so ga dali partizanom. Med kričanjem in pretepanjem je mlajši carinik privlekel očeta iz hiše pred kozolec na zahodni strani. Tu mu je grozil, da ga bo ustrelil, če takoj ne pove tudi, kakšne naloge opravljata sinova za partizane. Še posebno sta pritiskala na očeta, da bi povedal, kje je sedaj sin Janez. Najbolj nasilen je bil mlad cariniški pripravnik, ki se je hotel izkazati. V dokaz, da v resnici namerava streljati, je očetu nastavil orožje na prsi.

Vse, kar sta carinika počela z očetom pod kozolcem, je s podstrešja poslušal in napeto opazoval sin Janez, ki je edini od družine ostal skrit v hiši. Na podstrešju je poiskal bratovo puško, pomeril skozi špranjo v Nemca in sprožil. Tedaj je počilo. Carinik, ki je meril z orožjem na očeta, se je opotekel ranjen v ramo in uho. Nemca po strelu nista nudila odpora. Jadno sta pobegnila od Narigarjevih, prepričana, da vanju meri še več -partizanskih- pušk. Drugi Janezov strel, ki ga je sprožil za bežečima Nemcema, ni bil uspešen. Obstreljeni carinik je zaradi velike izgube krvi omagal že na Kuzovem griču, odkoder so ga naprej z vozom odpeljali v Poljane in od tam v bolnišnico na Golnik.

Da je Janez na kratko razdaljo samo obstrelil nadležnega Nemca, ni nič čudnega. Vojakov ni služil in puško je s tresočo se roko prvič nameril v človeka. Streljati je moral navzdol in zato je moral paziti, da ni obstrelil očeta. Puško, s katero je streljal, je kupil brat France pomladi tega leta za dvajset nemških mark od Lojza iz Omejčeve bajte. Pred razpadom kraljevine Jugoslavije je bil Lojze kot rezervist vojak pri Prvem planinskem polku v Škofji Loki in ob njegovem razpadu prišel domov v popolni vojaški opremi s puško na rami."

Janezova hitra odločitev, da brani očeta tudi za ceno lastnega življenja, je bila junaško dejanje brez primere. Sam je stal proti dvema oboroženima Nemcema in jima nagnal strah v kosti. Bil je to prvi uporniški strel z velikim odmevom po Poljanski dolini, lahko bi tudi rekli, prvi znanilec kasnejše poljanske vstaje.

Narigarjevi morajo zapustiti domačijo

Gnani od razburjenja in strahu so Narigarjevi na hitro zapuščali domačo hišo. Reševali so gola življenja. Računali so, da se lahko Nemci vsak čas v večjem številu vrnejo z bližnjega Črnega Vrha. V naglici niso vzeli niti najnujnejšega. V hiši se ni več kazalo zadrževati. Vedeli so, da se jim bodo Nemci za storjeno neusmiljeno maščevali.

France, ki je napol oblečen zbežal cariniku v gozd pod hišo, je najprej pritekel k Muhu v Vinharje, kjer mu je gospodar Pavle Kalan dal najnujnejše: suknjič, čevlje in večerjo. V mraku je odšel k Migotu v Kremenik. Preden pa se je brat Janez pridružil svojim domačim, je poiskal Maksa Krmelja, da bi pri njem dobil koristen nasvet in si olajšal morečo stisko, v katero je zabredel in vanjo potegnil še vse domače. Bruhnilo je iz njega: *«Nemca sem obstrelil!»*. Maks pa je po poljansko zapotegneno dejal: *«Janez, prav si storil!»* ob tem je sam pri sebi zadovoljno ugotovil, da se je odpor že začel, še prej, kot je sam mislil.

Pri Migotu so bili takrat že trije borci Poljanske (Robnikove) čete, ki so se od 6. decembra 1941 dalje zbirali pri Muhu. To so bili: Janež Tavčar, Podrenovškov iz Gorenje Dobrave, Ivo Županec-Brico, v Kranju stanujoči klobučar iz Zagreba in Maks Krmelj, Jesenkov iz Bačen. Pod zaščito teh partizanov so še istega dne pozno zvečer Narigarjevi odšli v svojo opuščeno hišo. Na hitro so pobrali hrano, zimska oblačila in drugo najnujnejše in se vrnili k Migotu. Janez je vzel s seboj tudi škornje, ki mu jih je bil pred tem sešil France za odhod v partizane.

Vseh pet mož, med njima oba Narigarjeva sinova, je od Migota 10. decembra 1941 odšlo v Poljansko četo. Oče Tomaž in hčeri Ivana s sinom in Angela pa so še ostali pri Migotu. Podnevi so se zaradi varnosti zatekli v Stržinarjevo gmajno.

Nemci požgejo Narigarjevo domačijo in Francetovo v Prapetnem

V soboto, 13. decembra 1941, so Nemci v Bukovem Vrhu obračunali za Janezov strel. Tako kot prej je tudi tega dne odšla iz taborišča Poljanske čete v Polhovcu k Narigarju poizvedovalna patrolja. Čakala je Nemce, ko bodo prišli ropat in požigati. V partizanski zasedi so tega dne bili: Janez Šubic, Narigarjev, Silvo Štibel-Dimač, Dermotov iz Javorij, in Janez Tavčar, Podrenovškov iz Gornje Dobrave.

Okoli poldneva sta previdno in pritajeno prišli v Bukov Vrh dve večji koloni Nemcev, orožniška in policijska iz Poljan ter carinska iz obmejne postojanke v Črnem Vrhu nad Polhovim Gradcem. Zaseda je iz bližnjega gostega bukovja sprožila nanje nekaj strelcev. Ti so predvsem nameravali opozoriti Nemce, da so na ozemlju ki ga nadzorujejo partizani, ki spremljajo njihovo gibanje in nasilna dejanja. Nemci so na partizanske strele odgovorili z vsem svojim orožjem, vendar brez uspeha. Partizan-

ška patrolja se je po tem streljanju vrnila v Polhovce, sovražniki so ji sledili do Kuzovega griča, globlje v varno partizansko ozemlje v Polhovcu pa si niso upali.

Streljanje, ki ga je bilo slišati po vsem Bukovem Vrh, je vznemirilo tudi Narigarjevo Lojzo, takrat staro 28 let, ki je služila kot dekla pri kmetu Kamenšku (757 m) v Bukovem Vrh, 2,5 km od svoje rojstne hiše. Pohitela je navzgor po Bukovčevi senožeti na vrh Pasje ravni (1029 m) in naprosila Kraljevega Ignaca, naj jo spremi do rojstne hiše. Poizvedeti je želela, kaj se tam dogaja.

Okoli domačije je bilo vse zeleno Nemcev, ki so pregledovali okolico. Iskali so partizane in domače. Ker je bila tedaj pri hiši še živina, je Ignac njun prihod opravičeval in dejal po poljansko: «Lojza, zdej pa pejd futrat.» Nevede je tako Nemcem izdal, da je domača hči.

Ignacev poziv je slišal nemški carinik, ki je znal slovensko in vprašal Lojzo, kdo da je? Kralj je hitro začel popravljati storjeno napako in cariniku pojasnjeval, da je Lojza sicer doma iz te hiše, vendar da je že od sedmega leta zdoma. Lojza je pripovedovala, da jo je Nemec vsestransko zasliševal. Potem ju je carinik vodil k drugi Narigarjevi hiši in tudi tam so vse preiskali. Ko so šli tja, je Lojzo skrbelo, da je kdo od domačih v hiši. Ko carinik ni ničesar našel, je Ignaca in Lojzo odgnal na Pasjo ravan, na Kraljev dom. Tu je Ignaceva žena potrdila, da je Lojza resnično že od sedmega leta zdoma in da služi pri Kamenšku v Bukovem Vrh. To je nemškemu policistu zadostovalo in Lojza je lahko odšla nazaj h Kamenšku.

Vrh Pasje ravni, obrnjeno na jug, kjer leži bližnja cerkev v Črnem Vrh, so Lojzi misli segle enaindvajset let nazaj. Tedaj so ji mati zavezali prvi punkelj in nebogljeno, komaj sedem let staro, odpeljali dobro uro hoda v Črni Vrh h kmetu za pestno. Pomagati je morala tudi pri oranju. Držeč za klešče pri oralu je morala paziti, da so kolca pluga tekla vzporedno k zadnjemu razoru. Le tako so nastajale nove vzporedne brazde. Zgodilo se je, da so ji klešče ušle iz rok, kolca pa iz brazde in je oralo zarezalo nezaželeno brazdo. Gospodar se je na majhno Lojzo raztogotil in jo udaril z otko, ki jo je izdrl iz pluga. Narigarjevi otroci, čeprav so bili bajtarski, so bili ponosni in niso prenašali krivic. «*Tepli pa me že ne boste!*» je zavpila Lojza. Nič več ni prišla za klešče in s polja je pobegnila naravnost domov. Doma so jo mati trdo pri-jeli: «*Saj še ni sv. Jurij, kako si že doma!*»¹⁰ Odpeljali so jo nazaj v Črni Vrh, ne da bi jo pri tem posebej tolažili. Ko se je Lojza, zatopljena v rano mladost, vračala s Pasje ravni nazaj h Kamenšku, je bila obrnjena stran od svojega doma. Tako ni videla ognja, ki je medtem zagorel na njenem domu. Nemci so požgali vse Narigarjevo selišče. Še preden so Nemci zažgali domačijo, je 450 m oddaljeni sosed Rovtar (814 m) odpeljal v svoj hlev Narigarjevo živino. Pri Rovtarju je tisti čas služila za deklo Narigarjeva Francka.

Narigarjevi, ki so po usodnem strelu pribežali k Migotu, so se vsak dan strahoma ozirali proti svojemu domu v Bukovem Vrh. Skrbelo jih je, kaj se dogaja z očetovo in Francetovo hišo. Tudi živina je ostala v očetovi hiši. Pričakovali so najhujše, ko bodo izza pobočja zagledali dim. Ta nesrečni dan so doživeli v soboto, 13. decembra 1941 popoldne. Od ognja ožarjeno zimsko nebo in bližnja zasnežena hri-

bovska pobočja ter grozljiv dim, ki se je valil pod nebo na vzhodu, so naznanjali, da gorita njihova domova. Zavedeli so se, da so prav ta čas izobčenci sredi zime postali še brezdomci in brez hrane. Njihov življenjski trud je bil v dobri uri izničen. Postali so popolnoma odvisni ali prepuščeni milosti in nemilosti sovaščanov.¹¹

Narigarjevi pogorelci v Vinharjih

Samotna, trdna hribovska kmetija Janeza Peternela (1903–1941), po domače pri Brdarju (640 m), v Vinharjih je v ponedeljek in torek, 13. in 14. decembra 1941, gostila 72-članski ČB, ki je bil na poti iz Selške doline v Polhovec in v Presečje pri Sv. Ožboltu. Ko so se razmere na Brdu umirile, je po odhodu bataljona dobrosrčni gospodar Janez Peternel povabil pod svojo streho in k mizi nesrečne Narigarjeve, očeta Tomaža in njegovi hčerki Angelo in Ivano s sinom Jožkom. Angela se spominja, da so prišli na Brdo v snegu in mrazu okoli 18. decembra 1941 in ostali tam dober teden. Nič več se jim ni bilo treba čez dan zatekati v mrzle gozdove. Ko so prebivali pri Brdarju, se jim je življenje nekoliko umirilo, čeprav so bili nesrečni pogorelci in izobčenci. Dobrotniku so pomagali pri pripravi živinske krme in drugih hlevskih opravilih, ki so jih bili navajeni od doma.

Mirno in kolikor toliko spodobno življenje je po tednu dni prekinil žalosten dogodek. Zgodil se je na dan svetega Štefana, v petek 26. decembra. Bil je dan, ki ga še živeči iz Brdarjeve in Narigarjeve družine do smrti ne bodo pozabili. Prav ta dan so Nemci končali zadnje priprave na obsežno ofenzivo proti ČB, ki se je v poljskih hribih v petnajstih dneh poljske vstaje povečal na okoli 500 mož. Po uspešnem partizanskem napadu v Rovtu 12. decembra in v nadaljnji partizanski ofenzivi, ki je trajala do 25. decembra, Nemci niso bili več kos ČB.

Na pomoč so morali na Gorenjsko poklicati dodatne bataljone, da bi lahko »pomirili« Gorenjsko, kot so temu sami rekli. Da je šlo za vojaške priprave na izredno pomembno in obsežno ofenzivo, potrjuje njeno tajno ime »Grosseinsatz« (velika ofenziva, op. MM). Zaradi uspešne partizanske ofenzive, so Nemci očitno precenjevali sile ČB tako po oborožitvi kot po številu borcev. Zadnji dan pred ofenzivo je policijski akcijski štab »Jugovzhod« skušal dopolniti podatke o tem, kje v Polhograjskem hribovju se resnično nahaja partizanski bataljon, kje sta njegova glavnina in poveljstvo ter kako veliko ozemlje nadzoruje. V razne smeri in iz različnih izhodišč je nemško policijsko poveljstvo 26. decembra razposlalo močne poizvedovalne patrolje, ki so iskale stik s partizani. Močna patrolja je prišla iz Lučin (613 m) čez Zadobje (706 m) tudi na Brdo.

Tega usodnega dne se je Pavle Oblak iz Kisovškega mlina v Hotoveljski grapi pred nemškimi patroljami, ki so napredovale na jug iz Poljan umaknil na Brdo. Peternelova kmetija leži vrhu konca Hotoveljske grape. Ker je bil ta dan cerkveni praznik, so domači počivali na klopeh po hiši in za pečjo. Poleg domačih so bili v hiši še Narigarjevi štirje, od nekod je prišel v hišo še partizan Albin Kokelj, Malšenov iz Dolenčic pri Javorjah. Nosil je nahrbtnik in v njem kos slanine. Domača hčerka Malka je prihod Nemcev še pravočasno opazila in zavpila: »Nemci!».

Ob vdoru Nemcev v hišo so vsi ostali v izbi, razen Mašenovega. Ta je vrgel Narigarjem za peč nahrbtnik in hitro stekel skozi vrata. Eden od policistov je v polomljeni slovenščini osorno vprašal Malko, če je v hiši kaj banditov. Odgovorila je bistro in nedoločeno: *«Ne da bi vedela.»*. Nemška patrolja se je lotila pregleda hiše od podstrešja do kleti in hleva. Iz kleti pod hišo so zmagoslavno potegnili Mašenovega Albina, ki so ga našli pod poveznjeno leseno kadjo za zelje. Porogljivo so Malko vprašali in kazali na Albina: *«Kaj pa je to?»*. Niso pa mogli Malki očitati, da je prikrila partizana. Nемеc je ostro vprašal Malko: *«Kdo so ljudje za pečjo?»*. Tudi za Narigarjeve je zatrnila, da so domači. Tedaj k sreči še niso imeli v veži predpisanega seznama v hiši stalno bivaajočih. Nekaj za tem so v hlevu našli še domačega sina Slavka.

Z domačije so Nemci odvedli štiri: gospodarja Pavla Peternela, Albina Koklja, Pavla Oblaka in Slavka Peternela. Prve tri je del patrolje odpeljal skozi Kremenik, Zadobje in Prelesje v Lučine. Na poti v Kremenik so izpustili 70-odstotnega invalida Pavla Oblaka. V prvi svetovni vojni je kot avstrijski vojak na ruskem bojišču izgubil levo nogo in Nemci so ga gotovo zaradi tega pustili pri življenju. Pavle sam pa je rad pripovedoval, da je v Rusiji doživel oktobrsko revolucijo in se je zato prišteval k prvim somišljenikom komunistov v Poljanski dolini. V Lučine, pristojno nemško orožniško postojanko, so policisti tako pripeljali le Brdarja in Mašenovega Albina. Oba je škofjeloški gestapo (Geheime Staatspolizei – tajna državna policija) v soboto 27. decembra ob osmi uri zjutraj pripeljal v škofjeloške sodne oziroma gestapovske zapore. Pavla Peternela-Brdarja je gestapo še istega dne odpeljal v neznano, tako da ni dokumenta, da je prišel v Begunje in se je vsaka sled za njim izgubila že v Škofji Loki.¹² Albina Koklja je gestapo v torek 30. decembra ob tretji uri popoldne odpeljal v begunjske zapore. Že 3. januarja je bil ob 10. uri ustreljen v Dragi in je tam tudi pokopan.

Brdarjevega sina Slavka, ki je bil že dva dni partizan, so policisti odkrili doma v napajalnem koritu za živino, kjer se je potopil v vodo. Izvlekli so ga iz vode, pretepli ter vklenjenega in mokrega odvlekli na grič, kjer na vetrovnem hrbitišču še danes stoji kozolec dvojnik (zaradi izjemne lege so v njem dobro in hitro sušili kmečke pridelke). V kozolcu so mokrega Slavka privezali na voz. Obleka na njem je na mah zmrznila v leden oklep. Takšen je nesrečni Slavko dolgo čakal na policiste, da bodo prišli iz hiše. Zapregli so konja in Slavka odpeljali na zaslišanje na vojaško poveljstvo ali orožniško postajo v Poljane. Privezan za voz je Slavko moral ves čas teči, ali pa so ga za vozom vlekli. V Begunje ga je pripeljal Gestapo iz Škofje Loke, skupaj z Albinom Kokljem. Tudi Slavko je bil 3. januarja ustreljen v Dragi.

V tej genocidni vojni proti prebivalstvu je izgubilo življenje pet članov Brdarjeve družine. Živa je ostala le hčerka Malka. Bližnji sosed – izdajalec je hudo prizadel Mašenove, še posebej pa družino dobrega Janeza Peternela. Vrata njegove hiše so bila vedno na stežaj odprta, miza pa pogrnjena za ljudi, potrebne pomoči v težkem medvojnem času. Vsi Brdarjevi so sodelovali v narodnoosvobodilnem gibanju. Trije sinovi so se v tem času pridružili CB.

Narigarjevi v varstvu Cankarjevega bataljona

Po aretaciji moških pri Brdarju so bili Narigarjevi pred težko ponovno odločitvijo: kam hitro na varno? Na Brdu se ni več kazalo obotavljati po tem, kar je povedal Kisovski Pavle, da se v Poljansko dolino vali številno vojaštvo z orožjem. Narigarjevi so pravilno sodili, da Nemci pripravljajo velik obračun za vse napade CB na nemške enote, postojanke ipd. v zadnjem času. Ugibali so, kam se še lahko umaknejo.

Najbolj varno se jim je zdelo, če bi se zatekli k svojim znanec (čez mejo), v Polhograjsko hribovje, vendar to ni bilo več izvedljivo. Mejo so po posvetu z Nemci v Žireh tesno zaprli tudi Italijani. Tako jim je bila zaprta pot na zahod in na jug. Tudi na sever čez Poljansko dolino v Četeno ravan, kjer so bili v svaštvu pri Košancu, niso več mogli, saj bi padli naravnost v roke Nemcem, ki so iz doline prodirali proti Vinharjem, Kremeniku in Bukovemu Vrhu. Prost je bil kolikor toliko le še umik na vzhod, v višje ležeči Bukov Vrh, to je na ozemlje, ki so ga nadzorovali in branili borci CB. Presodili so, da bodo najbolj varni med 500 partizanskimi borci, pa tudi vsa družina si bo tako skupaj delila dobro in slabo. Janez in France sta že bila poljanska vstajnika od 10. decembra dalje. Najbolj je očeta priganjala k odhodu z Brda ovdovela hčerka Ivana v strahu za svojega šestletnega sina Jožka, ki ga je imela nad vse rada. Naslednje jutro, 27. decembra 1941, ali še pred začetkom nemške ofenzive proti CB je oče Tomaž v zgodnjih jutranjih urah odpeljal hčerko in vnuka v Bukov Vrh. Pod streho so jih sprejeli pri Skoblu, najvišji kmetiji na severni strani Pasje ravni. Tu je bilo tačas poveljstvo 2. čete CB, ki mu je poveljeval priljubljeni in vojaško sposobni komandir Jaka Bernard, stavbenik z Bleda. Za njima se je nekoliko kasneje, vendar še pred začetkom bojev, odpravila k Skoblu še Angela. Tu so Narigarjevi bili v času, ko so borci ves dan le 400 m jugozahodno od Skoblove domačije, ki stoji na Razpočju, uspešno odbijali nemške napade.

*Skoblova domačija
v Bukovemu Vrhu nad
Visokim. Nad kmetijo
so pobočja Pasje ravni
in Skoblove bajte.
Foto: M.M.*

»Napravite mi to deželo zopet nemško!«

V času od 6. do 11. aprila so Nemci, Italijani in Madžari naglo premagali Jugoslavijo Slovenijo. Nemci so takoj sledili Hitlerjevemu naročilu: »Napravite mi to deželo zopet nemško!« Poziv je veljal za Spodnjo Štajersko in za Gorenjsko. Nacisti so pognali svoj ponemčevalni in uničevalni stroj. Z njim so nameravali kar čez noč uresničiti firerjev ukaz s svojo prusko natančnostjo. Rodil se je narodni odpor.

Cankarjev bataljon in Poljanska vstaja

*Vrh Mežaklje bom stal,
pesem svojo rjul,
Blegoš bo čul
Krim odmev bo dal,
v vse vetrove jo bom tresel,
eden jo bo na Pohorje nesel.*

Oton Zupančič,
september 1941

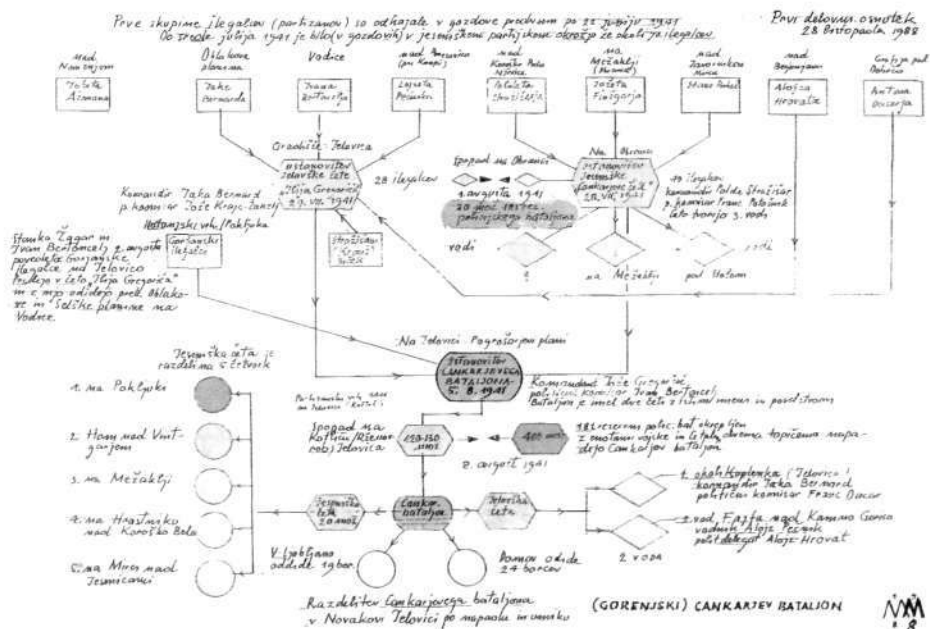
Ob 60-letnici uspešnih bojev CB v Rovtu, Bukovem Vrhu, Dražgošah in tragedije na Mošenjski planini je prav, da se podrobneje seznanimo z njegovo prehojeno potjo in zgodovino.

V tem času se je odkrilo več domačih in tujih dokumentov, ki dopolnjujejo do sedaj znana pričevanja. Visoka obletnica obstoja CB ponuja piscu priložnost, da skuša polresnice popraviti, da postanejo resnice, tako kot so se odvijale pred šestdesetimi leti. Nekaj pa bo tudi besedila, ki je v popolnem nasprotju z besedili, napisanimi pred tridesetimi ali več leti (primer: Mošenjska planina). Vzporedno z opisi CB se v njegovo zgodovino vpleta nesrečna hribovska Narigarjeva družina, ki je našla zavetje v CB in z njim delila dobro in slabo.

Leta 1941 je bil CB ustanovljen kot drugi, vendar največji partizanski bataljon na Slovenskem. Po stanju 26. decembra 1941 je štel 381 mož. Večino časa je deloval prav na ozemlju nekdanje občine Škofja Loka in tu tudi zaključil svojo bojno pot.

Bataljon je postopoma nastajal iz manjših odporniških skupin. Najprej se je 28. julija na planini Obranca (920 m) nad Blejsko Dobravo združilo prvih pet skupin partizanov v Jeseniško ali Cankarjevo četo. Poveljevala sta ji komandir Polde Stražišar in komisar Franc Potočnik. Dne 29. julija 1941 je bila na Gradišču (1139 m) severovzhodno od Partizanskega doma na Vodiški planini (1108 m) ustanovljena Jelovška četa Ilije Gregoriča. Njen komandir je bil Jaka Bernard, komisar pa Jože Krajc-Žakelj. Iz obeh čet je bil 5. avgusta 1941 na Pogrošarjevi planini (okoli 1200 m) in 800 m jugozahodno od Partizanskega doma na Vodiški planini ustanovljen Gorenjski ali CB. Njegov komandant je bil Jože Gregorčič-Gorenjc, komisar pa Ivan Bertoncelej-Johan. Štel je okoli 130 mož.

Še istega dne 5. avgusta zvečer je bataljon nameraval napasti gestapovsko jetnišnico v Begunjah in rešiti zapornike. Napad naj bi pomenil začetek vstaje na Gorenjskem. Za to partizansko namero pa so Nemci prehitro izvedeli in zastražili vse prehode čez Savo. Hkrati so na levi strani Save razkropili in delno onespobili Storžiški bataljon, ki naj bi sodeloval pri napadu na jetnišnico. Zaradi očitne izdaje je predvideni načrt dviga gorenjske vstaje tokrat v celoti propadel.

Posamezne partizanske skupine, dve četi in Gorenjski, kasneje Cankarjev bataljon

V kroniki važnih dokumentov o dogodkih, ki so se odvijali v Selški dolini od razpada Jugoslavije do osvoboditve, na prvi strani za leto 1941 piše: »8. 8. so partizani na Mošenjski planini na Jelovici likvidirali petokolonoša in takratnega župana iz Železnikov Hornickega.«

Naravnost osupljivo je bilo za CB to, da je sovražnik že 5. 8. 1941 izvedel za nameravani vdor obeh gorenjskih bataljonov v Begunje. 181. rezervni policijski bataljon je 5. avgusta 1941 napadel Storžiški bataljon na Dobriči in zastražil vse mostove čez Savo in Gorenjskemu bataljonu onemogočil prehod s desne na levo stran Save. Očitno je bil to velik uspeh sovražnikove obveščevalne službe. Tri dni za tem (8. 8. 1941) je isti bataljon na Kotliču razbil Gorenjski bataljon do takega stanja, da se je zmanjšal razdelil na dve četi. Predpostavljam, da se Hornický ni brez razloga nahajal tedaj na občutljivem prostoru Jelovice v neposredni bližini CB v koči na Mošenjski planini. Lahko je bil za sovražnika pravi človek, na pravem mestu in ob pravem času v neposredni bližini Gorenjskega bataljona. Za tako domnevo sicer ni pravih dokazov.

Mirko Ambrožič, takratni majer na Mošenjski planini, mi je pravil, da je bil Hornický nekaj dni v koči na Mošenjski planini z mlado in prikupno žensko iz Selc. Ali je bila to kombinacija koristnega s prijetnim ali samo prikrievanje pravega namena, je težko ločiti. Vsekakor je bil Hornický predrzen, da je oborožen vstopil prav na občutljivo ozemlje, ki ga je nadzoroval bataljon.

V koči sta se z orožjem spopadla Franc Biček in Hornický. Hitrejši je bil Biček. Selčanka je še isti dan po smrti Hornickega vstopila v bataljon. To bi lahko pomenilo, da je Selčanka bila Hornickemu predvsem za krinko.

Zemljevid prikazuje kraje kjer je bil ustanovljen Gorenjski in Cankarjev bataljon in lego Narigarjeve domačije v Bukorem Vrhu.

Nemci niso mirovali. Po Jelovici so iskali Gorenjski bataljon in se pripravljali, da ga uničijo. Svoj prvi ognjeni krst je bataljon doživel že 8. avgusta, ko so ga Nemci odkrili na Rzenovem robu, južnem obrobju Jelovice. Bataljon je napadlo 400 dobro oboroženih policistov, ki so bili podprti z enotami vojske. Zaradi očitne premoči v ljudeh in orožju se je bataljon moral predčasno umakniti na ugodnejše položaje na Kotlič (1411 m) nad Rudensko grapo. Danes se ta vrh imenuje Partizanski vrh. Razbiti bataljon se je po tem napadu razdružil na Jelovško in Jeseniško četo. Obe sta odšli na svoja operativna območja. Število partizanov se je zmanjšalo za 43 moških. Iz bataljona je domov odšlo 24 borcev, 15 pa v Ljubljano, med njimi tudi brata Švigelj, poklicna vojaka in zdravnik.

Po treh mesecih večjega ali manjšega mirovanja obeh čet je poveljstvo CB v oktobru 1941 odločilo, da se četi ponovno združita v bataljon. Za zbirno mesto, kjer bi se četi sestali, je bil dogovorjen Mali vrh (818 m), vzhodno od cerkve sv. Primoža (831 m) na Jamniku.

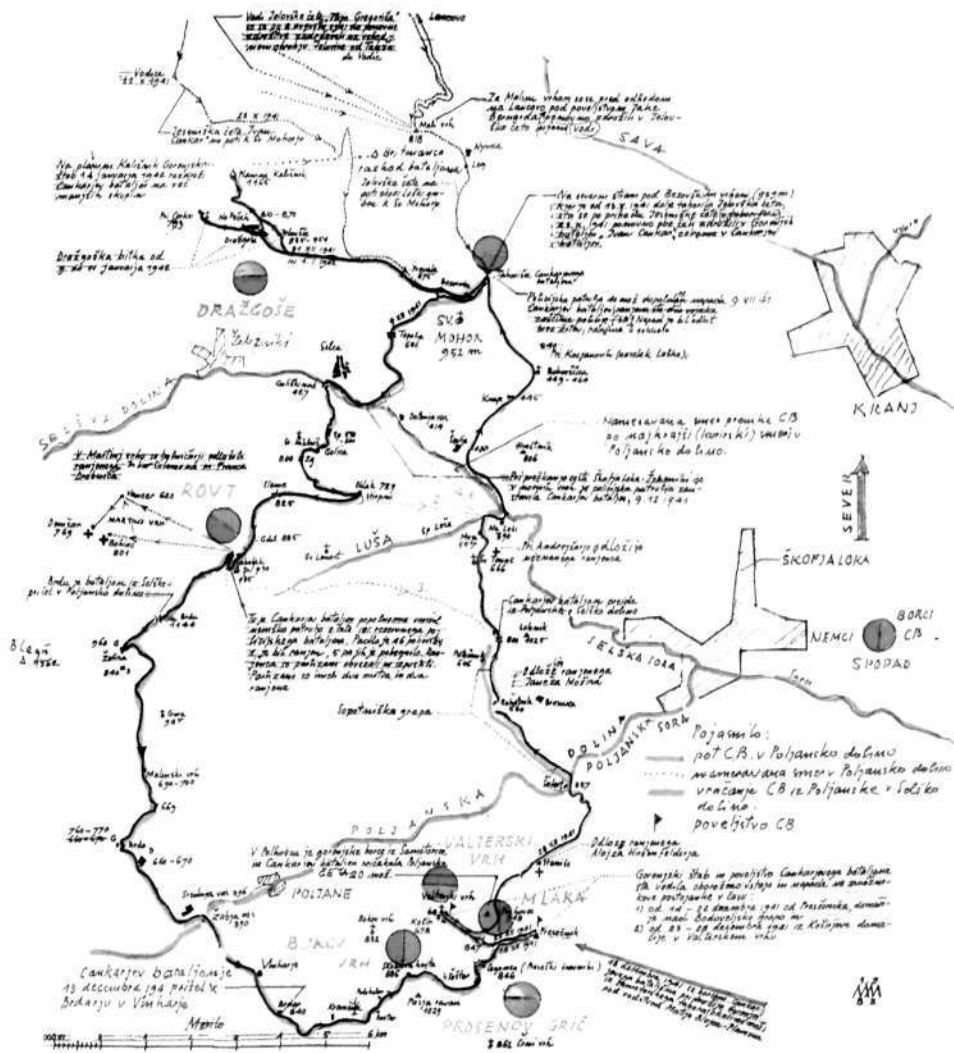
Prva je prišla na zbirno mesto bližnja Jelovška četa. Takoj je odšla na prvo akcijo na Lancovo pri Radovljici. V noči z 9. na 10. oktober je požgala Remčevo žago, ki je bila v nemški lasti. Pogorelo je okoli deset tisoč kubičnih metrov v kašte zloženih desk. Iz maščevanja so Nemci ustrelili 17 talcev, pripeljanih iz begunjskih zaporov. Med njimi je bila tudi prva ženska talka, Rezka Dragar iz Črnuč, posmrtno razglašena za narodno herojino.¹⁵

Zaradi varnosti se je po tem dogodku Jelovška četa premaknila z Malega vrha na položaj 800 m severno od sv. Mohorja (952 m) v Tkavškov gozd pod Bezovniškim

vrhom. Ta kraj je bil izbran zaradi prihodnjih nalog. Novo skrito taborišče je imelo ugodno središčno lego tako za logistične kot za vojaške akcije v Selški dolini, Škofji Loki, Kranju in v Kropi. Poveljstvo bataljona je moralo počakati na prihod oddaljene Jeseniške čete. Do ponovne združitve obeh čet v bataljon je zaradi vremenskih razmer prišlo šele 25. oktobra 1941. Jeseniško četo je na poti v bataljon na Vodiški planini zaustavil zgodaj zapadli sneg 22. oktobra 1941.

Iz taborišča je CB opravil več logističnih akcij:

V prvi polovici oktobra 1941 sta se v Loki zadrževala Stane Žagar in Jože Gregorčič s krajevnimi organizatorji OF. Dogovorili so se, da bodo iz nemškega vo-

Bojna pot Cankarjevega bataljona iz Selske doline v Poljansko dolino in njegov povratek v Selsko dolino.

jaškega oporišča blizu kolodvora v Škofji Loki odnesli 600 pušk in 30 strojníc. Hkrati bi še napadli gestapovske zapore v Loki in osvobodili zapornike. To naj bi skupaj izvedla CB in Pesjakova četa 50 mož, ki je taborila v Polhovcu. Obe akciji je preprečil zgodaj zapadli sneg, zaradi česar je CB ostal vkovan v snegu in zaradi sledov ni mogel iz taborišča. Pesjak pa je svoje borce odpeljal iz Polhovca čez mejo v Samatorico v Polhograjskem hribovju.

Dne 18. novembra je bataljon onesposobil most čez Selško Soro na Praprotnem. Isti dan je drugi vod bataljona napadel osemčlansko posadko nemške obveščevalne službe iz Celovca v gostilni Ratitovec pri Turku na Češnjici v Selški dolini. V noči s 7. na 8. december pa je bil že drugič požgan most na Praprotnem.¹⁴

Dne 11. novembra 1941 se je iz Bezovniškega gozda na pot odpravilo 15 mož CB pod vodstvom Jaka Bernarda. Med njimi sta bila iznajdljivi vodnik Franc Biček-Bruno kot šofer in Franc Beniger-Gabrin kot drugi šofer. Pri Alojzu Bukovniku iz Okroglega je Biček dobil na posodo tovornjak, na katerega se je naložilo vseh 15 borcev. V Bistrici pri Podbrezjah so sestopili borci, namenjeni v Duplje k mesarju in trgovcu Kuharju. Ostali so nadaljevali pot v Zapuže pri Begunjah v Resmanov mlin. Ta je nepretrgano mlél moko za nemško vojsko. Iz mlina so z dvema tovornjakoma odpeljali 80 vreč krušne moke, drugi tovornjak je bil Resmanov. Za njegov volan se je usedel Gabrin. Oba tovornjaka sta odpeljala v Duplje, kjer so naložili še borce z nahrbtniki suhega mesa in masti. Srečno so se pripeljali skozi Kranj v Besnico, kjer so del moke spravili v Paplerjevo pajstvo, ostalo pa v Nemiljah (516 m) na Jeralov kozolec.

Za zimski čas je bilo treba borce oskrbeti s toplimi volnenimi izdelki. V soglasju z lastnikom pletilnice v Škofji Loki, Savnikom, in s sodelovanjem mestnih aktivistov OF je 6 mož CB pod vodstvom Jožeta Gregorčiča 24. novembra 1941 odneslo 300 puloverjev, volnene rokavice in kape, vse namenjeno nemškim vojakom na ruski fronti.

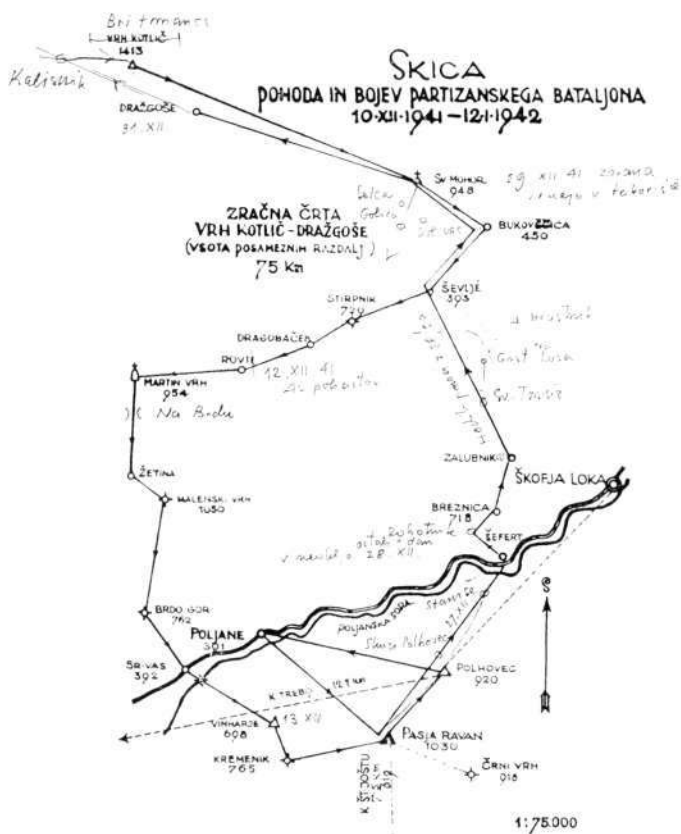
Pomemben za ponovni dvig vstaje na Gorenjskem je bil 8. december 1941. V hiši Izidorja Vidmarja na Bukovščici, po domače pri Kocjanovih, se je na posvet zbralo okoli 15 predstavnikov gorenjskega političnega in vojaškega vodstva. Vodil ga je Stane Žagar, ki je v ta namen prišel iz Ljubljane in Babne Gore. Nekateri viri navedajo, da naj bi vstaja izbojevala svobodno ozemlje, ki naj bi segalo od Polhograjskega hribovja prek Poljanske in Selške doline čez Jelovico do Jeseniškega kota.¹⁵

Dne 9. decembra so nemški policisti poskusili vdreti v taborišče bataljona za Bezovniškim vrhom (911 m), vendar so jih partizani pravočasno zaustavili že na zahodnem pobočju imenovanega vrha. Ta nenadni policijski napad je bil razlog, da se je CB predčasno odločil za umik iz Selške doline v Poljansko. Še isti večer je bataljon na polju med Selci in Dolenjo vasjo naletel na orožnike iz Selc, vendar se ni hotel zaplesti v spopad in se je mimo vasi Golica (600 m) usmeril na Stirpnik, kjer je noč z 9. na 10. december prepsal na domačiji Franca Oblaka (725 m).

Rovt v Selški dolini

Rovt je razložena vas na policah pod severnim obronkom Malega vrha (1370 m). Leži na višini okrog 900 m. Leta 1948 je zaselek štel 72 prebivalcev in 36 hiš.

Bataljon se je nameraval premakniti na Poljansko naravnost po dolenjevaškem polju po ustaljeni kurirski poti: mimo Luše (300 m) k Sv. Tomažu (666 m), na preval

Skica pohoda in bojev partizanskega (Čankarjevega o.p. M.M.) bataljona od 10. decembra (pravilno 9. decembra, o. p. M. M.) do 12. januarja 1942 (pravilno do 14. januarja o. p. M.M.) po medvojnem osnutku Maksa Krmelja.

nad Zalubnikarjem (800 m), se po Sopotniški grapi spustiti v Poljansko dolino (380 m) in odtod dvigniti v Polhograjsko hribovje. Selški orožniki so pod Selci zaprli to najkrajšo pot iz Selške v Poljansko dolino,

Naslednji dan, 10. decembra, so bataljonski obveščevalci ugotovili, da v dolino Luše vstopa 50 nemških policistov. Zaradi varnosti bataljon ni nadaljeval poti, temveč se je prestavil višje v Rovt in se nastanil pri kmetu Debeljaku (820 m).

Strážar na skednju je 12. decembra v dopoldanskih urah sporočil poveljstvu, da se iz Zaprevala proti Rovtu pomika skupina Nemcev. Naštel je 52 postav. CB v moči okoli 70 mož je nemške policiste napadel iz zasede. Padlo je 45 policistov, ostali so bili ranjeni, nekaj pa se jih je rešilo.

Vojni plen borcev CB je bil nadvse bogat za bodočo moč bataljona. Zaplenili so tri zbrojevke, tri brzostrelke, 40 pušk, šest pištol, veliko ročnih bomb, več nabojev z opasaci in torbicami za strelivo, čevlje in drugo. V Poljansko dolino je bataljon prišel ovenčan z zmago.

Poraženi policisti so pripadali drugi četi 181. rezervnega policijskega bataljona, ki je prvi prišel na Gorenjsko in izvajal preselitve. Poimensko so padli policisti vpisani v mrliško knjigo v Železnikih.¹⁶ Bili so predvsem Tiroolci. Pokopali so jih 18. decembra 1941 na vojaškem pokopališču v Kranju. CB je v Rovtu izgubil dva

borca, Jožeta Saksido (1914–1941) in Jožeta Bizjaka (1917–1941), težje ranjena sta bila Franjo Drobnič in Jaka Šalamun (1910–1941), ki je nato umrl v Martinj Vrh. Vsi trije počivajo na pokopališču pri Sv. Lenartu. Trije lažje ranjeni borci pa so odšli z bataljonom v Poljansko dolino. V Vinharjih jim je dr. Gregorčič iz Gorenje vasi nudil zdravniško pomoč.

Po spopadu v Rovtu je moral CB že tretjič odstopiti od predvidene najkrajše poti v Polhograjske hribe. Končno je prišel na Poljansko stran šele na prevalu med Koprivnikom (1393 m) in Mladim vrhom (1374 m), imenovanem na Brdu (1144 m). Svoje staro odvečno orožje so začasno odložili za Rovtom.

Erwin Roesener je hud poraz v Rovtu pripisal poveljniku redarske službe na Gorenjskem, Helmutu Mascusu. Zaradi tega policijski SS generallajtnant Georg Schreyr Mascusa ni vključil v svoj policijski akcijski štab, imenovan Jugovzhod.

Anton Švelc, župnik pri Sv. Lenartu v Selški dolini

Župnik pri Sv. Lenartu v Selški dolini Anton Švelc

Pisci, ki opisujejo zgodovinski uspeh CB 12. decembra 1941 v Rovtu v Selški dolini, se do sedaj še niso vprašali, kaj se je to pot zgodilo, da sovražnik ni izvedel povračilnih ukrepov proti prebivalcem Rovta. Pred tem so streljali talce za manj pomembno materialno škodo (Moste–Lancovo, gorela je vas Rašica.)

Moralo se je zgoditi nekaj posebnega, da je ob smrti 45 policistov sovražnik odstopil od obračunavanja z ognjem in s krvjo prebivalcev Rovta.

Odgovor na to vprašanje je iskati v župnišču pri Sv. Lenartu v Selški dolini. Tu je od leta 1941 do 1957 župnikoval Anton Švelc iz Huj pri Kranju. Rodil se je 17. januarja 1903, umrl pa 9. januarja 1969 v bolnišnici v Ljubljani.

Po razpoložljivih virih so se iz spopada rešili trije policisti. Dva med njimi sta bila ranjena. Njima je Švelc nudil prvo pomoč in poskrbel za prevoz v Loko. Prepeljal jih je kmet Grosen iz Rovta. Tudi tretji policist, ki je pribežal sam v Loko, je povedal, da so za poraz krivi sami. Zaradi ravnanja Švelca in policistove izpovedi Nemci niso izvajali nobenih ukrepov proti prebivalcem Rovta.

V nadaljevanju še nekaj o Antonu Švelcu, župniku pri Sv. Lenartu.

Med vojno je bilo tu gorsko pokopališče, kjer so pokopavali padle partizane in ni bilo pod nadzorstvom okupatorja. Župnik Švelc je na tem pokopališču 12. decembra pokopal prve, v Rovtu padle borce CB; Jožeta Saksido iz Lesc, Jožeta Bizjaka z Jesenic in Jaka Šalamuna, ki je konec decembra umrl pri Tončku Benedečiču v Martinj Vrh.

Risba Franca Slane

Prvič so se v župnišču oglasili partizani pod vodstvom Nartnika na poti iz Selske v Poljansko dolino. Dobili so zahtevane napotke za pot. Župnišče je od faranov prejemalo tudi žito. Tega so na Luši zmleli, župnišče pa je moko dajalo Lojzki Hrast, ženi učitelja Oskarja na Bukovščici, ki je imela zveze s partizani. Župnišče je s hrano oskrbovalo bolnišnico v Ojstrem vrhu, na severni strani Strmca. Zanjso v župnišču kuhali tudi mlo.

Po veliki nemški ofenzivi marca 1945 je v Rovtu padlo 48 italijanskih in naših partizanov. Za njihov pokop je osebno poskrbel Anton Švelc. Padle iz njegove fare je pokopal na domače pokopališče pri Sv. Lenartu. Za preostale je dal izkopati dva skupinska grobova poleg kapelice ob dostopni cesti Sv. Lenart–Rovt. V en grob so dali Slovence, da so jih po končani vojni sorodniki lahko prekopali. V drugem grobu pa počivajo borci italijanske brigade Gramsci. Med padlimi je bil tudi njen politični komisar in sanitejec Manfredo Mazzocca, nosilec najvišjega italijanskega vojaškega odlikovanja – zlate medalje. Svoj spomenik ima v Čedadu pred starim mestnim obzidjem.

Švelc je prenekateremu partizanu rešil življenje. Iz župnišča ni nihče odšel lačen ali žejen. Poznan je tudi primer, ko je med pobiranjem padlih partizanov naletel na hudo ranjenega partizana, ki ni mogel hoditi. Naložil ga je na svoja ramena in odnesel v zavetje k Potočniku v Rovtu in ga tako skrtil pred nemškimi patroljami.

Župnik Švelc je gotovo osebnost, ki je povezana z Rovtom in CB in sodi čimprej v Loške razglede, dokler so še žive priče teh dogodkov.

Zagotovo je bil župnik Švelc velik narodnjak, simpatizer OF, svetovljan in humanist ter tako vreden te objave. Tekoče je govoril francosko in nemško. V Franciji je služboval pri slovenskih rudarjih skupaj z Viktorjem Demšarjem, kasnejšim dekanom v Komendi. Ob neki priložnosti se je Švelc sprehajal v Franciji, po polju in opazoval preletavanje letal. Ne preveč rzsoden francoski orožnik ga je ovadil vohunjenja in sporazumevanja z letalcem. Vtaknili so ga v ječo samico in kot vohuna obsodili na smrt. S posredovanjem nekega znanca pri maršalu Petainu so od namere odstopili in ga premestili v taborišče španskih borcev in kaznjencev v Vermontu pri Toulousu. Znanec je večkrat povedal, kako dober človek je bil Stane Rozman, ni pa mogel česa takega reči za Rudija Janhubo iz Trsta.¹⁷

Slika predstavlja glavne organizatorje poljanske vstaje, v sredini Maks Krmelj, desno Rudi Robnik, levo Tone Peternel.

Prihod Cankarjevega bataljona v Poljansko dolino in Poljanska narodna vstaja

Narodno vstajo v Poljanski dolini proti nadležnim Nemcem so pripravljali: Maks Krmelj-Matija (1919) narodni heroj, Krivar s Hotovlje kot glavni organizator in sodelavca Rudi Robnik, Šiškarjev iz Žabje vasi (1918–1942), Tone Peternel-Igor, Remcevi iz Delnic (1915–2001).

Prihod bataljona v Vinharje opisuje Maks Krmelj-Matija:

-Okrog osme ure zvečer v soboto, 13. decembra, je prišel iz Hotovlje Pavle Kalan s sporočilom, da so prišli. Nič drugega ni rekel kot samo to in izginil v temno noč. Noči primerno sem se oblekel in vzel orožje. Pot do Vinharjev do kmeta Janeza Peternela je bila dolga za debelo uro boda.

Čeprav je bila že pozná ura, je bilo ob mojem pribodu na njegovem dvorišču veselo razpoloženje. V velikem, 150-litrskem brzoparilniku se je kuhalo meso pravkar zaklane telice. Domača bči Malka je skrbela za to, da so večerjo za približno 70 ljudi skuwali dobro in okusno in da je vsak borec dobil dovolj veliko porcijo. V kmečki izbi so za mizo sedeli člani bataljona. Bili so izredno dobro razpoloženi. Porabili so me, naj sedem k njim.

Matija je poveljstvo CB med drugim obvestil, da v gozdnatem Polhovcu (948 m) čaka na bataljon 60 borcev, in ga seznanil s tukajšnjo situacijo, da je posadka dvajsetih obmejnih carinikov v Črnem Vrhu velika ovira kurirskim zvezam z Ljubljano. Pred prihodom bataljona v Vinharje je bila 6. decembra pri Pavlu Kalanu na Hotovlji ustanovljena Poljanska četa, ki je štela 20 moških; njen komandir je bil Rudi Robnik iz Žabje vasi, komisar pa Maks Krmelj iz Hotovlje. Ta dan Poljanci štejejo med začetke poljanske vstaje. Četa se je vključila v bataljon na Polhovcu 14. decembra 1941, hkrati z njo pa še 40 borcev tako imenovane Samotorške čete. Ime je četa dobila po vasi Samotorica (660 m) v Polhograjskem hribovju in so jo v glavnem sestavljali borci Pesjakove Kranjske čete.¹⁸

Vinharji 668 m

Neslovensko zvenceče ime. Kraj se je v starih listinah imenoval -aput Indicheries- (pri Iniharjih), ker so prišli naseljenci iz Tirolskega Innichena, ki pa je takrat spadal

*Panoramska slika
Vinharjev.
Fotografiral
ing. arb. Tone Mlakar
z zaboda proti
vzhodu. V ozadju je
Pasja ravan 1025 m.*

pod Koroško. Sedaj naselje nosi napačno konico. Drugo vprašanje je zakaj je Cankarjev bataljon prišel v Poljanski dolini na vojaško-strateškem neugodnem kraju (nizka višinska lega, bližina nemških vojaških postojank, lahka dostopnost, kmetija pa dobro vidna z okoliških hribov).

Zaradi zasledovanja policijskih enot je moral bataljon zaradi varnosti trikrat spremeniti uhojeno kurirsko pot sever-jug v osrčje Polhograjskega hribovja. Na poljansko stran je Cankarjev bataljon lahko končno vstopil šele globoko na zahodu in vedno višje Na Brdu 1144 m. Dolinsko dno pa prekoračil v Srednji oziroma Žabji vasi. K Brdarju je prišel bataljon 13. decembra 1941 ponoči.

Teden dni po razpustitvi Cankarjevega bataljona, to je 22. januarja 1942 je Robnikova skupina dražgoških borcev izgubili 6 mož. Padel je tudi Rudi Robnik.

*Presečnikova domačija
na Sv. Ožboltu.
Foto: M.M.*

Presečnik, tudi Presečje 795 m

To je samotna kmetija, Sv. Ožbolt, številka 39. Ima prevladujočo lego z obširnimi zornim kotom proti vzhodu in severu. Prva policijska ali orožniška postojanka je bila v oddaljeni Škofji Loki. Presečnik ima na zahodu obsežno varovalno gozdnato območje (Prosenov grič 914 m, Mlako in Polhovec 948 m). Iz Vinharjev do Presečja je po gorskih poteh okoli 20 km ali hoje 4 do 5 ur. Poveljstvo bataljona se je pri Presečniku zadrževalo od 14. do 22. decembra. Tu sta se Cankarjevemu bataljonu pridružila domača četa pod vodstvom komandirja Rudolfa Robnika in Samotorska četa ki jo je iz Samotorice pripeljal Matija Bleje-Plamen. Vsi dolinski dohodi v Presečje so z vzhodne strani. S te strani so prišli v bataljon borci iz Selške doline, Stražišča in iz Škofje Loke. Skupaj 37. Kot prvi od teh je sam prišel Janko Bernik iz Škofje Loke s sokolsko izkaznico in s pripetim sokolskim znakom. Bil je močno razočaran, ker se mu dejali, da sokolstvo nima nobene vrednosti in naj se tega čimprej znebi. Vprašal jih je če je prav prišel in če so oni četniki? Njegov prispevek je vredno prečitati. S tega mesta so hodili borci Cankarjevega bataljona v napade, prehranjevanje in na porušitev mostov: 16. decembra so napadli obmejne stražarje v Črnem Vrhu, izdvedli tega dne prehranjevalno akcijo pri Kaconu v Suhem Dolu, 18. decembra so odšle Robnikove

patrulje mobilizirati Poljance. Odziv je bil uspešen. V noči 18. 19. december je Franc Biček vdrl v orožniško postajo in v skladišče zadrúžnega doma v Poljanah. Na območju Poljane–Hotavljje so 18. decembra 1941 porušili mostove.

Valterski Vrh 687 m v Polbograjskem briborju

Domačini mu pravijo »V hribih«. Največji Koširjev grunt je leta 1825 zavzemal 134 ha površin, od tega večji del gozd in pašnik. Tako velike površine so gospodarju omogočile, da je imel svoj lov. Cerkev sv. Filipa in Jakoba stoji na malem griču, je zadnja podružnica loške župnije. Na severu od cerkve je domačija Janka Demšarja p.d. Jakobca. Nemci so 29. decembra 1941 ustrelili gospodarja Janeza Demšarja-Jakobca in njegovega delavca Janeza Šubica. Naslednji dan ju pa na mrtvaškem odru sežgali skupaj s hišo. Zaradi ugodnejših nastavitvenih pogojev za poveljstvo in za moštvo v hlevih se je Cankarjev bataljon preselil iz Presečja v Valterski Vrh h Koširju, kjer je ostal do 27. decembra 1941. V tem času je v Cankarjev bataljon stopilo največ Poljancev z obeh strani doline. Tu so v hlevu Poljanci prisegli zvestobo Cankarjevemu bataljonu. Stane Žagar pa je napravil tak govor kot bi govoril delavcem na Jesenicah ali rudarjem v Zasavju, najmanj pa za poljanske kmete. V noči s 27. na 28. december je Cankarjev bataljon po uspešnem boju pri Skoblovi bajti Valterski vrh zapustil za presenečene Nemce, kot da se je pogreznil v zemljo. Nasproti Koširjeve mogočne enonadstropne hiše stoji kašča iz časa baroka (1787) na kateri je spominska plošča bivanja Cankarjevega bataljona v Valterskem Vrhu. Poveljstvo bataljona je bilo v pritličju v prvem nadstropju pa saniteta in obvezovališče. 24. decembra so se nemški policisti prizadevali vdreti iz Škofje Loke, da bi izvedli selitev prebivalcev Hotavelj. Njihov vdor ja zadrževala I. četa. Nemci so prodrli šele ob podpori oklepnikov. Bataljon se je tako odkril, da se nahaja v Poljanski dolini in stekla je nemška protiofenziva.

Panoramska slika Valterskega Vrha. Koširjeva hiša in kašča, obe zgradbi iz časa ljubljanskega baroka. Foto: M.M.

Bukov vrh 832 m

Najvišjo lego ima Skoblova domačija, lepa gospodarsko zaključena celota. Leži okoli 1000 m severno pod Pasjo raven 1029 m. V času od 25. do 27. decembra je Skoblova domačija nudila gostoljubje II. četi Cankarjevega bataljona, ki jo je vodil legendarni vojskovodja Jakob Bernard-Jaka. Tu se je v času bojev pri Skoblovi bajti nahajali člani Tomaža Narigarja. Boj pri Skoblovi bajti so se zaključili v dobro Cankarjevega bataljona.

Posestvo Cirila Šubica, Narigarja, 860 m visoko leži na zabodni strani Pasje ravni in 300 m pod razvodjem na Vratih. Stanorajska hiša Bukov Vrh št. 23 stoji 169 m pod vrhom Pasje ravni. Foto: M.M. Pogled z vzboda proti zabodu.

Golec 674 m od Loga do Valterskega Vrha

Med sotesko Sovpat in Hribarsko grapo je od Gornjega Loga do Valterskega Vrha geološka posebnost, ki je vplivala na nemški neuspeh pri napadu na poveljstvo Cankarjevega bataljona 27. decembra 1941. Gorotvorne sile so apneničaste sklade vpete v obe grapi dvignile v navpično lego in je tako nastal hrib Golec z značilnim kozjim hrbtom (glej slike na straneh 94 in 98).

Policisti so omenjenega dne skušali priti na Valterski Vrh po grebenu Golca. Bolj nevarna se jim je zaradi partizanov zdela Sovpatska kot Hribovska grapa. Grebenska pot po Golcu pa je imela to slabo stran za Nemce, da na njem niso mogli razviti širše napadalne fronte. Zato jih je zaščitni vod zaustavil še predno so dosegli sam Valterski Vrh (682 m).

*Valterski vrh
z Bukovega vrha. Levo
se spušta v dolino
poseben apnenčasti
greben Golec.
Pod njim grapa Sorpat.
Foto: M.M.*

Oskrba Cankarjevega bataljona

Vod borcev CB je 16. decembra 1941 napadel postojanko obmejnih stražarjev v Črnem Vrhu (861 m) nad Polhovim Gradcem. Padla sta dva nemška stražarja. Stražar z imenom Martin, po rodu Korošec, je prostovoljno vstopil v CB in postal njegov kuhar. V Črnem Vrhu so pri Koširju, tedanjemu županu, gostilničarju in trgovcu, zaplenili nekaj orožja, hrane in drugega blaga. Koširja so odpeljali s seboj in na Prosenovem griču spotoma prijeli ovaduha Jurija Buha. Po zaslišanju so ga ustrelili, župana pa so kmalu izpustili.

Isti večer je druga skupina borcev CB odšla v prehranjevalno akcijo h Kaconu v Suhi Dol pri Lučinah. Iz zaplenjene nemške imovine so zaklali in odnesli dva prašiča in odvedli dve govedi. Sodeloval je tudi naš znanec Franc Šubic-Gošar, Narigarjev iz Bukovega Vrha.

Dne 18. decembra 1941 je bil bataljon v dveh akcijah v Poljanah. Skupina borcev je pod poveljstvom vodnika Bička vdrla v poslopje župnišča, prazne orožniške postojanke (orožniki so bili tedaj v Kranju na pogrebu padlih policistov v Rovtu). Med borci sta bila tudi Janez in France Šubic. Orožniško postojanko so razdejali in poleg druge opreme odnesli tudi deset nemških orožniških uniform. Narigarjev Janez je v postojanki dobil svojo harmoniko, ki so mu jo odnesli iz hiše pred požigom.

Druga skupina je medtem izpraznila zadržno skladišče in odpeljala 2000 kg žita in 600 kg sladkorja za čebele. Vozniki Malenskega Jurja s Spodnjega Loga so žito in sladkor odpeljali na njegov dom. Ker se je med vožnjo po poti stresalo žito, ki bi lahko postalo izdajalsko, so Malenski zgodaj spustili kokoši, da so pobrale žito in tako zabrisali sledi, kje je žito končalo.

Pri Malenskem Jurju so imeli žago in mlin. Skrito pšenico je Jurij postopoma mlet v moko in so vsak dan pekli kruh. Ko so vozniki s sankami hodili po hlode v Valterski Vrh, so spotoma peljali kruh v CB.

Skupina borcev je odšla skupaj s puškarjem Dragom Vraničarjem-Fedjo in Pavlom Kavčičem-Mihom v Breznico pod Lubnikom, kjer je bilo za hišo pri Nacetu, uskladiščeno orožje in strelivo. V Bukov Vrh so prinesli trideset mavzeric in tri puškomitraljeze. Še pred boji je bilo v Bukov Vrh prinešeno tudi orožje, skrito na Stenu v Puštalu. Nekaj lahkih strojnic in streliva je CB oskrbel vstajnik Tone Peternel-Igor. Dvignili so tudi orožje in strelivo, ki so ga deponirali po spopadu v Rovtu.¹⁹

Na Spodnjem Logu so vaščani videli Matijo Udvanca, ki je tod pobiral kotle. Tudi Gobovškov France iz Kremenka je pri Brdarju v Vinharjih dvignil 150-litrski kotel, ga odnesel v Bukov Vrh in postal eden od bataljonskih kuharjev.

Poljanci so tudi materialno podprli osvobodilni boj. Kmetje so dajali CB živila in živino.

Zelo odmevna je bila naslednja akcija CB:

Preoblečena Lojze Pečnik, sedaj orožniški kapetan Franc Štular v uniformi podoficirja, in Jaka Božnar, »retirani tihotapec« sta 21. decembra 1941 z zvijačo, da vodita tihotapca v zapor, osvobodila brata Franceta in Jožeta Kavčiča iz Škofje Loke. Drugi zaporniki so ostali v zaporu. Nemci so za Pečnikom takoj razpisali tiralico v višini 20.000 RM.²¹

Osebna oprema poljanskih vstajnikov

Akademski slikar Ive Šubic (1922–1989) iz Predmosta pri Poljanah in udeleženece bojev CB v Bukovem Vrhu, Dražgošah in na Mošenjski planini nam je zapustil troje svojih velikih del, po katerih danes lahko ugotovimo, kakšna je bila osebna oprema poljanskih vstajnikov, borcev CB.

L. Najbolj impozanten način priprav Poljancev na vstajo zagotovo predstavlja freska na Zadržnem domu v Poljanah.

Freska v Poljanah, velika 3x6 m. Foto: ing. Tomaž Lunder.

2. Mozaik pri osrednjem spomeniku borcem CB v Dražgošah prikazuje boje v Dražgošah in na Mošenjski planini. Velikost reliefa je 8 x 2 m.

3. V muzeju v Partizanskem domu na Vodiški planini oljna slika velikosti predstavlja borce CB. Loški razgledi 18/1971 imajo na naslovni strani prisego CB 5. avgusta 1941 na Pogrošarjevi planji južno od Vodice. Naslovna stran pa ima napačno razlago, da prisegajo Poljanci.

Iz Šubičevih umetniških stvaritev lahko vidimo, da so Poljanci vstopali v bataljon oblečeni in obuti tako, kot so hodili na delo. Pokriti so bili večinoma s klobuki.

Zanimivost freske v Poljanah je v tem, da imata od 27. navzočih moških na pokrivalu le dva rdečo peterokrako zvezdo. Domnevam, da je slikar Ive Šubic želel s tem poudariti, da so Poljansko vstajo dvignili predvsem kmečki ljudje. Vsi uporniki imajo resne obraze in so v civilnih oblekah. Prepasani so z vojaškimi pasovi, na katerih so usnjene torbice za strelivo.²²

Med 27. moškimi sta najbolj razpoznavna Maks Krmelj-Matija, glavni organizator Poljanske vstaje in njegov zvesti sodelavec Rudi Robnik (zadnji levo zgoraj). Nekateri so imeli na nogah usnjene gamaše, ki so segale od čevljev do pod kolen. Take gamaše so nosili predvsem vozniki (prvi levo zgoraj).

Na Mošenjski planini so nekateri borci imeli noge ovite z ovijači, ki so jih nosili jugoslovanski pešaki. Eden od borcev spodaj desno ima vojaško helmo. Kovinsko čelado je nosil Ivan Maček (1918–1941), ki je zaradi nje padel 24. 12. 1941 pri mostu na Visokem. Ustrelil ga je soborec misleč, da je policist.

Število borcev Cankarjevega bataljona v Poljanski vstaji in v bojih v Dražgošah

Različne so ocene o tem, koliko mož je štel CB v Poljanski dolini in koliko v Dražgošah. Pisatelj Ivan Jan v knjigi *«CB in Dražgoška bitka»*, Partizanska knjiga, Ljubljana 1975, na strani 138 piše, da je imel bataljon v Dražgošah 200 borcev. Avtorji knjige *«Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945»*, Ljubljana 1976, na strani 203 pišejo, da je k Sv. Mohorju prišlo iz Poljanske doline 200 borcev. Na strani 197 in 198 isti vir navaja, da je CB (v Poljanski dolini, op. MM) imel okoli 400 mož, ter 24 strojníc in brzostrelk. V Dražgoše naj bi torej prišla le polovica borcev iz Poljanske doline. *Gorenjska v borbi za svobodo*, zvezek št. 1, marec 1957, navaja, da je CB v Poljanski dolini štel le 300 mož; Maks Krmelj-Matija v prispevku *«Lažje bi gledal smrt, kot to strašilo»*, *Loški razgledi* 1981, str. 32, navaja, da se je Poljanske vstaje udeležilo 365 mož, od teh se je 129 udeležilo bojev v Dražgošah (Poljanskih vstajnikov, op. MM).

Partizanski pisatelj Anton Peternelj-Igor je po večletnem trdem delu popisal vsakega udeleženca Poljanske vstaje in bitke v Dražgošah. Svojo temeljito študijo je objavil v reviji *Borec* za leto 1964 na strani 23. Njene rezultate prikazuje spodnja tabela, kateri sem dodal borce Samotorške čete in CB.²³

	Kraj	Vsi udeleženci Poljanske vstaje	Borci v Dražgošah	Odstotek
Peternel vstajniki	Poljanska dolina	344	97	28,2
	Selška dolina	15	10	66,7
	Škofja Loka in okolica	22	18	81,8
	Skupaj mož	381	125	32,8
Masterl ostali	Samotorška četa	40	30	75,0
	Cankarjev bataljon	70	65	93,0
	Skupaj vseh borcev	491	220	45,0

V bojih v Poljanski dolini je imel CB 491 borcev, sovražnik pa okoli 2500 policistov in je bilo razmerje vojskujočih se 1 : 5 v korist sovražnika. V dražgoški bitki se je to razmerje občutno spremenilo. Znižalo se je število borcev CB. Pri sovražniku je število policistov ostalo isto, povečano za topničarje. Razmerje vojskujočih se sil v Dražgošah je bilo tako 1:11 v korist sovražnika. Zaradi slabšega razmerja sil je CB moral dobro izkoristiti naravne razmere v Dražgošah.

Nemška ofenziva »Grosseinsatz« proti Cankarjevemu bataljonu v Poljanski dolini

Po uničenju nemške policijske patrulje v Rovtu je vodja SS Heinrich Himmler za ukrepanje proti CB poslal na Bled policijskega inšpektorja, generallajtnanta Georga Schreyerja, ki je takoj imenoval štab za uničenje CB. Istočasno je prišel na Bled generallajtnant Erwin Roesener kot novi komandant okupacijskega 18. vojaškega okrožja. Novoimenovani štab se je imenoval »Jugovzhod«. Nemški štab je za boje s CB predvidel naslednje enote: 44., 93., 181. in 325. rezervni policijski bataljon, dodatno pa je bil iz Celovca poklican SS policijski bataljon Westland. V petih bataljoni po 600 mož je bilo v Poljansko dolino poslanih okoli 3000 mož policije.

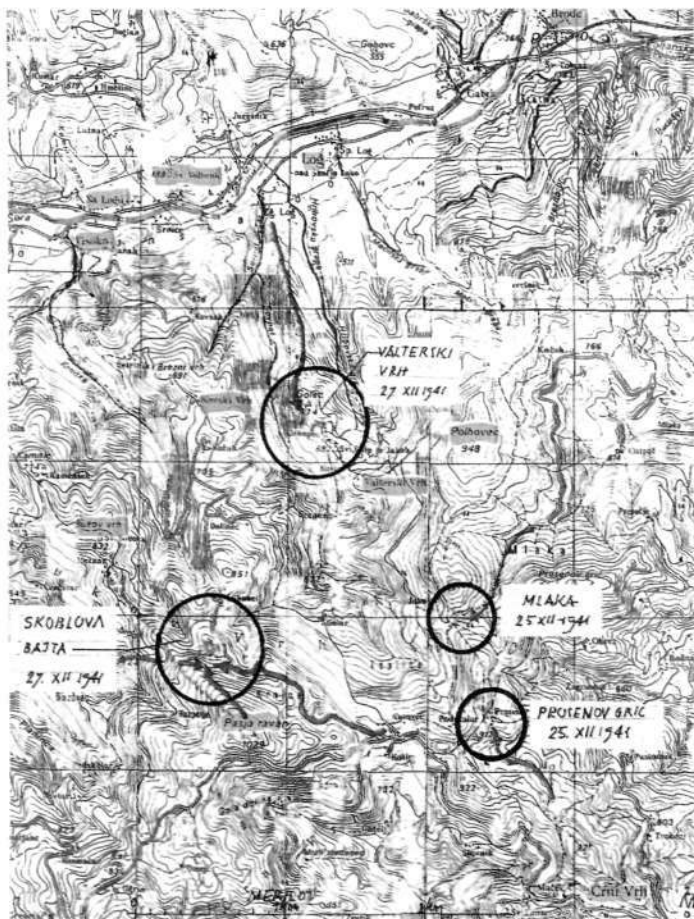
Veliko število policistov, ki jih je štab »Jugovzhod« vključil v boje v Poljanski dolini, priča, da nemško poveljstvo ni podcenjevalo sposobnosti poveljstva CB, ker so sklepali, da ga vodijo odlični bivši jugoslovanski vojaški strategji. Za svoje temeljite priprave so potrebovali skoraj dva tedna. Ofenziva »Grosseinsatz« se je začela 24. decembra in končala 27. decembra 1941.

V sredo, 24. decembra, se je CB pripravljaj na obrambo Poljanske doline proti nameravani selitvi prebivalcev s Hotovlje. Vse do Visokega je bataljon porušil mostove, da bi zavrl prehiter prodor Nemcev v dolino.

V četrtek, 25. decembra, so se odprla bojišča na treh krajih. Vsa so imela namen zapreti nemškimi bataljonom vstop v Poljane in v Hotovljo. Partizanska obramba je bila raztegnjena od Poljan do Spodnjega Loga (370 m), da so še tu zaprli vstop 44. rezervnemu policijskemu bataljonu v Valterski Vrh (685 m). Bataljon se je uspešno upiral policistom, vse dokler niso prehoda izsilila oklepna vozila. Uspešno zapiranje glavne poti proti Poljanam je vzpodbudilo nemško poveljstvo, da je poslalo čez hribe za hrbet CB še dve bojni enoti.

Četrtek, 25. decembra 1941

Drugo bojišče je bilo na Preseških travnikih (888 m). Iz vasi Bodovlje (365 m) se je premikal zloglasni policijski bataljon Westland navzgor na dolinski preval med Polhovcem (948 m) in Mlako (914 m). Vso pot navzgor iz Bodovelj so gazili visok sneg, na Preseških travnikih ga je bilo za 70 cm. Policiste je bil prisiljen voditi Franc Prevodnik, po domače Slugov iz Bodovelj, ki so ga Nemci takoj ustrelili misleč, da jih je namerno pripeljal v zasedo pred partizanske puške. To dobro izbrano mesto za zasedo so zapirali borci Samotorške čete pod poveljstvom Matije Blejca. Ko so policisti zagazili v visok sneg, je zaregljala strojnica 18 letnega Janka Mlakarja iz Senčurja; bil je edini, ki je padel na partizanski strani. Na drugi strani je padlo petnajst policistov, število ranjenih pa ni znano. Policisti so naglo zapustili kraj spopada in se zatekli v Črni Vrh. Samotorška četa je zaplenila nekaj orožja in streliva. Največja pridobitev pa je bila, da je ostalo to območje odprto brez policistov, kar so partizani dobro izkoristili pri umiku iz Poljsanske doline 28. decembra 1941.²¹

Boji v Bukovem, Valterskem Vrhu, na Mlaki in na Prosenovem griču.

Petek, 26. decembra 1941

Obe sovražni strani sta mirovali in se pripravljali na boj. Štab policijskih bataljonov je, zaradi neuspehov proti CB 24. in 25. decembra 1941, pripravil nov načrt za razporeditev bataljonov in orožja za končni boj 27. decembra, s katerim bi uničili CB. Iz dosedanjih spopadov so Nemci lahko dokaj natančno ugotovili položaje CB, njegovo številčnost in orožje.

Tudi operativni oficir in komandir 2. čete CB, Jaka Bernard, je izdelal svoj obrambni načrt. Prepričan je bil, da bodo policisti z vso silo napadli bataljon in bodo za vsako ceno hoteli izsiliti zmago. Naslednji dan naj bi bil torej odločilen za izid boja.

Sobota, 27. decembra 1941

Vreme je bilo mrko, megleno, snega pa okoli 70 cm. Pravi turobni zimski dan. Za ta dan je Jaka Bernard za CB vzpostavil glavne obrambne položaje na zahodu z vrha Pasje ravni (1029 m) po severnem pobočju navzdol do cerkve Sv. Sobote (882 m). Frontalna obrambna linija je bila dolga okoli 1700 m. V cerkveni zvonik je postavil težko strojnico, ki je varovala vso obrambno linijo. Ob silovitem napadu nemških policistov v več valih z zahoda proti vzhodu se je hitro pokazalo, da borci CB ne bodo več sposobni dolgo braniti svojih dolgih položajev. Sovražnik je imel namen borce CB izrinuti s prevala Razpotje v Sovpaško grapo, na katere izhodu na Logu jih je čakala nemška zaseda. Kurirji so tekali k Bernardu z bojišča s pozivi, naj pošlje na obrambne položaje dodatne borce. Bernard je ukrepal po vojaški logiki. Z rezervnimi močmi je vzhodno od obstoječih obrambnih položajev postavil novo obrambno linijo v obliki ježa, v katero so se postopoma vključili borci s prve obrambne linije. Na novih, krajših položajih se je njihova moč občutno povečala. Novi položaji severovzhodno od Skoblove bajte so postali osrednji in so odločali o končnem zmagovalcu v bojih tega dne.

Močni neprestani napadi nemških policistov so vnesli med branilce dvome, ali bodo lahko vzdržali boj do noči. Nastajajočo duševno stisko branilcev je rešil ostrostrelec Ivan Županec-Brico, ki je ustrelil poveljujočega policista. Zadet je bil skozi svoj daljnogled. Ko je padel poveljnik, so tudi ostali policisti prenehali z napadi. Že v mraku so švigile v nebo rakete in policisti so zapustili bojišče. Pogled na okolico je bil grozljiv. Po mrzlem, s krvjo oblitim snegu so ležala negibna telesa 11 padlih policistov in dveh partizanov. V teh bojih sta padla Jože Koruza s Cola nad Vipavo in Janez Šubic iz Hotovlje.

Vsa odgovornost pri vodenju odločilnih obrambnih bojev pri Skoblovi bajti je visela izključno na Jaku Bernardu. Nihče od poveljstva CB ni prisostvoval tem bojem, niti politični komisar, ki bi bil v stiski branilcev še kako potreben.

Dne 27. decembra je bil tudi močan spopad med nemškimi policisti in 15 borci štabne zaščite CB v Valterskem Vrhu (685m). Policisti so gazili globok sneg s Spodnjega Loga navzgor po grebenu Golca. Še pred vstopom v samo vas jih je ustavil zaščitni vod bataljona pod vodstvom Boža Ručigaja. Zaradi močnega partizanskega ognja so se policisti obrnili nazaj v dolino. V boju so padli Božo Ručigaj iz Kranja,

Jakob Bernard-Jaka, komandir 2. čete Čankarjevega bataljona v boju s policisti v Bukovem Vrhu. Arhiv: M.M.

Miha Pušavec iz Vogel in Jože Dolenc iz Zakobiljka, ranjen je bil Andrej Urh iz Gorenje Žetine.²⁵

Spopadi v Bukovem Vrhu so se 27. decembra 1941 končali s popolno zmago CB. V teh bojih je bil partizanom velik zaveznik visok sneg, ki so ga napadalcem morali gaziti navzgor. Po končanih bojih se je v bataljon zajedla neprijetna skrb, kaj se bo zgodilo naslednjega dne. Sovražniku je bilo sedaj še bolj natančno znano, kje se CB nahaja in kakšna je njegova moč v ljudeh in orožju. Tudi streliva ni bilo dovolj za intenzivno obrambo naslednji dan.

Jaku Bernardu je bilo jasno, da si sovražnik ne liže zadobljenih ran, temveč da njegovo poveljstvo z nemško natančnostjo pripravlja načrt za končni obračun s CB 28. decembra 1941.

Po končanem štiri ure trajajočem boju pri Skoblovi bajti so borci svoje žrtve in nemške policiste pokopali. Na kos deske nad grobom policistov je Bernard z ogljem zapisal: *«Tako se bo zgodilo vsakemu, ki bo z orožjem stopil na slovensko zemljo»*.

Pozneje je moral Jože Dolenc iz Voljče pod prisilo odkopati padle policiste, jih naložiti na sani in odpeljati v dolino. Pokopali so jih v Kranju. Na vseh bojiščih so od 24. do 27. decembra Nemci izgubili okoli 60 mož.

Bataljon se vrača v Selško dolino

Od Skoblove bajte so po opravljenem pokopu vsi borci odšli v Valterski Vrh. Poveljstvo bataljona se je v večernih urah začelo posvetovati, kako naprej. Vsem je bilo jasno, da naslednjega dne, to je 28. decembra, ne smejo pričakati na Valterskem Vrhu. Kam torej iz Valterskega Vrha in še to noč? Ta je bila že velikokrat rešiteljica partizanov. Dober in sprejemljiv predlog je dal Pavle Kavčič-Miha, znan kot praktičen in preudaren mož. Rekel je: *«Če so prišli Nemci v Poljansko dolino iz Loke, pa mi sedaj pojdimo v Loko, tako se gotovo ne bomo srečali»*. Predlog je bil sprejet v nedeljo 28. decembra ob dveh zjutraj, čeprav je bil na prvi pogled videti neresen.

Umikajoči se bataljon, s katerim so Valterski Vrh zapuščali tudi Narigarjevi, sta vodila Gašper Dolinar-Mihailov in Pavle Kavčič-Miha. Njegov brat Peter Kavčič-Jegorov je od Valterskega Vrha do samotne domačije Staniše (2 km) nosil ranjenega Alojza Hiršenfelderja. V Stanišu so ga pustili v oskrbo domačih, skrili so ga v steljo, čez glavo so mu dali reto, da je lahko dihal. Pri Šefertski brvi so prestopili Poljansko Soro in vstopili v varno Sopotniško grapo. Kako se je lahko vse tako dobro izteklo? Ker je ostalo odprto ozemlje vzhodno od Valterskega vrha, se je CB skozenj neovirano izmuznil iz skoraj popolne obkolitve. Za Nemce je to pomenilo, da se je bataljon vdrl naravnost v zemljo. V eni sami noči se je zrušil sovražnikov velikopotezni načrt Grosseinsatz, uničiti CB. Preprosto sklepanje borca Pavleta Kavčiča-Mihe se je spre-

menilo v veliko sramoto štaba »Jugovzhod«, ki so ga vodili najvišji vojaški strokovnjaki. Pozabili so zapreti vrata proti Loki, ki so ostala odprta od 24. decembra 1941 dalje.²⁷

Številni Poljanci vstajniki niso mogli več duševno vzdržati naporov iz preteklih bojev v Bukovem Vrhu. Prvotno prepričanje Poljancev, da bo druga svetovna vojna hitro končana, je slonelo predvsem na ohrabrujočem vzdušju, ko so Nemci doživeli poraz tako pred Moskvo, kot tudi doma v Rövtu. Da pa Nemci še zdaleč niso bili na kraju svojih moči, se je pokazalo v ves dan trajajočem boju pri Skoblovi bajti. Za večino Poljancev je bila porazna ugotovitev, da v ostalih predelih Gorenjske decembrska vstaja ni dosegla takega obsega kot Poljanska. Tudi zima je bila pred vrati. Večina jih je v bataljon odšla neprimerno oblečena in obuta.

Najprej so se po boju 27. decembra vrnil domov tisti vstajniki, ki so bili doma na desni strani Poljanske doline. Največ Poljancev se je vrnilo domov, ko je bataljon vstopil v Sopotniško grapo. Pretežni del vstajnikov je bil doma v naseljih, ležečih na levi strani doline. Odhajanje na domove pa še ni prenehalo. Čimbolj se je bataljon odmikal od Poljanske doline, več moč je izginjalo. Zmeraj več je ostalo praznih ležišč in ob njih puške in nahrbtniki. Žene so po svoje može prišle celo v Dražgoše. Poljanske vstaje se je udeležilo 344 moč, od tega je v Dražgoše prišlo 97 moč, ali le 28 odstotkov.²⁸

Ubežniki so se pred očitki branili, da so v hlevu pri Dolincu v Bukovem Vrhu sicer res priseglo zvestobo CB, vendar ne do groba.

Policijsko nasilje po umiku Cankarjevega bataljona iz Poljanske doline

Še pred potekajočimi boji so italijanski grenadirji v dogovoru z Nemci tesno zaprli mejo med Nemčijo in Italijo. Nemški policisti so 28. decembra iz Poljanske doline prodirali na jug proti meji in v snegu iskali sledi CB, da bi ga na nemški meji stisnili na ozek prostor in tam uničili. Preprost in uspešen načrt, če bi bataljon ostal še v Bukovem Vrhu ali Valterskem Vrhu.

Ko so policisti zaman prečesali prazne bojne položaje in niso nikjer našli CB, so razumljivo pobesneli in iskali vzroke, da bi se lahko znesli nad nič krivimi prebivalci. Razjarjeni so bili zaradi poraza pri Skoblovi bajti, kjer so morali pustiti svoje padle, posebno pa so bili razkačeni, da jim je odpovedala lastna bojna strategija. Zavedeli so se, da so povsem zaman zbrali toliko vojščakov in zanje organizirali obsežno oskrbo. Nemške policijske enote, ki so še ostale v naseljih Polhograjskega hribovja, so opravljale hišne preiskave in ropale. V Valterskem Vrhu so 29. decembra 1941 pred hišnim vodnjakom ustrelili gospodarja Janeza Demšarja in njegovega delavca Janeza Šubica iz Poljan. Tridesetega decembra 1941 je prišla iz Črnega Vrha v Valterski Vrh skupina policistov, ki so odvedli živino, zažgali hišo in hlev. V hiši sta na mrliškem odru zgorela ustreljena. Dne 28. decembra so policisti aretirali sedem vstajnikov z desne strani doline in jih 3. januarja 1942 kot talce ustrelili v Dragi.²⁹

Zvijača poljanskih orožnikov

Dne 11. februarja 1942 je poljansko županstvo pozvalo vstajnike na »apel«, zaradi »važnih pojasnil«. To je bila grda prevara loškega gestapa. Že pred Poljanami pri Martelovi žagi jih je policija prestregla in aretirala. Najprej so jih odpeljali v Solo v Po-

ljanah, od tam pa v grad Goričane, kjer so bili v treh dneh dvajsetkrat zaslišani. Zasliševali so jih gestapovci iz Škofje Loke. 15. februarja je policija aretirane poslala v taborišče pri Innsbrucku. Tu so jih razvrstili v tri skupine. Prvo so tvorili vstajniki, drugo sredinci in tretjo, ki se je pričela nagibati za Nemce. Sredi avgusta 1942 so zapornike premestili v taborišče Kraut ob Millstatskem jezeru. Od tod so bili nekateri izpuščeni že jeseni 1942, drugi pa okoli 15. januarja 1943.

Z zbranimi podatki si je gestapo ustvaril sliko o številu in moči partizanskih enot ukinjenega CB. Tako je policija v letu 1942 zlahka uničila partizanske enote drugo za drugo.⁴⁰

Dražgoški boji od 9. do 11. januarja 1942

Dražgoše (793–935 m) ležijo pod Dražgoško goro. Včasih so naselje imenovali Železna Gora, po rudnih jamah, v katerih so kopali železovo rudo – bobovec. Na položnih poljih so nastali trije zaselki Dražgoš. Na zahodu je naselje Pri Cerkvi (771 m), na sredini naselje Na Pečeh (816 m) in na vzhodu, na najvišji polici, zaselek Jelenšče (935 m). Severovzhodno od Jelenšč štrli iz Dražgoške gore obsežen skalni pomol, navpično odsekan proti jugu, ki so ga Dražgošani pred drugo svetovno vojno imenovali Jelenca (953 m), po zadnji vojni mu pravijo Bičkova skala.⁴¹

Leta 1931 so šteje Dražgoše 405 prebivalcev in 81 hiš (Na Pečeh 45, Pri Cerkvi 35 in pri Novaku 1). Pri Tomešku (zadnja hiša Dražgoš) je ob cesti Lajše–Dražgoše staro slopasto Jamškovo znamenje iz leta 1699.

Iz Poljanske doline je CB je ponoči 28. decembra 1941 prišel v vas Zabrekve pod Sv. Mohorjem, kjer je ostal do srede 31. decembra 1941. Zvečer so bataljon razdelili. Polovica borcev je šla v Dražgoše, kamor so prišli 1. januarja 1942, druga polovica pa je odšla na Dobravo pri Otočah, kjer je izpraznila konzum.

V Dražgošah se je CB namestil Pri Cerkvi in Na Pečeh. Stanč Žagar, član Glavnega poveljstva partizanskih čet Slovenije je na novoletnem mitingu zaključil svoj govor: *«Sedaj so Dražgoše naša mala republika»*. V resnici so bile Dražgoše od 1. do 8. januarja 1942 majhen košček začasno svobodne Gorenjske. Vendar so bili Nemci po svo-

*Slika prikazuje nagib
zemljišča Na Pečeh.
V zimskem času
januarja 1942 so Nemci
težko napredovali
v natkreber.
V ozadju je Triglav.
Foto: M.M.*

*Škofjeloški partizani
na Fužinah v Kokri.
Razkoračen stoji France
Kavčič-Veljko.
Foto: M.M.*

jih ovaduhih o tem kaj kmalu obveščeni in so potrebovali kar teden za organizacijo napada na partizanski CB. Že v četrtek, 8. januarja 1942, so prvi policijski oddelki zasedli Češnjico in v gostilni Ratitovec namestili svoj štab.⁵²

Prvi dan bitke

V petek, 9. januarja 1942, proti jutru sta partizanska stražarja v Dražgošah opazila luči nemških policijskih tovornjakov in o tem obvestila svoje poveljstvo. Borce so takoj zasedli odrejene bojne položaje, dolge 3 km. Nemci so proti Dražgošam prodirali iz Češnjice, iz Selc, iz Kroke in iz Besnice. Na Novakovo kmetijo, ki leži nasproti Dražgoš, so privlekli tudi težko orožje. Nemci, ki so napadali iz smeri Jamnika, Lajš in čez Sleme, so se zaradi dobre obrambe bataljona morali umakniti. Po krajšem premoru so z Rudna pričeli obstreljevati Dražgoše. Nemški juriši so sledili drug za drugim, zlasti proti Jelenščam, ki sta jih branila brata Bička s svojim vodom. Policisti so se morali brez uspeha vrniti na izhodiščne položaje, branitelji pa so ostali na položajih v Dražgošah.⁵³

Na vzhodnem krilu bojišča je sprožil prvi strel proti sovražniku naš mladi rojak France Kavčič-Veljko (1922–2000).

Drugi dan bitke

V soboto, 10. januarja, so začeli Nemci ponovno napadati s topovi in s pehoto, ki je že prodrla do prvih dražgoških hiš. Pogumni borci so jih vendarle potisnili nazaj. Na Jelenščah sta se brata Biček povzpela na skalo Jelenco, s katere je bil pogled na vrh bojišča. Vsi zaselki Dražgoš so bili strnjeno bojišče. Z nočjo so se policisti ponovno umaknili v podnožje Dražgoš. Zažigalne granate so ta dan požgale nekaj hiš in gospodarskih poslopij. V štabu CB so ta večer odločali – vkljub

Slika Iveta Šubica:
Rudi Robnik
na smučeh
v Dražgoških bojih.

umiku policistov – ali ostati še tretji dan v Dražgošah, ali se umakniti. Jaka Bernard in Lojze Kebe sta se ogrevala za umik. Štab bataljona pa je sklenil, da bataljon ostane v Dražgošah v upanju, da se bodo Nemci po tretjem dnevu bitke le umaknili.⁵¹

Drugi dan bitke v Dražgošah v soboto, 10. januarja je Jaka Bernard sodil, da lahko pridejo policisti čez Jelovico (Dražgoško goro) bataljonu za hrbet. Zato je tega dne poslal desetino borcev pod poveljstvom Iveta Šubica, poznejšega akademskega slikarja, na Jelovico. Z desetino je šel tudi politični komisar 2. čete Jože Krajc-Žakelj. Na kraju z ledinskim imenom Travec ob Oštermanovi cesti Kališnik–Mošenjska planina je Krajc izbral desetini ugodne položaje za zasedo. Pred vrnitvijo v Dražgoše je desetini zabičal: *«Dokler bo tu kdo izmed vas živ, mimo vas Nemci ne smejo priti v Dražgoše.»*

Ko je poveljstvo CB poslalo 12. januarja 1942 Pečnikov vod, okoli 30 moških in žena, na Mošenjsko planino, se je Šubičeva zaseda prestavila na novo mesto zavarovanja okoli 800 m vzhodno od Mošenjske kočice v smeri Bodlajke.

Desetino so sestavljali: Ive Šubic, deseter, Jože Galičič, Viktor Galičič, Maks Čadež, Mirko Šubic, Ciril Golja, Janko Fern, Franc Tavčar, Donat Demšar, Stanko Oman in Benedikt Padovan.

Tretji dan bitke

V nedeljo, 11. januarja 1942, so nemški policisti napadli na vseh bojnih položajih hkrati. Najhujši pritisk je bil na vzhodnem krilu. Policisti so tu napadali vztrajno in srdito v frontni širini (sever–jug) 350 m od najnižje točke pri Tomešku (pri znamenju 830 m) do najvišje na Jelenšču (935 m), kjer so že ogrožali osamele borce Bičkove skupine. Ker na Jelenščah ni bilo druge enote CB, je moral Biček zapustiti

Jelenšče in skalo Jelenco in se pomakniti s svojo enoto višje v Dražgoško goro. Z Bičkovim umikom je tu prišlo do zloma obrambe in sovražnik je imel odprto pot do naselja Na Pečeh. Tu so borci od hiše do hiše zadrževali prodiranje Nemcev vse do noči, dokler se bataljon ni organizirano umaknil na Jelovico.⁵⁵

Štab bataljona je Bičku zameril, da je zapustil položaje na Jelenščah. Res pa je tudi, da v kritičnem času ni dobil pomoči.

Koliko nemških policistov je padlo v Dražgošah, ni znano. Ocenjujejo, da jih je padlo od 100 do 200. Nemške izgube v Dražgošah so zagotovo precejšene ob 200 partizanih, ki so odbijali nemške napade. Pri stotih padlih Nemcih bi moral vsak drugi partizan zadeti Nemca, pri 200 padlih pa vsak partizan. Ob tridnevni bitki bi na dan moralo pasti 33 Nemcev ali 66 na dan pri 200 padlih. V kolikor bi bil uspešen vsak četrti ali peti imeli Nemci verjetno manj kot 40 do 50 padlih. Svoje mrtve so odvažali z Rudna v pokritih tovornjakih. Temu primerno je bilo tudi število ranjenih. CB je imel v tridnevni bitki 9 mrtvih in 11 ranjenih. Padli so predvsem mitraljezci, ki so bili tarča nemških ostrostrelcev.

Padli borci Cankarjevega bataljona v Dražgošah

CB je imel v tridnevnih bojih v Dražgošah devet mrtvih in enajst ranjenih. Padli so: Gregor Božič iz Kranja, pomočnik mitraljezca Žaklja, Maks Dolinar z Mlake, Boštjan Jezeršek, po domače Zatravnikičkar, iz Stare Oselice, Janez Kovačič iz Kranja (1916), Maks Krmelj, po domače Jesenka, iz Bačen (Poljanska dolina), Stane Škofic iz Mengša, Maks Režen, po domače Sukančev, iz Javorij (ranjen v Dražgošah, umrl v Podlonku), Ivan Zajc iz Zgornjih Gameljn, mitraljezec, Vinko Žakelj, po domače Barteljčkov, iz Stare vasi (Žiri), mitraljezec⁵⁶. Tridnevna bitka v Dražgošah je bila prestižna za obe strani. Za Nemce mit o nepremagljivosti njihove vojaške moči, za partizane pa simbol boja za osvoboditev Slovencev.

Za partizane je bila ta bitka nekaj nenavadnega v primerjavi z dosedanjim načinom gverilskega vojskovanja (npr. Rovt). V Dražgošah je CB vsilil sovražniku frontalno vojskovanje računajoč na naslednje prednosti: varno zaledje (visoka Dražgoška gora), sovražnik bo moral napadati v snegu navzgor, zidani objekti bodo nudili izvrstne obrambne položaje. Bataljon je imel dovolj lahkega orožja, prekaljene in izkušene borce.

Po načelih partizanske taktike bataljon ne bi smel izsiljevati zanj neugodnega frontalnega načina bojevanja. Sovražnik si je želel prav to; imeli so sovražnika na enem mestu, razvlečenega po položajih saj je sovražnik imel premoč v moštvu 1:11, znatno močnejše orožje (topove, minomete, oklepna vozila, smučarske enote). Sovražnik je štel za veliko priložnost, da so branitelji zbrani na enem mestu, kjer jih bodo lahko uničili.

Dražgoška bitka, kot vrhunec odpora Slovencev proti okupatorju, je bila dokaz, da partizani niso uničeni. Hitler zaradi poljanske vstaje in bitke v Dražgošah ni podpisal ukaza o priključitvi Gorenjske rajhu. Dražgoški odpor Slovencev sredi okupirane Evrope je bil zagotovo edinstven primer boja proti nacističnemu okupatorju. Zaustavljeno je bilo tudi nadaljnje izseljevanje slovenskega prebivalstva.

Kališnik, nekdanja posest lesnega trgovca Heinricharja iz Loke

Ime Kališnik zaobsega nekdanje imetje lesnega trgovca Heinricharja, po domače Oštermana, iz Škofje Loke. Ime Kališnik po vsej verjetnosti izhaja iz besede kal. Planina ima tri studence s pitno vodo, nekdanj kale.

Oštermanova posest na Kališniku je zaobsegala tovorno žičnico Rudno (530 m) do vrha Dražgoške gore (1143 m), dolgo okoli 1426 m. Nakladalni prostor za hlude je bil na zahodni strani postaje. Žičnico je pričela graditi leta 1912 Strojna tovarna Tönnis iz Ljubljane za velikega posestnika gozdov na Jelovici Beštra iz Dražgoš. Za obratovanje pa jo je usposobil znani tesarski mojster Franc Šparovec, po domače Benko, iz Lipnice za novega lastnika Heinricharja. Okoli 700 m proti severu od vrhnje postaje žičnice je pašna planina Kališnik velik naravni kotel – kotlina s premerom okoli 100 m. Na planini je v njenem dnu zgradba, velika okoli 80 m². Zaobsegala je tri hleve, v severnem delu pa bivalni prostor. Severno od vrhnje postaje žičnice so bili nekdanj večji konjski hlevi za konje, ki so vlečali hlude na žičnico. Od zgornje postaje žičnice je bila zgrajena modernizirana Oštermanova cesta skozi Trnavec do Velikega Gregorjevca. Po njej so znatno olajšali prevoz hlodovine do žičnice. Tako je bil Kališnik zaključena Oštermanova gospodarska celota za izkoriščanje gozdov na Jelovici. Na Rudenci je imel Ošterman svojo žago.

Planina Kališnik na Jelovici. Foto: M.M.

Bataljon je bil z borci zavarovan proti vpadu sovražnika z juga, ni pa bil zavarovan s severa. Zato je štab 12. januarja poslal na bližnjo Mošenjsko planino (3,7 km) vod Lojzeta Pečnika s tridesetimi borci in borkami. Naslednji dan je vodnik Franc Biček-Bruno na Mošenjsko planino odpeljal enako število borcev kot zamenjavo za Pečnikov vod, ki bi se moral vrniti na Kališnik. Kaj je temu sledilo, je opisano v nadaljevanju.

Nemci se maščujejo nad Dražgošani

Po umiku CB na Jelovico so nacistični policisti iz jeze in zaradi svojih izgub v moštvu takoj začeli pobijati domačine. Dva dni so požigali hiše (83 po številu) in gospodarska poslopja ter plenili imovino. Še isti dan po prebitju partizanske

obrambne linije so na Jelenščah (935 m) 11. januarja 1942 opoldan pobili 22 Dražgošanov. Naslednji dan 12. januarja so ob sončnem zatonu ustrelili 18 Dražgošanov in jih pometali v ogenj gorečih hiš.¹⁷

Georg Schreyer je poravnava svoje izgube, ne samo za neuspeh in žrtve v Dražgošah, temveč tudi za njihovo tragedijo v Rovtu, kot za boje v Bukovem, Valterskem vrhu in za izginotje partizanskega bataljona iz Poljanske doline.

O dražgoški bitki obstajata dva nemška dokumenta:

1. Seznam vseh nemških vojaških akcij na Gorenjskem v času od 1. avgusta 1941 do 25. februarja 1942. Seznam med drugim navaja boje v Dražgošah, ki so trajali od 9. do 12. januarja 1942. V njih so sodelovali 44., 73., in 171. rezervni policijski bataljoni. (Druge policijske enote, ki jih navajajo naši viri naj bi bile na zavarovalnih položajih in topničarji. (Op. MM) V seznamu je navedeno, da je padlo v Dražgošah 52 banditov, dejansko pa je padlo le devet borcev CB. Nemci so med partizane prištetli še dne 11. in 12. januarja 1942 ustreljene prebivalce Dražgoš.¹⁸

2. Drugi nemški dokument o uničenju Dražgoš je črno obrobljeni grozilni stenski časopis velikosti 95 x 63 cm. V njem Nemci sporočajo prebivalstvu Gorenjske, zakaj so uničili Dražgoše. Letak je visel na več mestih na Rudnem. Stenski časopis (Wandzeitung) so zaključili z opozorilnimi stavki: *-Borite se proti onim, ki nočejo miru v deželi. Kdor gre z nami, gre varni bodočnosti naproti. Kdor je proti nam, bo pogubljen.*¹⁹

Takoj po zlomu partizanskih obrambnih položajev na Jelenščah (940 m) so policisti že opoldan 11. januarja 1942 pobili 21 Dražgošanov: 1. Primož Ambrožič **Martinc**, star 67 let; Alojz Ambrožič, **Martincov**, star 30 let; 3. Vinko Benedičič, **Gregorčev pastir iz Podblice**, star 13 let; 4. Tomaž Berce, **Peskar**, star 65 let; 5. Matija Jelenc, **Bolčarjev**, star 51 let; 6. Franc Jelenc, **Bolčarjev**, star 20 let; 7. Maks Jelenc, **Bolčarjev**, star 22 let; 8. Leopold Jelenc, **Bolčarjev**, star 17 let; 9. Janko Habijan, **Ožbic**, star 22 let, (ubila ročna bomba); 10. Franc Lotrič, **Markonov**, star 16 let; 11. Anton Lotrič, **Markonov**, star 11 let; 12. Franc Lotrič, **Tomažovc**, star 60 let; 13. Ciril Lotrič, **Grogačev**, star 18 let; 14. Tomaž Lotrič, **Lovrih**, star 50 let (ubit na begu); 15. Stanko Marenk, **Pstoten**, star 20 let; 16. Jakob Šolar, **Ožbic**, star 60 let (ubit na begu); 17. Jakob Lotrič, **Mežnar**, star 66 let; 18. Anton Bešter, **Polakov**, star 11 let; 19. Peter Frakelj, **Kajžen**, star 60 let; 20. Zdravko Frakelj, **Kajžen**, star 17 let; 21. Rezika Šolar, **Koritnikova**, stara 3 leta (ubil drobce granate);

12. januarja 1942 so Nemci nadaljevali s pobijanjem, ropanjem in s požigi v posameznih zaselkih Dražgoš. V cerkev so nagnali vse moške; ušli so predvsem mlajši, ki so vedeli za nemški pokol na Jelenščah 11. januarja. Nemci so za njimi poslali žensko z naročilom, naj se vrnejo, da se jim ne bo nič zgodilo. Nasedli so nemškim obljubam in se vrnili. Gestapovci so jih z drugimi moškimi zaprli v klet župnišča in prosvetnega doma. Tu so jih ob sončnem zatonu brez zaslišanja postrelili in sežgali.

12. januarja 1942 ubiti in sežgani v kleti pri cerkvi: 22. Alojz Ambrožič, **Martincov**, star 30 let; 23. Jože Bertoncelj, **Rudnov**, star 22 let; 24. Mihael Habijan, **Šimnov**, star 36 let; 25. Tomaž Habijan, **Šimnov**, star 30 let; 26. Ignac Habijan, **Šimnov**, star 20 let; 27. Tomaž Jelenc, **Pavlnovc**, star 24 let; 28. Jernej Jelenc,

Dobrc, star 32 let; 29. Janez Kavčič, **Hkavšč**, star 55 let; 30. Peter Kavčič, **Bic**, star 45 let; 31. Janez Megušar, **Kopčov**, star 30 let; 32. Vinko Megušar, **Kopčov**, star 27 let; 33. Filip Mlinar, **organist**, star 36 let; 34. Peter Prevc, **Markov**, star 24 let; 35. Rafko Prevc, **Markov**, star 21 let; 36. Janez Šmid, **Kovačev**, star 29 let; 37. Gregor Šmid, **Urbanovc**, star 39 let; 38. Tomaž Šolar, **Mažev**, star 29 let; 39. Albin Šolar, **Mažev**, star 28 let;

Padli na begu: 40. Alojz Petrovč, **Tinin**, star 37 let; 41. Franc Lotrič, **Štihelnov**, star 17 let; 42. Marija Šolar, **Koritnikova**, stara 36 let (mati petih otrok).

Tudi kamen na kamnu ne sme ostati v Dražgošah

Jože Žbontar, gostilničar iz Rudna, piše o zadnjih dogodkih v zvezi z Dražgošami naslednje: *«Nemci so spet prišli na Rudno (21. januarja 1942, op. MM). Imeli so načrt do tal porušiti Dražgoše. Prišla je tako imenovana »Miner Abteilung« in z njo nekaj policije z nalogo, da uničijo še tisto, kar je od požganih Dražgoš ostalo. Tako se je tedaj po bišah na Rudnem naselilo kakih 200 vojakov. Pri meni je bilo 10 moških, ki so bodili vsak dan v Dražgoše, kjer so minirali po kaki dve hiši na dan.»* Drugi so povedali, da je to rušenje trajalo okrog dva meseca. Vojaki so rušenje hiš, kolikor se je le dalo zavlačevali, da jim ni bilo treba iti na vzhodno fronto, ki so se je bali kot hudič križa.¹

Devet tednov je Rudenčane skrbelo ali bodo policisti v vasi odkrili ranjenega Gobovškovega Franceta, ki je bil skrit sredi vasi, nasproti vojaške kuhinje. Johana je večkrat šla k nemškemu kuharju, naj ji naloži v kanglico, kar je imel skuhanega. Ko je nesla hrano ranjenemu partizanu, je vsakič pri sebi tožila *«Ježeš Marija in križ božji, kaj bi bilo, če bi Nemci vedeli, da partizan je njihov košto!»*

V svojem grozljivem stenskem časopisu so Nemci tudi navedli, da so morali s težkim orožjem uničiti utrjeno taborišče »banditov«, kakor tudi vas. Zaključevali so,

Jobana je za ranjenega partizana bodila po brano v nemško kuhinjo.

Jobana odganja nemške policijske »satane« z blagoslovljeno vodo, ko so metali snežne kepe na postrešje pri Pajštvarju, kjer je ležal ranjeni partizan.

da so se partizani borili iz njihovih hiš. Prebivalce Dražgoš so obtožili, da so se partizani zadrževali v okolici Dražgoš 14 dni, ne da bi njihovo navzočnost prijavili nemškimi oblastem. Obe opravičili sta zlagani. Partizani so se v Dražgošah zadrževali od 1. do 8. januarja 1942. Njihovo navzočnost pa so v tem času Dražgošani javili svojemu občinskemu komisarju v Seleh. Francu Benediku iz Dolenje vasi.¹¹

Slabega pol leta po izbrisu vasi Dražgoše se je zgodil podoben genocid na Češkem kot povračilo za atentat na nacističnega rajhsprotektorja Češke republike Heydricha. 10. junija 1942 je bila cela vas Lidice v okraju Kladno zravnana z zemljo, moški postreljeni, ženske odvedene v koncentracijsko taborišče, otroci pa poslani v Nemčijo na »prevzgojo«. Po vojni je bilo naselje obnovljeno.

Mozaike na osrednjem spomeniku padlim borcem in talcem v Dražgošah. Desna stran mozaike predstavlja spopad policistov smučarjev z borci Cankarjevega bataljona na Mošenjski planini. Na desni strani stoji Johana Tušek Narigarjeva s svojim sinkom Jožkom. Foto: M.M.

Osrednji spomenik padlim borcem in talcem v Dražgošah

Spomenik padlim junakom CB na Lopati je bil odkrit 22. julija 1976 in je veličastna zgradba. Zasnova ga je prof. ing. arh. Borisa Kobe. Spomenik je istočasno grobnica. Figuralne bronaste skupine so delo akademskega kiparja Stojana Batiča. V sestavi spomenika je odprta niša površine 8x2 m. Vanjo je akademski slikar Ive Šubic, udeleženec dražgoške bitke in spopada na Mošenjski planini, zasnoval mozaično podobo bojev v Dražgošah in na Mošenjski planini. Po predlogi akademskega slikarja Iveta Šubica je mozaike izdelal mozaičar iz Trsta Alfio Tombosso.

*Gradnja nove skupne
koče na Mošenjski
planini leta 1939.
Slika je zanimiva
zaradi koč na levi
strani. Podoben tip koč
na Veliki planini.
Vozniki prevažajo
tesan les za
predelne stene.
Arhiv: M.M.*

Mošenjska planina – izdaja ali naključje?

Ta gorska pašna planina 1310 m visoko je bila nekdanj lepotica Jelovških pašnih planin tako po svoji legi, obsegu kot po oblikovnosti. Imela je svojega ljubitelja in pospeševalca napredka razvoja, Valentina Benedičiča iz Globokega (Šentvid). Dokazoval je koristnost sožitja gozdarstva in pašništva z vidika naravnih danosti in gospodarnosti obeh panog.

Okoli leta 1938/39 so pod njegovim vodstvom obnovili pašnike na Mošenjski planini. Vso planino so prekopali, odstranili šture, jo pognojili, posuli z apnom in nato na novo zatravili. Dokaj velike investicijske naložbe. V tem času je znani tesarski mojster Šparovec, iz Lipnice, po naročilu in zasnovi Valentina Benedičiča zgradil obsežno in reprezentativno brunarico, prej planinski dom kakor navadno planšarsko koč. Zaobsegla je okoli 260 m² zazidane površine in je bila najobsežnejša koč na Jelovici. Tudi po svoji zasnovi je prednjačila. 148 m² površin so obsegali trije hlevi, 112 m² površin pa je bilo namenjenih za bivalne prostore. V tem delu so bili dnevna soba, Benedičičeva soba, kuhinja, shramba in stopnice na podstrešje in v klet. Podstavek koč je bil iz kamenja in je segal do višine enega metra nad tlemi. Obodno zidovje in predelne stene so bile sestavljene iz smrekovih brun, znotraj ometanih.

Gradnja koč iz smrekovih trostransko obtesanih brun. Arhiv: M.M.

Pogled na dograjeno skupno koč na Mošenjski planini z vzbočne strani. Arhiv: M.M.

*Pogled na dograjeno
kočo na Mošenjski
planini iz
severozabodne strani.
Vidna je veranda, ki jo
je Biček preskočil.
Z vzhodne strani
zaradi strmine ni bilo
mogoče napadati
partizanov v koči.
Arhiv: M.M.*

Mošenjska planina je bila do leta 1942 intenzivna pašna planina vasi Mošnjec (479 m). Od vasi je planina oddaljena 7,3 km zračne črte, od Dražgoš 4 km, od Kropce 3,9 km in od planine Kališnik (1196 m) 3 km. Redka posebnost na zakraseli Jelovici je studenec v Kravjem potoku severozahodno od koče.

V neposredni bližini Mošenjske planine teče na južni strani glavna pot od planine Kališnik do cestnega prevala pod Velikim Gregorjcem (1274 m) se je imenovala Oštermanova gozdarska cesta. S cestnega prevala pod Velikim Gregorjcem pa je do Mošenjske planine proti zahodu peš 700 m. Vozna zimska pot križišče vrh Bodlajke–Razpok je bila pozimi prehodna, saj so vozniki na snivcih vlačili hlode in krlišča na obe tovorni žičnici. Razdaljo med Velikim Gregorjcem in Mošenjsko planino pa je bilo treba pregaziti na celo.

Dostopi na Mošenjsko planino

Obsežna in višinsko zelo razgibana Mošenjska planina je imela kar štiri dostope:

1. zahodna smer Martinček (1260 m), Zajčja plana (1267 m), Mošenjska planina (1310 m), 3 km
2. križišče vrh Bodlajke (1200 m), Mošenjska planina sever–jug, 2 km
3. Zakovnikova bajta (1300 m) pod Jelenjim Vrhom (1334 m), mimo grobišča 9. septembra 1942 padlih partizanov čez gorsko hrbtišče (1320 m), Mošenjska planina jug–sever 30 minut. Do Zakovnikove bajte prevozna cesta z motornimi vozili.
4. Cifra–Veliki Gregorjvec–prelaz (1270 m), Mošenjska planina smer vzhod–zahod. Hoje za 20 minut.

Zaradi štirih dostopov, ki pa niso bili vsi vidni iz koče so nemški policisti smučarji zlahka obkolili kočo na Mošenjski planini s severozahodne strani.

V poletnem času sta bila za majerja Mirko Ambrožič in njegova sestra iz Dražgoš. Mirko je imel majhno točilnico za voznike in za obiskovalce. V zimskem času je bila pred vojno koča zaprta. Meseca avgusta 1941 se je v koči odvijal dvoboj med Francem Bičkom in Hornickym. Po tem dogodku so kočo zaprli.

*Slika petih planšarskih
koč na Mošenjski
planini, s katere so
policisti – smučarji
oblegali in obstreljevali
borce Čankarjevega
bataljona
13. januarja 1942.
Arhiv: M.M.*

Spopad 13. januarja 1942 med borci CB in policisti – smučarji in posledice

Obsežna Mošenjska planina, obdana s smrekovimi gozdovi, je bila zadnje težko bojišče CB, v katerem je bataljon izgubil 17 borcev, največ v času svojega obstoja. K tako visokim žrtvam so precejšen del prispevale ostre vremenske razmere, ko je bilo pešakom onemogočeno premikanje (2 m suhega snega). Obratno pa je na novo ustanovljeni nemški policijski smučarski oddelek nevidno in neovirano prisluščal tik za kočo na Mošenjski planini. V štiriurnem obstreljevanju je bilo v koči 13 mrtvih in 4 ranjeni. Storjena je bila velika vojaška napaka, ker ni bila postavljena varovalna zaseda v smer Martinček. Nato pa so obtoževali za svoje napake izmišljene druge krivce. Rodila so se svojevrstna podtikanja in neresnice. Tudi dva nedolžna sta zaradi neresnic izgubila življenje.

Pismena izjava partizana Janka Ferna o morebitni izdaji borcev Čankarjevega bataljona na Mošenjski planini

Janko Fern, ali po domače Podskalarjev z Bukovega Vrha, udeleženec boja na Mošenjski planini v svoji pisni izjavi, dani Tonetu Peternelu, z datumom september 1980, piše med drugim: *«V tem času sta prišla k nam (na Mošenjsko planino, op. MM) dva gozdarja (gozdna delavca, op. MM), ki sta trdila, da sta doma iz Dražgoš in da želita domov iti pogledat, kaj je z domačimi. Ker sta bila lačna, sta dobila brano, nato smo ju s težavo in pomislekom ter velikim nezaupanjem spustili, da gresta v Dražgoše. Odšla sta k Nemcem in tako je prišlo do izdaje na Mošenjski planini, kar smo grenko občutili že naslednji dan.»*

Kasneje je bilo ugotovljeno, da Dražgošana na Martinčku nista izdala partizanov, kot naj bi razumeli Fernovo izjavo.

Ko se je CB 11. januarja moral zaradi prebitja položajev na Jelenščah umakniti iz Dražgoš na Dražgoško goro, se je naselil v Heinricharjevi koči na planini Kališnik. Za svoje zavarovanje je v ponedeljek 12. januarja 1942 poslal na Mošenjsko plani-

no vod Lojzeta Pečnika z okoli 30 borkami in borci, po večini Poljancev. Naslednji dan je na Mošenjsko planino odšel enako številčen Bičkov vod, da bi zamenjal Pečnikovega, v katerem je bilo več žensk in neborcev.

Borci CB v koči na Mošenjski planini so kot zunanje zavarovanje imeli tik pred kočo stražarsko mesto – opazovalnico, z nalogo, da opazujejo dolinsko obrobje planine če bi se pojavil sovražnik. Nemški policisti v belih ogrinjalih zanje niso bili vidni. Le podrsavanje njihovih smučí so zaznali, da so neznanci na planini, ki so se že pomikali na položaje nad Kravjim potokom. Stražarji namesto, da bi odprli ogenj v smeri šumov tega niso storili temveč so odhiteli ustno poročat v kočo, da so neznanci na planini. Stražarja Jožeta Šolarja-Jožca iz Ljubnega je strel zadel v nogo prav na vstopu v kočo. Tudi če bi stražarji streljali je bilo premalo časa, za umik iz koče (60 ljudi in le en izhod). Očitno je bilo to stražarsko mesto preblizu koče. Ob strelu na Šolarja so se istočasno pojavili na vratih borci, ki so nameravali zamenjati Bukovo desetino. Nemci so sedaj spoznali, da so v koči partizani. Z vsem orožjem so začeli obstreljevati kočo. Posebno so držali pod ognjem vrata na severni strani, okna so bila zamrežena. Nastala je za partizane v koči brezizhodna mišnica.

Pred nekaj dnevi je bil na povelje Georga Schreyerja, vodje štaba Jugovzhod na novo in namensko ustanovljen policijski smučarski oddelek na Bledu z nalogo, da poišče CB. Na prvi obhod Jelovice je smučarski oddelek vodil njegov poveljnik, major Otto Mann osebno. Na Martinček so policisti prišli 13. januarja 1942 okoli poldneva. Vodila sta jih dva domačina. Eden je bil iz Lipnice, drugi pa iz Predtrga v Radovljici. Njuni imeni sta znani.¹⁸ V neposredno bližino koče na Mošenjski planini so policisti neovirano prišli okoli 14. ure in tam zavzeli položaje. Po dimu so ugotovili, da je koča naseljena. Počakali so le toliko, da so se prepričali, ali so v koči civilisti ali partizani. Ni jim bilo treba dolgo čakati, ko se je na verandi pojavila skupina desetih borcev, ki naj bi zamenjala Buhovo zasedo, ob poti Mošenjska planina – križišče vrh Bodlajke Z vseh razpoložljivih položajev so z vznožja Ojstrice nad Kravjim potokom začeli obstreljevati kočo. France Biček je razmere, nastale v notranjosti koče, takole opisal: *«Nemci so svoj strojnični ogenj usmerili v kočo. V njeni notranjosti je bilo na mah kot v fermaži (apnenici, kjer se kadi, ko pobirajo apno iz apnenice). Poleg apnenega prahu je bilo polno trsk iz prestreljenih brun. Koča je bila znotraj ometana.»* Krogle so se usipale v kočo kot dež, ali kot proso skozi rešeto. Partizani v koči so se kljub dobri oborožitvi težko uspešno branili proti policistom v belih ogrinjalih, na daleč nevidnim. Bolj ali manj so streljali na policiste v smeri, od koder so žvižgale njihove krogle in zlahka zadevale svoj cilj – novo žrtev v koči.

Obstreljevanje koče ni prenehalo, temveč se je še stopnjevalo. Grozilo je, da se borci ne bodo uspeli rešiti iz koče. Biček je dal svoje belo varovalno ogrinjalo Danielu (Donatu) Demšarju iz Hotovlje z nalogo, da se prebije iz koče in gre po pomoč v bataljon na Kališnik. Po vrnitvi na Mošenjsko planino je poročal Bičku, da je nalogo uspešno opravil in da je pričakovati pomoč bataljona.

V bataljonu na Kališniku je bila imenovana skupina, ki jo je vodil Tonček Dežman, da gre na pomoč obkoljenim v koči na Mošenjski planini. Milan Žakelj je štabu

bataljona ob vrnitvi poročal: *«Če bi hoteli pomagati tovarišem v koči, bi morali priti Nemcem za hrbet, kar pa po izkušnji ni bilo mogoče. Morali bi imeti smuči in vodiča. Ker se je že mračilo, smo se vrnili na Kališnik.»* Prihod Donata na Kališnik je povzročil odločitev, da bataljon takoj zapusti sedaj nastali nevarni Kališnik s kočo v globeli in le 3,5 km oddaljen od bojev. Ker leži Kališnik znatno nižje kot Mošenjska planina, bi lahko policisti pot presmučali v 20 minutah. Bataljon se je zato umaknil na vzhod v smer Britmance.

Donat, ki je neovirano prišel z Mošenjske planine na Kališnik in obratno s tem zavrača trditve Milana Žaklja.

Mračni čas za Gorenjske partizane od 4. aprila do avgusta 1942

Po razpustitvi Cankarjevega bataljona pod Britmanico ni bilo več na Gorenjskem osrednje poveljujoče partizanske organizacije. To je bil tudi čas, ko je nemška policija uspešno uničila skoro v celoti posamezne partizanske enote. Razbohotilo se je hkrati ovaduštvo in ni bilo nobenega vstopa novih v partizane, razen nekaj skupin prostovoljcev iz Ljubljane. Vse je kazalo, da so Nemci že popolnoma umirili uporne Gorenjce. Malo je še tlelo na Jelovici. Glavno poveljstvo, slovenskih partizanskih čet, ki je budno spremljala stanje na Gorenjskem je 4. aprila 1942 opravilo reorganizacijo Gorenjske partizanske vojske. Ustanovila je štab I. grupe odredov. Za komandanta je imenovala Jožeta Gregorčiča-Gorenjca. Za njegovega namestnika pa Lojzeta Pečnika-Viktorja Ločana. Tako je Pečnik tedaj imel še veljavo in je napredoval iz vodnika v Cankarjevem bataljonu. Za političnega komisarja pa je imenovalo poveljstvo dobro preverjenega Lojzeta Kebeta (1908–1942) z Notranjskega, ki se je skrival pod imenom Gregor Požar. Svojo avtoriteto je gradil predvsem na strahovanju. Vedril in oblačil je le on.

– 27. maja 1942 je *Kebe dal ustreliti na Martinčku oba Košmrla očeta in sina* ne da bi jima predhodno krivdo dokazal. Za njuno smrt je bil najbolj zagret Ivan Bertoncelj-Johan. Ob odkritju spomenika na Mošenjski planini je visoke izgube na Mošenjski planini pripisoval Košmrlovem izdajstvu in to šele čez štiri mesece in pol. Svoj govor je zaključil, citiram: *«Še isto leto je prejel svoje plačilo.»* Usmrtitev Košmrla je Kebe poveril prvi četi II. bataljona (Poljanskega) katere komandir je bil Franc Biček in je bila Jelovica tudi njeno operativno območje. Z ozirom na to, da je njegov brat Henrik obležal na Mošenjski planini je povelje zlahka opravil.

– Drugo odmevno dejanje komisarja Kebeta je bila ustrelitev legendarnega borca *Alojza Pečnika (1900–1942)* iz Ljubnega pod utemeljitvijo da v edinici deluje *«moralno rušeče»* – torej nevz gledno. Zakaj legendarni. V partizane je vstopil iz Ljubnega 22. januarja 1941 in vodil svojo partizansko skupino, ki se je zadrževala na Brezovici pri Kropi. Njo je vključil v Jelovško četo in kasneje v Cankarjev bataljon. 21. decembra je vdrl v Škofjeloške gestapovske zapore in iz njih rešil zaprta brata Jožeta in Franceta Kavčiča – zagotovo pogumno in odmevno dejanje. Policijski general SS Erwin Rösener je tedaj razpisal za Alojzom Pečnikom tiralico in odmeril nagrado 20.000 RM za njegovo glavo. Na Mošenjski planini se je 13. januarja 1942 skupaj z Bičkom prizadeval izvesti izpod iz obkoljene kočee.

Posebno se je Pečnik izkazal kot stražar – mitraljezec 11. marca 1942 pri Sv. Barbari kot borec Loške čete. Ko so jo policisti še v jutanjem času napadli je s strojničnim obstreljevanjem Nemcev, omogočil četi pravočasen umik iz Jamnikove domačije. Tako je hkrati tudi rešil življenje Lojzetu Kebetu, ki se je tedaj nahajal kot gost pri Loški četi. Pečnikova nasilna smrt je naletela na neodobravanja pri borcih Ločanih še posebej pri bratih Kavčič. Istočasno je bil na delu tajni obveščevalec iz Poljanskega bataljona, ki je Kebeta obveščal o stanju bataljona. Za las je tedaj ušel smrti *Jože Kavčič* ostale brate Kavčiče in Ločane pa je Kebe prestavil iz skupne enote na posamezne dele I. grupe odredov. Dejanja Alojza Pečnika so bila v enoti preje vzorna kot obratno.

– Verjetno je Pečnik kritiziral očitne napake vodstva I. grupe odredov, kar ga je stalo življenje. Iz dokumentov je razvidno, da je bil pokojni že 21. julija 1942.

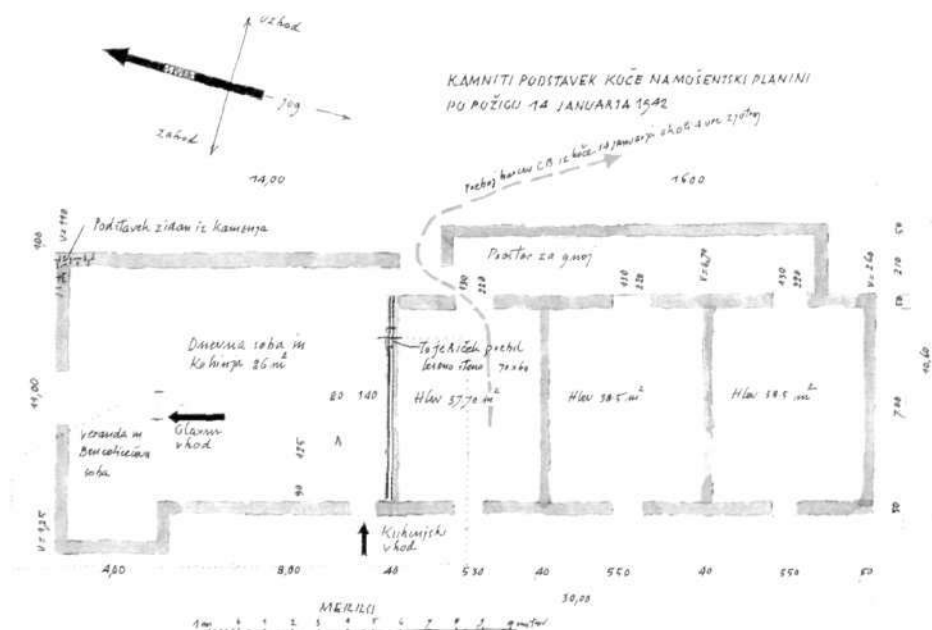
– 26. julija 1942 je štab I. grupe odredov Slovenskih partizanskih čet razrešilo *Jaka Flega, intendanta II. bataljona* iz Gorenje vasi in ga pod nadzorstvom usmerilo na Jelovico. Flego je bil soustanovitelj poljanske čete 6. decembra 1941. Štab I. grupe odredov je 1. avgusta predlagal smrt za Flega. Namigovalo se je, da ima zveze z Nemci. Domnevna žrtev Kebeta je bil tudi Vinko Oblak iz Žirov, politični komisar Poljanskega bataljona I. grupe odredov. O tej domnevi pričajo izvorni dokumenti. S 1. avgustom je štab I. grupe odredov razrešil Oblaka funkcije bataljonskega političnega komisarja. Smrt ga je dohitela že 4. avgusta 1942 v Kopačnici. Vinko Oblak je bil 6. decembra soustanovitelj Poljanske čete. Udeležil se je bojev v Bukovem vrhu in v Dražgošah. Pred vstopom v partizane je živel v Gorenji vasi pri Mlakarjevih. Le stežka sem kot partizan v teh razdvojenih časih obrnil Kebetovo temnordečo politično medaljo v pričakovanju, da bo na njeni drugi strani tudi kaj svetlega, bolj človeškega. Na žalost tega nisem zaznal. Kebe gotovo ni bil take narave, da bi dajal prednost človeškim odnosom. Na prvem mestu je bil trd čuvar partijske linije. Neusmiljeno je preganjal partizane liberalne naravnosti. S svojimi čistilnimi akcijami si je sproti na novo ustvarjal sovražnike in nemire v svojih partizanskih enotah. Še posebno so mu bili gorki narodnjaki. Vse to je vidno iz medvojnih dokumentov.

Ob prebiranju teh dokumentov iz tistih mračnih časov mi je težko molčati, ko so izginjali stari partizani drug za drugim, kot žrtve komisarjev s pretežko roko. Grožnje in streljanje partizanov je prenehalo z 20. oktobrom 1942, ko je osameli strel iz neznanne smeri smrtno zadel Lojzeta Kebeta na Jamniku nad Kropo.

Mati mi je v svojem življenju večkrat rekla: »Marjan nič nimava razen poštenja glej, da ga ne boš zapravil«. Lepa oporoka, ki se jo držim tudi pri tem občutljivem prispevku. Pripravljen sem na to, da se bom znašel v 10. Janovem poglavju: o žalitvah, potvarjanju, izkrivljanju in obrekovanju vendar mi bo moral te očitke predhodno dokazati.

Biček reši borce Cankarjevega bataljona iz obkoljene koč na Mošenjski planini

Vodnik France Biček-Bruno, ki je bil v stiskah v partizanih vedno priseben in okreten, je hitro ugotovil, da s Kališnika ne bo pomoči in da mora zato nemudoma sam ukrepati in odpreti prehod iz dnevnega prostora koč v prvi sosednji hlev in

Tloris temeljev požgane koč.

s tem razredčiti dnevno sobo. Partizani so lahko streljali le skozi okna v pritličju, ta pa so bila zamrežena. V belem ogrinjalu se je junaški Biček pogнал skozi vhodna vrata, preskočil ograjo verande in se pod nadstrešjem koč in pod zaščito podsutega snega s strehe na zahodni strani koč prebil do hlevskih vrat. S krampom, ki ga je našel v hlevu, je v vmesno leseno steno med dnevno sobo in hlevom izsekal za dve bruni visoko odprtino. Skozi tako nastalo odprtino so borci lahko prestopali v hlev in skozi vrata v podknap ter od tam obstreljevali policiste, ki so bili od tod že bolj vidni kot iz koč. S prebitjem te odprtine so borci lahko prišli v hlev. Istočasni dostop v hlev so imeli prosto pot skozi čistilna vrata in so tako lahko izvedli umik iz koč. To je bila drzna in uspešna akcija Bička. Iz gotove smrti je rešil 42 bork in borcev. O poteku bojev glej knjigo Ivan Jan *«CB in Dražgoška bitka»*, Ljubljana 1975, strani 202–256, in Marijan Masterl *«Čudovito preživetje»*, Obzornik 1988, strani 25–44, 128–132 in 201–205.

Obojestransko obstreljevanje je trajalo okoli štiri ure do mraka. V koč je bilo že trinajst mrtvih. Težje ranjene so soborci po predhodnem dogovoru rešili bolečin in trpljenja z milostnim strelom. Nekateri ranjenci so tudi izkraveli. Šestdeset borcev je prišlo na Mošenjsko planino brez saniteja in sanitetnega materiala. Pogled v klet je bil grozljiv, videti je bila kot klavnica. Narigarjeva Angela je prosila Skalarjevega Janka, svojega sosedca z Bukovega Vrha, naj jo ustrelj, saj ni videti rešitve iz tega pekla.

Ive Šubic, akademski slikar, je v svojih spominih na Mošenjsko planino zapisal, da je pred njim junaško koračil 7-letni Narigarjev vnuk, ki je v kleti koč na Mošenjski planini junaško tolažil žene in mater: *«Nič se ne bojte, saj jih bodo naši nažgali!»*

Oba vodnika, Pečnik in Biček, sta vsak zase iskala najugodnejšo smer izpada iz koč, vendar si pri tem nista bila edina. Pečnik je predlagal, izpad borecev skozi ozka kuhinjska vrata, zahodno smer, ki je bila sicer izpostavljena najmočnejšemu sovražnikovemu ognju, vendar najbližja gozdu. Večkratni poskusi preboja v to smer so se končali z novimi žrtvami. Varnejšo smer je izbral Biček, izvedljivo proti Heinricharjevi vozni poti, to je vzhodno od koč. Preboj so pričeli 14. januarja 1942 okoli 2. ure zjutraj. Bila je jasna noč in pokrajina je bila osvetljena kot podnevi. Na vzhodni strani koč so poteptali sneg v jarek, širok za človeka, od koč do gozda, ki je bil sicer daljši od Pečnikovega, vendar zato znatno varnejši.

Čakanje ugodnega trenutka za preboj od 18. ure 13. januarja do 2. ure zjutraj 14. januarja je bilo moreče za borce v koči. Tehtali so, ali jim bo izpad iz koč uspel ali ne. Med borci je nastajala duševna napetost.

Ivan Bertoncelj, nekdanji politični komisar CB, je ob odkritju spomenika padlim na Mošenjski planini že v svobodi opravičeval visoke izgube na Mošenjski planini z izdajo: *«Ko so partizani prišli na Mošenjsko planino, jih je takoj zasledil znani gozdar Košmrl in kot simpatizer Nemcer je to telefonično javil gestapi. Še isto leto je prejel svoje plačilo.»* Tako izjavo, nepodprto z dokazi, o izdaji Košmrla lahko da le tisti, ki v tistem času ni bil na Mošenjski planini, ni poznal njene oblikovitosti in ni vedel, da je imela koč visoko lego v jugozahodnem delu planine. Lahko bi zapisali obratno: da bi lahko partizani v koči prej opazili Košmrla kot on njih in ne da bi on vedel za to.

Ivan Jan je to Bertoncljevo novost o izdajalcu Košmrlu ponovil in razširil. Glej *«CB in Dražgoška bitka»*, 1975. Na strani 276 je zapisal: *«Za pribod partizanov na Mošenjsko planino je zvedel gozdar Košmrl, ki je prebival v bližnji gozdarski koči na Martinčku. Na partizane je naletel po golem naključju, ne da bi ga opazili. A namesto da bi o tem molčal, se je skrivoma vrnil in o tem telefonično obvestil policijo v Radovljici.»*

Za tako hudo in nedokazano obtožbo na račun Košmrla kot opravičilo za 17 padlih na Mošenjski planini je nezadostna in nedokumentirana izjava Johana Bertonclja. Zgodovinar Ivan Jan je ne bi smel jemati za zadosten dokaz. Posebno ne zaradi dveh razlogov:

Skica nemškega pohoda 13. januarja kot je objavljena v knjigi Ivana Jana, *Dražgoška bitka* 1975, str. 261.

Smer poti po kateri so hodili policisti – smučarji 13. januarja 1942. Izdelano po poročilu majorja Ota Manner.

na Slovenskem 1941–1945» piše na strani 209: «Okoli 14. ure, ko se je okoli 60 borcev obeh vodov zbralo v topli koči, jih je obkolil sovražnikov patroljni policijski oddelek z Bleda, ki je neopaženo prišel čez Jelovico z Blejske strani, ker zaseda ni udarila po sovražniku. Prišli so v dveh kolonah. Smučarska mimo lovske kočice na Martinčku čez Zajčjo planjo severozahodno od Mošenjske planine, pebotna kolona pa mimo Bodlajke z jugovzhodne strani.»

Navedba ni točna. Vseh 40 policistov smučarjev je šlo s križišča na vrhu Bodlajke v skupni koloni naravnost na Martinček. Tako tudi ni točna risba v Janovi knjigi (1975) na strani 261, ki sledi besedilu v knjigi NOB na Slovenskem 1941–1945 ali pa je obratno.

Poglejmo še, kaj o dogodku na Mošenjski planini pišejo še drugi:

– Več poljskih vstajnikov je posebej navedlo, da je bila ob prihodu na Mošenjsko planino daleč naokoli opazna nedotaknjenost snežne odeje (nobenih sledi stopinj ali smuč). Pešačenje v visokem suhem snegu je bilo sila težko.

– Ive Šubic, «Obkoljeni na Mošenjski planini», *Loški razgledi* 18/1971 piše na strani 51: «Ko je vsa desetina prišla na teraso (Mošenjske kočice op. MM) so Nemci, ki so že bili na položajih spoznali, da so v koči partizani in so takoj z avtomatskim orožjem in puškami udarili po nas.» Šubičev prispevek nam nedvoumno pove, da so policisti smučarskega oddelka z Bleda čakali na položajih zahodno od kočice, da bi pred napadom ugotovili, kdo se v koči v resnici nahaja. Lahko bi bili tudi civilisti. Tako lahko zaključimo, da v kolikor bi šlo za predhodno izdajo, policisti ne bi čakali in ugotavljali, kdo je v koči, temveč bi takoj napadli.

Kot politični komisar CB je Ivan Bertonec že pred tem obvestil glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, da je za visoke žrtve na Mošenjski planini kriva zaseda, ki je pred Nemci zbežala v gozd.

Bertonec, politični komisar CB, je vzajno iskal krivca za smrt tolikšnega števila borcev CB na Mošenjski planini. Prezrl pa je, da ima tudi poveljstvo bataljona pri tem svoj delež med njimi precejšnjega tudi sam Bertonec. Na Mošenjsko planino je poveljstvo kot svoje zavarovanje poslal dvakrat po 30 borcev, vendar brez sanitete. Med 18 žrtvami je bilo gotovo nekaj borcev, ki so izkrjaveli prav zaradi odsotne sanitete in pomanjkanja sanitetnega materiala.

Bertonec tudi ni bil navzoč v boju 13. januarja 1942 na Mošenjski planini, da bi si lahko ustvaril realno sliko o dogodkih na tej planini. Kdo je «odkril» nesrečnega Košmrla se lahko le domneva.

V knjigi «Narodnoosvobodilna vojna

Radovljiški zbornik, Radovljica, marec 1990, o dogodkih na Mošenjski planini, str. 134 in 135:

Avtorji Po poti spominov povzemajo, da je za tragedijo na Mošenjski planini kriv Franjo Košmrl iz gozdnega revirja Martinček, ki je prijavil dogodek na policijo v Radovljico. Komanda je v akcijo poslala 50 policistov smučarjev, ki naj bi zado-stovali za uničenje desetine. Na Mošenjsko planino so prispeli 13. januarja 1942 v **opoldanskih urah**. Oblečeni v bele obleke in na smučeh so bili neopazni in hitri. Vodil jih je gozdar Franjo Košmrl ml. Partizanska zaseda jih je prepozno opazila. **Okoli 14. ure** so policisti iznenada napadli kočo.

Desetina Iveta Šubica je odšla na Jelovico iz Dražgoš 10. januarja 1942. Mesto zanj je izbral Jože Kraje-Žakelj v Trnavcu, kakih 700 m severno od planine Kališnik. Od tod je vodnik Pečnik 12. januarja zasedo potegnil na Mošenjsko planino. Franjo Košmrl ni mogel videti Šubičeve desetine, ki je bila globoko na jugu Mošenjske planine. Tudi navedba, da je zaseda prepozno opazila Nemce, ne drži. Nemci so prišli na Mošenjsko planino z Martinčka skozi Zajčjo plano, v kateri ni bilo nobene zasede. Zaseda pa je bila na poti med Velikim Gregorjevcem in Bodlajko, to je okoli 800 m vzhodno od kočice na Mošenjski planini.

Ustanovitev policijske smučarske enote na Bledu v sestavu štaba »Jugovzhod«

Nemški smučarji so bili ustanovljeni na Bledu. Georg Schreyer, SS nadpolkovnik iz štaba »Jugovzhod«, je majorju Ottu Mannu 9. januarja 1942 ukazal, naj ustanovi policijski smučarski patroljni oddelek. Oddelek je bil ustanovljen 12. januarja 1942 pri Petranu na Bledu predvsem, da bi na Jelovici izsledil CB in ga tam uničil. O tem naročilu posedujemo naslednji nemški dokument:

Dr. Tone Ferenc: *Dra nemška policijska generala pred Dražgošami*. Borec, 1979, od str. 391 do 413 med drugim navaja Akcijsko povelje Smučarskemu patroljnemu oddelku o obhodu pašnih planin na Jelovici 13. januarja 1942:

*-Smučarski patroljni oddelek-
Bled, dne 12. januarja 1942
Akcijsko povelje*

*-Smučarski patroljni oddelek bo 13. 1. 42 prečesal Jelovico. Naloga: Ugotoviti sledi (poti bežanja) tolpa oziroma uničiti razkropljene dele tolpa. Sovražnikov položaj: **Domnevamo, da so se deli tolpa ali posamezni člani tolpa iz obroča pri Dražgošah umaknili na Jelovico, na Martinček ali na Selško planino.***

1. Priprava: Dne 13. 1. 42 ob 5. uri zjutraj mora biti 40 stražmojstrov (SB) pripravljenih v Petranovem nastanišču. S seboj je treba vzeti brano za en dan. Nastopilo bo moštvo iz rajba in najboljši smučarski tekači prvega voda. Skupine bom sestavil sam.

2. Oprema: smučiči, 4 labke strojnice, 10 brzostrelk, puške, na moža 2 ročni bombi, dalje 2 raketni pištoli s strelivom, 3 pobodne kompase, 2 zemljevida območja Radovljica, 10 žepnih svetilk.

3. Izvedba: Ob 5. uri 15 minut se odpeljemo do mosta v Lancovem, kjer sta pripravljena 2 vodnika. **Vzpon in prečkanje Jelovice čez Mošenjsko planino (ugotavljanje sledi) – pobod na Martinčka (preiskava) – Selško planino (preiskava) – odhod in spust v Bobinjsko dolino.** Avtomobile bo zjutraj in zvečer (ob 18. uri) za odhod in vrnitev pripravil 181. bataljon.

Akcijo bom vodil sam.

Mann-

Iz povelja majorja Manna je razvidno da je bil pohod na Jelovico izveden po nalogu Georga Schreyja in ne v zvezi z malo izdajo Košmrla. Mann je v svojem povelju predvideval za Mošenjsko planino le ugotavljanje sledi kam se je umaknil CB.

Komentator, verjetno dr. Ferenc, sporoča v nadaljevanju o uspešnosti tega oddelka na Jelovici 13. januarja 1942 naslednje:

»Na Mošenjski planini je izsledil in obkolil skupino borcev CB. V hudem boju je padlo 12 ali 13 borcev, nekaj pa jih je bilo ranjenih. Imena 12 padlih je 1. maja 1942 navedlo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet v svojem poročilu vrhovnemu štabu NOV in POJ.«

Največjo netočnost, če ne že blamažo je storilo poveljstvo CB, ki je obtožilo Buhovo zasedo, da je pobegnila pred Nemci v gozd. Tako poročilo je poslalo Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih enot in jo obdolžilo kot krivca za padle na Mošenjski planini. To poročilo je potovalo še naprej na Vrhovni štab NOV in POJ. V resnici je bila Buhova zaseda daleč izven poti policijskega smučarskega oddelka, v resnici na mrtvi straži.

Izdaja borcev CB v koči na Mošenjski planini se ni porodila na Martinčku, kot to trdita brez trdnih dokazov Ivan Bertonec-Johan in Ivan Jan.

Kraj izdaje, ali natančneje »samoizdaja« je v resnici koča na Mošenjski planini, do katere je policijski smučarski oddelek 40 mož prismočal z Martinčka, ne da bi na svoji poti naletel na kakršnokoli partizansko oviro.

Na Mošenjski planini so policisti ugotovili, da je koča obljudena (glej izjavo Jožeta Žbontarja). Čakali so, da pred napadom ugotovijo, kdo kuri v koči (izjava Iveta Šubica). Policisti so napadli, ko so na verandi opazili partizane, ki so nameravali zamenjati Buhovo zasedo. **Komentator Mannovega poročila navaja, da je policijski oddelek izsledil in obkolil skupino borcev CB.**

Po moji presoji vsi trije dokazi govore, da je šlo za čisto naključno odkritje borcev CB in za nobeno izdajo. V zvezi s spopadom policijskega smučarskega oddelka z borci CB na Mošenjski planini imata obe različici svoje zagovornike in nasprotnike. Bralcu prepuščam, da sam poišče svojo resnico. Tako stališče mi do neke mere dovoljuje naš star pregovor: *«Greb se pove, grešnika pa ne.»*

Morana vrh Jelovice in razpustitev Cankarjevega bataljona

Ko so se v sredo, 14. januarja 1942, iznenada pojavili pred štabom bataljona rešeni borci z Mošenjske planine, so jih v bataljonu gledali, kot da so prišli z onega sveta. Poveljstvo jih je očitno že odpisalo, saj jim je bila zaman poslana pomoč. Tudi Rafael Buh ni mogel zaradi visokega snega in plazjenja navzgor nič pomagati, čeprav se je trudil. Pregazil je sneg v izredni strmini na vzhodni strani kočje. Kako prav bi prišla bela ogrinjala, če bi na Jelenščah posnemali Franca Bička. Tudi nekaj smučič bi lahko vzeli tisti, ki so znali smučati. Z Dražgoške gore je štab bataljona ogledoval, kako Nemci praznijo hiše in jih požigajo drugo za drugo. Cela vas Na Pečeh je bila ognjena bakla.

Na Mošenjski planini so padli 13. januarja 1942 naslednji borci: Henrik Biček, Kranj; Miha Fister, Naklo; Ciril Golja, Hotovlja; Jaka Jereb, Praprotno; Jurij Gračan,

Kovači grad, Vinica; Jernej Kokalj, Dolenčice; Janez Kovačič starejši, Kranj; Stanko Oman, Hotovlja; Mirko Šubič, Hotovlja; Edvard Tominc, Stražišče in Maks Dolinar z Mlake.

Po tridnevni bitki frontalnih položajev je bil ob nemški zasedbi Dražgoš CB pri-moran umakniti se na vrh Dražgoške gore. Tu je Stane Žagar sklical zadnji posvet bataljona in se zahvalil borcem za junaško obrambo. Istočasno je razglasil razpust bataljona. Borcem je svetoval, naj v domačih krajih prezimijo in da se bodo ponovno združili v bataljon, ko bo gora zopet ozelenela. Nikjer pa ni zaslediti tega, da bi Žagar odvezal borce prisege, dane v Bukovem Vrhu.

Nemško poveljstvo Jugovzhod- ni nikdar premagalo CB. Premagala ga je le kruta narava, prava Morana, mraz in visok sneg vrh Dražgoške gore. Zagotovo se je narodna vstaja v drugo pričela prepozno.

Obnovitev Dražgoš – feniks se je po vojni hitro dvignil iz pepela požganih Dražgoš

Po vojni je republika Slovenija takoj pričela ustvarjati pogoje za obnovo Dražgoš. V Ljubljani in v Škofji Loki sta bila ustanovljena v ta namen posebna strokovna telesa. Ustanovljena je bila Obnovitvena zadruga Dražgoše, s sedežem v Škofji Loki. Njena prva naloga je bila urediti sodoben dostop z Rudna v Dražgoše. Z nemškimi vojnimi ujetniki je bila zgrajena nova cesta dolžine 3,5 km z elementi prevozna za vse vrste motornih vozil, postavljeni zasilni stanovanjski objekti. Vanje so se naselili izgnani in vračajoči Dražgošani in lahko pričeli na novo postavljati hiše in gospodarska poslopja. Dražgošane je v operativnih zadevah zastopala Slavica Lotrič (danes dr. Pendkova). Avtor tega spisa pa je bil predčasno izpuščen iz JLA, da je kot gradbenik prevzel vodstvo Obnovitvene zadruge Dražgoše.

Prenos gradbenega lesa Rudna-Dražgoše. Na Pečeh za gradnjo stanovanjskih začasnih bivališč. Foto: M.M.

Še o pridobitvi svobodnega ozemlja na Gorenjskem kot je bilo govora 8. decembra pri Tomažinovich na Laškem

Komandant Glavnega poveljstva, Franc Leskošek-Luka je v začetku decembra 1941 poklical k sebi tri odgovorne vojaške poveljnike Staneta Žagarja, Franca Rozmana in Aleša Beblerja. Vsi trije so tedaj prejeli slovesno povelje, naj vsak od njih začne v najkrajšem času osvobajati ozemlje v svojem delu okupirane Slovenije. Žagar na Gorenjskem, Rozman na Štajerskem in Bebler na Notranjskem. Bebler je sprejem tega povelja takole opisal: *«Odgovorili smo mu vsak po svoje, kakor so nam narekovali naši različni značaji. Žagar je rekel, da ni nič lažjega, kot izvršiti to nalogo. Ko se bom vrnil med svoje soborce, bomo to storili.»* Rozman in Bebler pa sta bila nekoliko previdnejša nad zahtevano nalogo, posebno ker je bila zima pred vrati.

Pri Kocjanovich na Bukovščici je 8. decembra 1941 Žagar vodil posvet z aktivisti gorenjskega osvobodilnega gibanja. Sporočil je smernice Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in Centralnega komiteja KPS, naj začno na Gorenjskem množično vstajo in ustvarijo osvobojeno ozemlje, ki naj postane baza partizanstva. Čeprav ni več mogoče ugotoviti podrobnosti načrta, kaže, da so na tem sestanku optimistično sklenili, naj bi osvobojeno ozemlje segalo od Polhograjskega hribovja prek Poljanske in Selške doline čez Jelovico do Bohinjskega in Jeseniškega kota. S cestnimi zasekami in zasedami naj bi zaprli dohode v dolino Poljanske in Selške Sore, v Bohinj in Zgornjesavsko dolino, manjše sovražnikove postojanke pa osamili ali jih prisilili v beg oz. uničili.

Kot smo videli, je imel sovražnik na Gorenjskem najmanj 5 bataljonov ali okoli 3000 mož. Partizanske sile so bile takrat še prešibke, da bi lahko zasedle tako široko osvobojeno ozemlje na Gorenjskem in ga lahko tudi branile. Bilo jih je komaj za tretjino nemškega bataljona. Ozemlje Gorenjske je že takrat bilo prerezano s številnimi dolinami in gostimi cestami, ki so sovražniku omogočale hitro premikanje in ukrepanje. Tudi čas tik pred zimo ni bil ravno primeren za izvedbo takega načrta. Bil je povsem neizvedljiv in prezgodaj načrtovan.

CB je imel takrat le kratek čas (teden dni) svobodno ozemlje tako v Bukovem Vrhu kot v Dražgošah, čas, ki ga je sovražnik potreboval za pripravo ofenzive proti CB.

Postavitve prvega lesenega ogrodja za stanovanjski objekt Na Pečeh. Foto: M.M.

Začasni stanovanjski objekt v tretji gradbeni fazi. Foto: M.M.

Udeleženci NOB smo bili priče, da so razmere za pridobitev svobodnega ozemlja nastale šele leta 1943 s kapitulacijo Italije. Takrat sta se v enoten zemljepisni partizanski prostor združili Gorenjska in Primorska. Partizani so zasegli velike količine dodatnega orožja, streliva in druge vojaške opreme. Vzporedno so nastajale dobro oborožene nove partizanske enote, ki so že bile kos sovražniku.

Kako napačna in zmotna je bila napoved štaba CB, da se bodo čez zimo lažje obdržale manjše enote kot bataljon! Sovražnik je že v prvi polovici leta uničil ali razbil vse čete razen dveh, ki sta bili uničeni v drugi polovici leta 1942. Manjše enote so bile ob dobrih obveščevalnih podatkih gestapa lahek plen močnih policijskih bataljonov.

Pri Muhu v Vinharjih je Robnikova partizanska skupina 22. januarja izgubila 6 mož. Padel je tudi Rudi Robnik.

Na Stirpniku (Selska dolina) sta padla 8. februarja 1942 Jakob Bernard in Tone Demšar.

Pri Jamniku (Sv. Barbara) so padli 11. marca 1942 štirje borci Škofjeloške čete, med njimi komandir Janez Bernik in komisar Marjan Sever.

V Rovtu nad Crngrobom so policisti smučarji 27. marca 1942 napadli Selsko četo. Padlo je 15 borcev, med njimi Stane Žagar in Matija Udvarc. Da se je Selska četa preveč dolgo zadrževala na istem mestu v Rovtu je bila to da je Stane Žagar čakal na družinsko pošto iz Ljubljane, ki bi morala prispeti v Žabnico k Jerucu.

V Okrogelski jami je padlo 13 borcev Kokrške čete, med njimi Stane Žagar mlajši.

Na Lipniški planini (Jelovica) je padel poleg 25 borcev 9. septembra 1942 Jože Gregorčič, španski borec in narodni junak.

Na Jamniku nad Kropo je zaradi strelnih ran umrl 20. oktobra 1942 Lojze Kebeš Stefan, narodni junak.

Državna Gozdarska postojanka na Martinčku

Martinček leži 5 km zračne črte od Lancovega, od Krope in od Dražgoš. Obdajajo ga pašne planine Radovljiška (1,5 km), Lipniška (1,7 km), Mošenjska (1,5 km), Kališnik (2,7 km) in Vodiška (3,3 km zračne črte). Državna gozdarska postojanka Martinček je zaobsegala največ gozdov na Jelovici. Stala je na obsežni jasi sredi visokih smrek. Danes tam sameva koča, ki ne daje videza, da je še živa. Vsi prejšnji objekti, koča in hlevi, so pogoreli v drugi polovici leta 1942.

Na upravi gozdarske postojanke je bil leta 1941/42 upravitelj Hanzlowsky, gozdarja pa sta bila oče in sin Košmrl z nekaj gozdnimi delavci in vozniki. Največ posekanega lesa so spravljali v dolino preko Rovtarice in tovarne žičnice v Soteski. V ta namen je bila razširjena cesta Martinček–Rovtarica.

Jelovica in gozdarske ceste

Tudi močno zakrasela in gozdnata Jelovica ima svojo osnovno cestno mrežo s svojim glavnim križiščem na vrhu Bodlajke, okoli 1200 m visoko. Skozi njo teče v smeri vzhod–zahod 24 km dolga cesta planina Vodice na vzhodu – Bohinjska Bistrica dolina na zahodu in je primerna za dvosmerni avtomobilski promet. Najbolj

obiskovani del te ceste je iz Vodice (1118 m) do Rovtarice in je dolg 11 km. Prevozna je za avtobuse do 40 osebe in za tovornjake s priklopniki za 30 m³ lesa. S pašne planine Rovtarice se cesta v dolžini 13 km nadaljuje proti zahodu mimo planine Vresje; naselja Nemški Rovt v Bohinjsko Bistrico. Tako je celotna jelovška cestna transverzala Vodice–Bohinjska Bistrica dolga 24 km.

Na križišče vrh Bodlajke se iz Lipniške doline s severne strani vzpenja cesta enake kvalitete kot zahodna, dolga 14 km. Od tod je do Vodiške planine še 2 km ceste, vendar nekoliko ožje. Z Bodlajke pelje na jug v podnožje Mošenjske planine 2,2 km ceste enake kvalitete kot na Vodice. Cesta se končuje v podnožju planine. Zelo bogato so označeni cestni kačipotji od Spodnje Lipnice do Vrh Bodlajke. Ne bi pa mogli pohvaliti označbe cestnih odcepov na jug s ceste Vodice–Rovtarica. V podolžni smeri se cesta z Vodice dvigne na vrh Bodlajke na okoli 1200 m in od tod nadaljuje več ali manj na enaki višini. Ponovno pa se cesta spusti mimo Selške planine na Rovtarico na višino 1100 m.

Prirodne in zgodovinske zanimivosti Vodice

Jelovica v prostranstvu okoli 80 km² je bila v drugi svetovni vojni partizanska mati. V svoji prostranosti gozdov je vedno reševala stisko partizanov. Ni pa zmogla reševati partizanov tedaj, ko so bile izdaje. To se je prvič zgodilo 8. avgusta 1941 na območju Kotliča (Partizanski vrh), drugič pa naključno 13. januarja 1942 na Mošenjski planini.

Planina Vodice, 2 km oddaljena od križišča vrh Bodlajke, je vključena med vrhove Vodice (1243 m), Gradišča (1139 m) in Pogrošarjeve planje, ki leži okoli 1200 m visoko.

Vodice imajo bogato zgodovino. Razgled s stolpa na Gradišču zaobsega del srednje Savske doline. Samo ime Gradišče nas podučuje, da je bilo v zgodnji preteklosti tu gorsko selišče. Takih selišč je v Sloveniji 49 in še 33 krajev, ki nosijo to ime. Na vodiškem Gradišču se je 29. julija 1941 zgodilo zgodovinsko dejanje v času NOB. Tega dne je pet skupin ilegalcev ali mož izven nemškega zakona ustanovilo Jelovško četo «Ilija Gregoriča». Štela je 28 mož. Njen komandir je bil Jakob Bernard-Jaka, politični komisar pa Jože Krajc-Žakelj, momariški oficir z Rakeka. Na ta dogodek obiskovalce opozarja granitni spominski kamen levo ob poti na vrh Gradišča.

Kot druga naravna posebnost vrh Gradišča, ki obiskovalcu takoj pade v oči, je krožni ravni prostor velikosti okoli 50 m premera, podoben peharju. Robove peharja obdajajo ogradi (zemlja, kamen), ki so zagotovo delo staroselcev. Na tem mestu, ki je edini ravni svet na Gradišču, so se zbrali k ustanovitvi partizani Jelovške čete.

O nastanku selišča prislunhimo pojasnilu ljubeznivega Andreja Valiča, priznanega arheologa Gorenj-

Spominski kamen na Pogrošarjevi planji, ustanovitvi Gorenjskega bataljona, 5. avgusta 1941. Foto: M.M.

Spominska oljnata slika akademskega slikarja Ivo Šubica o ustanovitvi Gorenjskega bataljona. Pred komandantom bataljona Jožetom Gregorčiče-Gorenjcem, prisegajo bataljonu zvestobo. Foto: M.M.

ske, vedno pripravljene na razgovor. Priložnostno je opravil na Gradišču manjše raziskave. Po njegovem ime Gradišče izhaja iz ograde, kjer so staroselci kuhali oglje. Ob sondažnih jarkih je bila na Gradišču odkrita debela plast oglja. Tradicijo staroselcev so na tem mestu s kuhanjem kop nadaljevali poznejši rodovi za potrebe kroparskih in kamngoriških žebjarjev.

Za prebivanje in preživljanje staroselcev na tej višini so bili potrebni vsi pogoji: voda, naravno površinsko železo – bobovec, oglje, vetrovna lega za delovanje vetrnih peči in varnost. Umetnost staroselcev je bila zagotovo v tem, da so v takratnem širokem svetu Jelovice našli prostor, ki je izpolnjeval vse naštete pogoje.

Na jugovzhodni strani Partizanskega doma na Vodcah je druga posebnost. Tu raste mogočna lipa z dvema vrhovoma. Gozdarji so lipo prevrtali in iz letnic stržena prešeli letnice starosti. Ugotovili so, da je lipa stara 528 let. Zasajena je bila torej leta 1473 in je edina pri nas, ki raste nad 1000 m višine. Poleg nje je še njen mož lipovec.

Na jugovzhodni strani Gradišča danes zakriva pogled s tega vrha na jugovzhod skupina visokih smrek in za njo oddajnik velikosti okoli 6 x 6 m. Zaradi te prepreke so s severozahodne strani od te vidnostne ovire postavili razgledni stolp, ki pa je danes postal že prenizek. Najboljša rešitev bi bila odstranitev oddajnika, če je ta že mrtev in zakrit v smeri Krvavca s smrekami. Druga možnost bi bila dvigniti razgledni stolp nad višino smrek.

V neposredni bližini Partizanskega doma na jugozahodni strani je gorski pomol, imenovan Pogrošarjeva planja. Dostop na ta pomol je zelo strm, neurejen in težko prehoden. Na planji je spominski kamen, ki obiskovalca opozarja, da sta se 5. avgusta 1941 tu združili Jelovška in Jeseniška četa v Gorenjski bataljon. To je bil drugi ustanovljen bataljon na Gorenjskem. Prvi je bil Tržiški, tretji pa Kamniški. Združitve

manjših partizanskih enot v večje so imele namen povečati partizansko udarno moč in z njo pričeti narodno vstajo na Gorenjskem. Kot prvo akcijo so načrtovali vdor v begunjske zapore. Zaradi slabe partizanske molčečnosti je namera v celoti propadla. Temu je sledila nemška ofenziva proti enotam Gorenjskega bataljona, ki se je 8. avgusta končala v nemško korist.

Ob tem ko se Vodice kot poslovno-zgodovinski objekt zadovoljivo vključujejo v turistično gospodarstvo na vzhodnem delu Jelovice, pa je na zahodu Jelovice neizkoriščena čudovita okolica planine Kališnik. Na tem kraju sta že bogato investirala narava in lastnik planine Heinrichar. Za vključitev v turistično-športno postojanko so danes predvsem potrebna organizacijska znanja. V spodbudo naj jim bodo gospodarski uspehi Vodice.

Še napotek: če sami hodite po Jelovici, ne hodite v megli večernih ur brez dobre karte, kompasa in ročne svetilke.

Iz zgodovinskih pričevanj je lahko razbrati, da so na Vodiški planini že zelo zgodaj kuhali oglje za kroparske in kamnogoriške vigenjce. Tako je zaradi poseka bukovih dreves postopoma nastajala goličava, primerna za pašo živine. Kjer stoji danes enonadstropni Cankarjev dom, je pred njim stala enako obsežna lesena stavba. Imela je tri hleve, v severnem delu prostor za majerja, na južni strani pa je bila lovska soba. Fotografijo te nekdanje lesene stavbe je mogoče videti v pritličju današnjega doma. Tovrstni objekt potrjuje, da so bile Vodice nekoč tudi pašna planina.

V partizanskem domu na Vodicaх je akademski slikar Ive Šubic, vodnik CB naslikal in podaril Domu spominsko oljnato sliko o ustanovitvi Gorenjskega bataljona. Na sliki borci pred komandantom bataljona, Jožetom Gregoričem-Gorenjcem, prisegajo bataljonu zvestobo. Slika stilsko močno spominja na dela ruskega (ukrajinskega) slikarja Kazimira Maleviča (1878–1935), predstavnika suprematizma. Še posebno je stilsko podobna trikožna Pajštvarjeva Johana z Rudnega. Na severni zunanji steni doma je spominski mozaik, posvečen partizanom in ljudstvu v uporabi, delo akademskega slikarja Ive Šubice. Odkrit je bil 22. julija 1966. Mozaik izgublja barvo, čeprav ni izpostavljen soncu.

Partizanski dom na Vodicaх. Proslava ustanovitve Gorenjskega bataljona leta 2001. Foto: M.M.

Cankarjev dom je odprt celo leto. Ima 18 sob ter lahko hkrati prehrani in prenoči 50 gostov. Cena celodnevne oskrbe je 3000 SIT. Dom je v lasti ZB Jesenice, Radovljice in Kranja, uspešno pa ga upravlja Darko Jeglič.

Celotna Vodiška planina ob vsakoletni avgustovski prireditvi lahko sprejme okoli 3500 gostov.

Obstoječe stanje Mošenjske planine

Dne 28. oktobra 2001 sva z Ludvikom Jelencem iz Dražgoš obiskala pašne planine na Jelovici in med njimi tudi opuščeno Mošenjsko planino. Ko sem planino zadnjikrat še videl se je visoko dvigal dimnik. Vremenske neprilike so ga odnesle. Dostop na Mošenjsko planino iz Dražgoš je preko zaselka Jelenšče. Vse do vrha Dražgoške gore je cesta asfaltirana, dalje pa makadamska dobro vzdrževana. Južno izhodišče za Mošenjsko planino je nad krajem Cifra pri Zakovnikovi koči pod Jelenim vrhom (1331 m). Tu so prostori za parkiranje vozil. Pešpot se nadaljuje navkreber proti severu po slabem kolovozu mimo grobišča padlih partizanov 9. septembra 1942. Pot se vzpenja na preval okoli 1320 m od koder vodi steza h koči, ki je severovzhodno od prevala Na križišču vrh prevala sta dve poti desno proti vzhodu. Prava pot je v smeri sever in se kmalu obrne na vzhod in v blagem nagibu se pride h koči. Čas hoje je 20 ali 30 minut.

Takoj ko smo bili ob zidovju njegove nekdanje kočee te skrajna malomarnost stisne. Zgornje površine kamnitega podstavka so zaradi zmrzali razmajane, klet, ki je pod dnevno sobo je polna vode, trije spominski kamni z napisi so ti popolnoma nečitljivi. To je ugotovila Jelenčeva žena, ki je s seboj prinesla svečko in jo prižgala v spomin padlim borecem CB, ki so tu ostali. Spraševali smo se ali to spominsko obeležje nima odgovornega oskrbnika? O klavnem stanju ostankov kočee in okolice smo obvestili Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območno enoto Kranj.

Partizanska taktika vojskovanja in premikov na Jelovici v času 1941/1942

Običajno so se partizani zadrževali na Jelovici na njenem vzhodnem obrobju nad Savsko dolino. Od tod so se lažje oskrbovali. Tudi novice o gibanju sovražnika so hitro prišle do njih. Tudi spopadov s sovražnikom v tem okolišju ni bilo.

Ob novicah da se sovražnik pripravlja na vdor na Jelovico, so se partizani povlekli globlje v osrčje Jelovice na zahodu. Nastala odmaknjenost od prehrane in informacij je poslabšalo partizanom varnostne razmere. Med tem ko se je sovražnik sporazumeval radijsko, so se partizani sredi gozdov lahko zanašali le na vid in sluh, kar pa je bilo v večjih primerih usodno za partizane in sovražnik je bil v nepreglednem pogozdenem prostoru uspešnejši. Sledijo porazi. Dne 8. avgusta 1942 so močne policijske enote tu razbile Gorenjski bataljon. Padlo je 17 partizanov, med njimi komandant bataljona Jože Gregorčič. Na Mošenjski planini, sosedi Lipniške planine, je padlo 17 oziroma 18 borecev CB. Padli na Rovtarici niso poznani. Na Jelovici je v času 1942–1945 (po seznamu Lojzeta Kosa iz Lesc) padlo 72 partizanov.

Jelovica – njena prostranost in posebnosti

Če si želimo ogledati prostorsko obliko Jelovice, se moramo povzpeti na njene- ga čuvarja, na Kosmati vrh (1643 m), ki se dviga na skrajnem jugozahodnem delu Jelovice tik nad Ledinami. Alpska planota Jelovica na vzhodu sega do Kroke, Kamne

Gorice in Lancovega, na severni strani do Save Bohinjke, na zahodu pa do Nemskega Rovta in obsega okoli 80 km², ali 263-ti del Slovenije.

Na jugu prevladujejo višine od 1200 do 1300 m. Najvišji je Kotlič (1411 m) ali Partizanski vrh. Jelovico v glavnem tvorijo triasni dolomiti in apnenci. V teh kamninah so nastale kraške kotanje od kotličev do večjih vrtáč.

Posebnost Jelovice je njena geologija. Od vzhoda (Kamne Gorice) odprtega kamnoloma teče proti zahodu med dolomitom in apnencem nepropustna prodornina porfir. Slediti ga je moč povsod tam, kjer je na površju Jelovice voda in so tam zato lahko nastale pašne planine (Lipniška, Mošenjska, Martinček in Vodiška planina)¹.

Na Jelovici sta dobro ohranjeni najvišje ležeči barji v Evropi. Severozahodno od Rovtarice je barje Za blatom – zaraščeno ledeniško jezero. Drugo barje je na Ledini pod Kosmatim vrhom Ratitovca.

Za pisanje dogodkov NOB na Jelovici, kjer je padlo 72 partizanov, si je bilo pred pisanjem potrebno ogledati vsa navedena bojišča, oblikovitost tal in prometnice.

Moje mnenje o razlogih za največjo tragedijo Cankarjevega bataljona 13. januarja 1942 na Mošenjski planini

Verjetno mi bo kdo očital zakaj po 60 letih ločeno mnenje in zakaj vlečem na dan to, kar bi moralo biti že davno pozabljeno ali pokopano. Zame obstajata dva moralna razloga. Ločani smo se odločili, da bomo to pot ob obletnici CB sami pisali o njegovi bojni poti. Do sedaj sem napisal že več člankov iz časov NOB v Loške razglede. Tudi ta prispevek že ima prostor v njem. Drugič me je pisatelj Ivan Jan s knjigo Vrh v Dražgošah sam vzpodbudil k temu pisanju.

Tudi v tej knjigi Jan neumorno trdi, da so bili borci CB v koči na Mošenjski planini izdani. O tem pa, kot sem že povedal, imam nasprotno mnenje od njegovega. Pred štirimi leti sem v Obzorniku Prešerove družbe z naslovom Čudovito preživetje že izrazil dvom o izdaji borcev CB v koči na Mošenjski planini. Vse od prve do četrte svoje knjige Jan vztrajno ponavlja to nesrečno izdajo, ki je že ponarodela v slabem smislu. Primerjaj radovljiško edicijo Radovljiški zbornik – Po poti spominov, Radovljica 1990, str. 134 in 135.

Obtoženi Rafael Buh-Ježev doma iz Poljan (takrat v občini Škofja Loka) je trideset let od vseh strani moral poslušati neupravičene očitke, da je s svojo poljansko desetino pred Mošenjsko planino pobegnil pred Nemci v gozd. Partizan Janez Fern, Podskalarjev iz Bukovega Vrha je obtožil izdaje dva Dražgošana, ki naj bi z Mošenjske planine namesto domov odšla k Nemcem na Martinček, kjer naj bi izdala partizane na Mošenjski planini. Pisatelj Jan pismene izjave Ferna ne omenja, saj bi z njo izključil, da je izdajalec Košmrl. Oba umorjena Košmrla oče in sin sta umrla ne da bi jim bila krivda dokazana. Vprašam se ali te žrtve zmot niso dovolj, da se v naprej zaustavijo proizvajalci takih neresnic iz časov NOB.

Prišel sem do spoznanja, da je izdaja borcev CB na Mošenjski planini ni nastala na Martinčku, temveč v glavi takratnega političnega komisarja CB Ivana Bertoncija. Po njegovi komisarski logiki je moral varovati svoj in ugled bataljona, zato je namišljenega krivca iskal zunaj bataljona začuda kar tri in pol mesece.

Ivan Jan, ki ima enako mnenje kot Ivan Bertoncij-Johan, se je kot pisatelj v svojih treh sesterskih izdajah vedno bolj zapletal z obtoževanjem Košmrla izdaje tako,

da ga je v svoji četrti knjigi videl istočasno na dveh mestih, enkrat kot telefonista na Martičku in drugič kot vodiča na Lancovem.

Janu je zagotovo treba vkljub omenjeni kritiki priznati, da je še pravočasno ujel v svoje štiri knjige čas narodnega upora v letih 1941 in 1942, bogato vsebino. To je po mojem mnenju dragoceno izhodiščno gradivo bodočim šolanim zgodovinarjem. Na njegov občuten odnos do zgodovine NOB je v tem, da je že dovolj zgodaj (še pomnite tovariši) začel zbirati tovrstna gradiva, ki so po vrednosti težko izmerljiva. Z vsakim dnem je manj udeležencev NOB še posebno takih, ki znajo kaj povedati ali še manj kaj napisati.

Iz vsebine njegovih knjig je čutiti, da mu je bilo res sveto, kar so mu povedali udeleženci bojev CB. Dostikrat pa ni ugotavljal točnosti njihovih navedb. Če pa so mu dajali izjave vojaški ali politični funkcionarji jih je jemal kot čisto resnico tako, kot smo včasih dejali da so nezmotljive kot papež v Rimu.

Pričakoval sem več od četrte knjige, ki nosi nov naslov Vrh v Dražgošah. Četrta knjiga je le ponavljanje prejšnjih izdaj. Od njih pa se razlikuje da ima več dodatnih poglavij, ki jih ne bom komentiral. Odprl je zaporedno poglavje 10, ki nosi naslov žalitve potvarjanja izkrivljenja in obrekovanja od katerih očitkov leti tudi na njega osebno. Jan je veliko kriv sam, ker sproti ni odpravljaj netočnosti. Teh se je nabralo sčasoma še in še. Človek sam je zmotljiv zato se je v korist kvalitete dela treba posvetovati še z drugimi in se tudi na poti v kraje, kjer se je opisani dogodek odvijal.

S pisateljem Janom se v glavnem razhajava v poglavju, ki opisuje tragedijo 60 borcev CB na Mošenjski planini na Jelovici, 13. januarja 1942. Politični komisar CB Ivan Bertonec-Johan in pisatelj Ivan Jan sta prepričana da so bili borci CB izdani nemški policiji v Radovljici dne 12. in 13. januarja 1942.

Moje raziskave, ki slonijo na obširni dokumentaciji in ogledu zemljišča dogajanj pa kažejo nasprotno. Policisti – smučarji (40) majorja Otta Manna so odšli na Jelovico po nalogo generallajntanta, poveljnika štaba Jugovzhod- Georga Schrevera odgovornega Berlinu za pomiritev Gorenjcev in za uničenje CB. Na Jelovico se tako policisti niso odpravili zaradi predhodne domnevne prijave gozdarja Košmrla z gozdarske postojanke na Martinčko temveč so *policisti – smučarji na borce CB v koči na Mošenjski planini naleteli posem na ključno.*

Spopad med borci Cankarjevega bataljona in policisti – smučarji na Mošenjski planini je bil naključen

Obojestransko obstreljevanje med 40 policisti – smučarji in 60 borci CB je trajalo štiri ure. Ob visoki izgubi borcev CB (17) je njegov politični komisar Ivan Bertonec-Johan proglasil najprvo za krivce padlih borcev zasedo Poljsanske desetine Rafaela Buha, ki naj bi po mnenju Bertonec-Johan pobegnila pred Nemci v gozd. Policisti – smučarji so skupaj prišli z vodičema naravnost na Martinček in od tod so šli na Mošenjsko planino. Nanjo so prišli s severozahodne strani. Buhova zaseda je bila tedaj ali okoli 800 m vzhodno od kočice na Mošenjski planini in se tako zaseda in 40 policistov – smučarjev niso mogli nikakor srečati. Buhova zaseda, ko je slišala streljanje na Mošenjski planini je poskusila gaziti visoki sneg proti koči pa ni uspela. Zato se je proti večeru odpravila na Kališnik.

Skica, ki je na strani 261 tretje Janove knjige CB in Dražgoška bitka je netočna in zavajajoča. Prikazuje kot da so Nemci prodirali na Mošenjsko planino iz dveh strani. Policisti – smučarji z Martinčka in druga peš z Bodlajke na Mošenjsko planino. Torej tudi po smeri, kjer je bila Buhova zaseda. Buhova zaseda je takorekoč bila povsem na mrtvi straži. To netočnost pisatelj Ivan Jan ponavlja v svoji novi knjigi na strani 132. Zato se ponovno pojavljati hkrati dva krivca za tragedijo na Mošenjski planini. Buhova zaseda in gozdar Košmrl. Enega krivca je treba preklicati, še bolj prav pa oba.

Ob 17 žrtvah na Mošenjski planini se je poveljstvu CB odprlo vprašanje kdo je kriv za njihovo smrt? Sedemnajst padlih v enem dnevu – veliki uspeh policistov – smučarjev je še posebej bodel v oči, če se ga je primerjalo, da je v treh dneh padlo v Dražgošah le devet borcev. Ob tako visokih žrtvah je Ivan Bertoncclj, politični komisar CB najprvo obdolžil kot krivko desetino Rafaela Buha.

Ivan Bertoncclj je po blamaži pisem v katerih je krivično obtoževal Buhovo zasedo za smrt 17 borcev bolj iz osebnih ozirov in bataljonskih interesov (da se reši soodgovornosti) ni bil pripravljen odkritih pravih krivcev znotraj moštva bataljona. Novega krivca je začel iskati izven bataljona. Našel ga je v bližnjem sosedu gozdarju Košmrlu na gozdarski postojanki Martinček. Njegova obdolžitve pa do sedaj ni podprta z nobenimi neizpodbitnimi dokazi. Pisatelj Ivan Jan je Bertonccljevo obtožbo zoper Košmrla ponovil nekoliko razširjeno. Vzel jo je za čisto resnico, ni kritično presojal in iskal potrdila.

Po Janovih navedbah, ki so le ponovitev Bertonccljevih izjav naj bi na Jelovico odpravili policisti – smučarji in tam napadli izdane borce CB. Po temeljiti preučitvi vseh razpoložljivih kazalcev o možnosti Košmrlrove izdaje sem prišel do naslednjega:

1. Vprašamo se lahko najprvo, zakaj naj bi se Košmrl brez vzroka najmanj dve uri zadrževal na Mošenjski planini pri 32 stopinj pod lediščem in se pri dvo meterskem snegu odpravil na Mošenjsko planino?

2. Več poljanskih vstajnikov je v svojih izjavah ugotovilo, da ko so prišli na Mošenjsko planino, ni bilo nikjer nobenih sledi v snegu, niti sledi divjadi, še manj človeških. Sama nepregažena belina. Tudi ptičev niso videli (beri izjavo Tineta Rihteršiča, prva stran).

3. Generallajtant Georg Schreyr poveljnik štaba 'Jugovzhod' je že 11. januarja 1942 dal svojemu majorju Ottu Mannu, nalogo da nemudoma ustanovi policijsko smučarsko enoto in naj z njo prodre čez Jelovico v Dražgoše CB za hrbet. To se je dogodilo 13. januarja 1942.

4. V dnevnem povelju za 13. januar 1942 je major Mann moštvu 40 policistov – smučarjev sporočil, da bodo 13. januarja odšli z Bleda na Jelovico. Navedeni so kraji, katere bodo obiskali. Sporočeno jim je bilo, da jih bosta na Lancovem čakala dva vodiča, ki jih bosta spremljala na Jelovico. Ivan Jan je v svoji zadnji knjigi neodgovorno in namerno zapisal, da sta to bila Košmrla, oče in sin. V resnici pa sta to bila druga dva domačina. Eden je bil iz Lipnice, drugi pa iz Predtrga v Radovljici. Tudi njuna imena sta meni znani. Očitno si Jan silno želi, da bi dokazal Košmrlovo izdajstvo.

5. Ko so policisti – smučarji prišli na Jelovici na križišče vrh Bodlajke so bili tam samo 2 km oddaljeni od Mošenjske planine. Če bi bili borci CB na Mošenjski planini resnično izdani so tu imeli policisti idealno izhodišče za napad. Vendar se to ni

zgodilo. Pot so nadaljevali proti zahodu do gozdarske postojanke na Martinčku. Buhova zaseda na tej poti zato nikdar ni prišla v stik s policisti. Bertonccljeva izjava je zato le domneva.

6. Ivan Jan je v svoji letošnji četrti knjigi ponovil iz prejšnjih knjig samo to, da so se na Bodlajki policisti razdelili v dve koloni od katerih naj bi ena prodrla naravnost na Mošenjsko planino, druga pa z Martinčka.

7. Na Martinčku je major Mann odpustil oba vodiča in za pot po Jelovici izbral Franceta Košmrla mlajšega. Vodil jih je izključno po Mannovem programu z dne 12. januarja 1942. Proti Mošenjski planini prvi postojanki so šli skozi Zajčjo plano. *Do Mošenjske planine so prismočali ne da bi jih na svoji poti kdo zaustavil.* Na planino so prispeli malo pred 14. uro. Tu je očitni dokaz, da borci CB v koči niso v zadostni meri zavarovali vse dostope do koč. Odpira se vprašanje ali je krivca za Mošenjsko tragedijo iskati med borci CB in ne po Bertonccljevih namišljenih izdjalcih?

8. Ob prihodu policistov – smučarjev na Mošenjsko planino so ti zavzeli vzvišene položaje na zahodni strani koč in delno tudi s severne, to je nasproti glavnim vstopnim vratom iz koč. Po dimu, ki se je valil iz dimnika so vedeli, da je koč obljudena. Niso pa vedeli kdo kuri v koči ali so pribežniki iz Dražgoš ali borci CB, ki so se umaknili iz Dražgoš. Zato so čakali kdo bo prvi prišel iz koč.

9. Radovljiški zbornik za leto 1990 po poti spominov ugotavlja na strani 134 in 135, da so policisti prišli na Mošenjsko planino znatno pred 14. uro in tam čakali na položajih.

10. Tudi izjavi Iveta Šubica in Joža Žbontarja z Rudna govorita, da so policisti napadli borce CB šele tedaj, ko so se na verandi pojavili iz koč borci, ki so nameravali zamenjati Buhovo zasedo. Oba sta prepričana, *da so bili partizani na Mošenjski planini odkriti povsem po naključju in ne izdani.*

11. Neizpodbiten dokaz o tem, da Franjo Košmrl ni bil izdajalec, je da sta on in sin po Mošenjski planini še nadalje ostala na Martinčku in tam bila tudi umorjena.

12. Tudi namestnik Schreyerja polkovnik Handl navaja, da je oddelek policije presenetil na Mošenjski planini skupino borcev CB. V hudem boju je padlo 13 partizanov. Težko ranjeni pa so bili trije.

Padli borci Cankarjevega bataljona na Mošenjski planini

Padli borci 13. januarja 1942 na Mošenjski planini so naslednji: 1. Henrik Biček, 2. Maks Dolinar, 3. Miha Fister, 4. Ciril Golja, 5. Jurij Gračan, 6. Jaka Jereb, 7. Jernej Kokalj, 8. Janež Kovačič, 9. Karl Mlakač, 10. Vinko Oman, 11. Benedikt Padovan, 12. Mirko Šubic in 13. Edvard Tominc. Imena petih ranjenih mi niso poznana.

Nekaj zmot in neresnic v knjigah Ivana Jana o dražgoških bojih

Novinar Gorenjskega Glasa Marjan Teletko je v noveli Utrinki iz Poljanskega punta tudi zapial: ...-Bilo je 19. decembra (1941 MM). Sneg je bleščal od bledih pomladanskih žarkov, ko so trije Nemci (dva MM) iz Narigarjeve domačije gnali na dvorišče očeta Tomaža. Hiša je ostala odprta in na tleh ob vratih je ležala mati z nepopisno bolečino, kričala v mrzel in sovražen zimski dan Tomaž kam te peljejo?

Po radijski oddaji »Še pomnite tovariši« je romanširano Teletkovo novelo objavil Jan v svoji prvi knjigi leta 1961. Oba, novinar in kronist – zgodovinar sta prezrla, da

je tedaj Katarina Šubič že leto dni počivala na pokopališču v Poljanah. To navajam kot primer kako lahko iz romana po zaslugi zgodovinarja neresnica postane resnica.

Po vojni Jan navaja da se je razgovarjal z gospodarjem Narigarjem. Ta pa je bil že od leta 1944 pokopan v Šentjoštu nad Horjulom.

Na strani 305, tretja knjiga, Jan piše, da so v Gorjah in na Bledu Prešernovo četo po izdajstvu gozdarja Hanzlowskega, 3. januarja 1942, napadli nemški smučarji. Padel je borec Avgust Pristov iz Mengša. Smučarski oddelek je bil ustanovljen šele 12. januarja 1942. Hanzlowski je bil upravnik gozdarske postojanke na Martinčku in znan kot dober in pošten človek. Kako nezanesljiv je Jan pri svojem poročanju bremo v knjigi Vrh v Dražgošah in sicer na strani 132, da je obstreljevanje borcev v koči na Mošenjski planini trajalo 13 ur. Napad policistov – smučarjev se je resnično začel ob 14. uri in je trajal do okoli 18. ure, ko je v zimskem času že mrak. Tako je obstreljevanje lahko trajalo največ štiri ure.

Na strani 24 Jan navaja, da je bil posvet gorenjskih aktivistov pri Kocjanovih na Laškem pred 1. decembrom 1941. Točno pa je ugotovljeno, da je bil ta sestanek pod vodstvom Staneta Žagarja 8. decembra. Okoli 1. decembra ni mogel biti ta posvet. Stane Žagar odgovoren za porušitev preserskega mostu se je tedaj nahajal v Ljubljani in na Babni Gori. Na posvetu 8. 1. 1941 je Žagar poročal kako se je zaključilo miniranje mostu.

Za padlega Maksa Dolinarja Jan v svoji knjigi Vrh v Dražgošah, na strani 143 navaja, da je padel v Dražgošah na strani 256 pa na Mošenjski planini. Torej je padel kar dvakrat.

Skica pohoda CB iz Selške doline v Poljansko dolino in vrnitev v Selško dolino na strani 128 je napačna predvsem v severnem delu. Najzahodnejša točka CB je bila Kališnik in ne Kotlič. Bataljon se ne razide na Kotliču, temveč vzhodno od Kališnika pod Britmanco. Dvomimo, da bi bil s takimi napakami osnutek Maksa Krmelja. Pisatelj bi moral te napake odpraviti. Isto velja za skico na strani 261 tretje knjige Dražgoška bitka, ki je nepravilno predstavljena in zavajajoča.

Pod sliko zaselka Doline v Bukovem Vrhu stran 8, hiša Dolinca Toneta Ruperja z ozadjem Polhovca in Valterskega Vrha nosi nepravilen naslov Skoblova kmetija na Bukovem Vrhu s Pasjo ravnijo v ozadju.

Jan trdi na strani 155, da je CB prišel k Brdarju v Vinharje – Poljanska dolina 12. decembra 1941 zvečer (12. decembra je bil še v Rovtu). Maks Krmelj v Loških razgledih 1981 na strani 30 piše: »Okrog osme ure zvečer v soboto 13. decembra je prišel s Hotavelj Pavel Kalan s sporočilom, da so prišli (CB MM).

Lep primer, netočnost zapisa v knjigi Dražgoška bitka na strani 248, izjave mladega Dražgošana o umiku pred Nemci na planino Rovtarica. Gosar pravi: »Okoli sedem družin se je iz Dražgoš umaknilo pred podivjanimi Nemci v koče na Rovtarici. Nekaj dni po umiku iz Dražgoš so po naši sledi prišli za nami Nemci. Začeli so streljati po kočah. Mi smo začeli vpiti in dajati znamenja, da smo neoboroženi in mirni prebivalci«. Dražgošani so prišli skozi Mrzlo dolino čez preval Razstoke (1122 m) torej z južne strani, policisti pa z vzhodne strani po pregledu Selške planine.

Vse te nedostalke navajam zato, da bi lažje kritično presojali kaj je pri Janu lahko resnično in kaj ne.

Zaključne ugotovitve

CB se je dvakrat združil iz čet, obakrat z namenom, da bi dvignil narodno vstajo na Gorenjskem in se otresel tujega jarma. Prvič je obstajal bataljon, tudi pod imenom Gorenjski, le tri dni, od 5. do 8. avgusta 1941, ko je bil na Kotliču (1411 m) na Jelovici razbit.

Po trimesečnem premoru sta se Jeseniška in Jelovška četa znova združili v CB 25. oktobra, z istim namenom kot prvič. Tokrat je bataljon obstajal do 14. januarja 1942 ali slabe tri mesece. V času obstoja je bataljon izvedel številne diverzantske akcije. Izvojeval je dve pomembni zmagi: 12. decembra v Rovtu in 27. decembra v Bukovem Vrhu. Njegov vrhunski vojaški dosežek so tridnevni boji v Dražgošah, kjer je bataljon kljub enajstkratni nemški premoči ostal neporažen. Umaknil se je na Dražgoško goro, vklenjeno v sneg in pri –30 stopinjah Celzija ter se tam razšel. Nemški policisti – smučarju so 13. januarja okoli 14. ure presenetili in obkolili 60 borcev CB v koči na Mošenjski planini. Padlo je 17 borcev, hitro, v štirih urah. V koči je ostalo 14 mrtvih in trije težko ranjeni. To se je zgodilo dva dni pred razpustitvijo bataljona in je bil največji Nemški uspeh proti CB. S svojim obstojem in vojskovanjem, največ na Škofjeloškem, kjer je izvojeval tri zmage, je zaustavil Hitlerjevo povelje »Naredite mi to deželo zopet nemško«. Preprečil je selitev prebivalcev Gorenjske. Zaradi dvakratne vstaje ni prišlo do priključitve Gorenjske rajhu. CB je nase vezal pet do šest elitnih policijskih bataljonov, ki jih je okupator krvavo potreboval na drugih bojiščih. CB je imel poleg komandanta in političnega komisarja še tihega operativnega oficirja, Jaka Bernarda, ki je bil vedno tam, kjer je pokalo. Bil je več kot kos dvema visokima nemškima SS generaloma Georgu Schreyerju in Erwinu Rösenerju. Oba poveljujoča v štabu »Jugovzhod« sta klonila pod Bernardovimi vojaškimi potezami.

V podjarmljeni deželi je maloštevilna Gorenjska skoraj goloroka dvignila vstajo proti okupatorju. To je bil gotovo edinstven in junaški primer v takrat okupirani Evropi.

Ob obračunu dejavnosti CB 1941/42 ne bi bilo pošteno, če ne bi pri tem imenovali tudi uspešnega partizanskega vojskovodje Jake Bernarda in njegove desne roke, razumnega in čvrstega borca – vodnika Franca Bička-Bruna. Oba sta skupaj in uspešno soustvarjala zgodovino CB v narodni vstaji na Gorenjskem, uperjeni proti nadležnemu in vsiljivemu nemškemu zavojevalcu.

Na svoji bojni poti iz Selške v Poljansko dolino in ob ponovni vrnitvi v Selško dolino je puščal Jaka Bernard za seboj zmagovito sled. Bil je dejansko tihi operativni vojskovodja CB. Spremljal je ukrepe nemškega akcijskega štaba »Jugovzhod« in uspešno vodil obrambne boje s številnimi nemškimi bataljoni, ki sta jih vodila SS generala Georg Schreyer in Erwin Rösener. Čeprav ni bil član stranke, mu je ta zaradi njegove uspešnosti posmrtno dala priznanje narodnega heroja.

Niso pa strankini merilci hoteli videti zaslug za NOB pri legendarnem borcu CB Francu Bičku-Brunu, čeprav je s svojimi kvalitetami daleč izstopal iz vrst najboljših borcev. Zaradi njegovih uspešnosti se je v sestavi CB začelo z uspešno in odmevno logistično akcijo v Resmanov mlin v Zapužah. Sledil je vdor v orožniško nemško postojanko v Poljanah in istočasno v skladišče Kmetijske zadruge v Poljanah. V nje-

govih rokah je bila pomembna obrambna vrhunska točka na Pasji ravni (1027 m). Ponovno ga vidimo v Selški dolini kot osamelega strelca na štrlečem skalnem pomolu, imenovanem Jelenca, severovzhodno od naselja Jelenšče v vasi Dražgoše. Zaradi njegove intenzivne obrambe s tega mesta je skala prevzela njegov priimek in se od tedaj dalje imenuje Bičkova skala. Nadvse junaško dejanje je France Biček opravil tudi na Mošenjski planini. Iz brezizhodnega položaja je zagotove smrti rešil 42 borec CB. Stranka je ob vseh Bičkovih uspehih ostala gluha in ga ni spoznala za narodnega heroja. Obratno pa so ga njegovi soborci, vključno s prebivalci, imeli za narodnega junaka.

Objavljeno gradivo o CB ni zaključena celota. Vojna škoda v Bukovem Vrhu, Valterskem Vrhu in na Mošenjski planini, ki so jo povzročili Nemci, ni popisana. Tudi stroški za obnovo požganih in porušeni domov niso zajeti. Neobdelane ostajajo demografske posledice (izguba 50 mož): postreljenih talcev v Dražgošah, umrlih v koncentracijskih taboriščih in njihov vpliv na nadaljnji razvoj Dražgoš. Popis materialne škode v Dražgošah je opravil Ciril Zupane, Loški razgledi 24/1977, od str. 215 do 255.

Povem naj, da sem bil po vojni upravnik Obnovitvene zadruge Dražgoše. Prav smo ravnali, da smo najprej zgradili 3,5 km nove avtomobilske ceste Rudno–Dražgoše in postavili lesene provizorije za prebivanje, v katere so se lahko zatekli Dražgošani, ki so pričeli graditi nove hiše na pepelu prejšnjih.

Kmalu po razpustitvi CB na vrhu vremensko neusmiljene Dražgoške gore je tudi Narigarjeva družina sklenila 15. postajo svojega križevnega pota.

Jan se brezuspešno prizadeva proglasiti Košmrla za izdajalca še v novi knjigi Vrh v Dražgošah (2002)

V vseh dosedanjih knjigah o Dražgoški bitki ne Ivan Bertoncely in ne Ivan Jan nista uspela bralcem dokazati svoje trditve, da so bili borci CB v koči na Mošenjski planini izdani, in zato je imel sovražnik tak uspeh.

Po njihih zatrjevanjih naj bi bil izdajalec Košmrl z Martinčka kriv za smrt 17 borec CB.

V knjigi Vrh v Dražgošah je Jan ponovno poskusil Košmrla predstaviti kot izdajalca s tem, da se je oprijel Akcijskega povelja majorja Ota Mana. Košmrla pa predstavil enkrat kot telefonista na Martinčku, istočasno pa kot vodiča 40 policistov na Lancovem nad Jelovico. Oboje hkrati pa po fizikalnih zakonih ni združljivo.

Na strani 173 in 174 piše Jan, citiram:

«Ob tako natančnem povelju opozarjam (Jan), da je major Mann lahko tako hitro reagiral je moral dobiti telefonsko sporočilo o prihodu najprej Pečnikovega in nato pa še Bičkovega voda». (To je lahko samo domneva ne pa dokaz.)

To Janovo izjavo je razumeti, da je Košmrl dvakrat obvestil policijo v Radovljico navzočnosti obeh vododv na Mošenjski planini. Na strani 175 piše Jan sebi nasprotno, da Košmrl ni vedel za Bičkov vod. Na strani 174 Jan še piše v svoji knjigi Vrh v Dražgošah naslednje, citiram:

«Na Lancovem bosta čakala dva pripravljena vodnika». V tistih dveh vodnikih je Jan hitro in brez dokazov spoznal očeta in sina Košmrl. Naj k tem še enkrat pripom-

nim, da je meni poznano od kod sta bila vodnika in tudi njihova imena poznam. Nista to bila Košmrla saj sta tedaj bila na Martinčku.

Ne morem razumeti Jana zakaj se brez potrebe spušča na spolzka tla, saj nikoli ne bo dokazal izdajstva Košmrla. S trmastimi stališči, da je krivec Košmrl, bo Jan doživel enak konec kot pokojni Bertonec v zvezi Buhovo zasedo. Jan je že trenutno v stanju, da se mora zatekati, da sanja to, kar želi, da bi bilo res.

Če bi bil sam v njegovi koži, bi na radovljiškem pokopališču raje prižgal svečko obema Košmrloma in sklenil, da ju bom še naprej pustil, da v miru počivata.

Narigarjevi se vračajo domov v Bukov Vrh

O umiku borcev z Jelovice 14. januarja 1942 pripoveduje Franc Šubic-Gošar, Narigarjev z Bukovega Vrha: *Zgodil se je neljubi dogodek, ki me je strašno prizadel in ga ne bom pozabil do smrti. Tedaj smo hodili v koloni drug za drugim. Bil sem za Tinetom Hrenom-Kljukcem, Šlapovcem iz Zadobja, pred njim je bila moja sestra Ivana z otrokom. Ko je kolona zastala, se je Tine zadržal nad njo: 'Prekleti budiči Narigarjevi, ali boste šli izpod nog! Sedaj se le borite, ko ste naredili ta komunistem!'. Bil sem tibo in sem globoko požrl žaljivko.*

V Zabrekvah, pod Sv. Mohorjem je poveljstvo bataljona izdalo še svoja zadnja povelja. Odločilo je, da se Narigarjeva družina izloči iz Poljanske skupine borcev in zaradi varnosti pot nadaljuje sama po manj nevarnih poteh.⁵² Skupaj s poveljstvom in težkimi ranjenci so Narigarjevi še isti dan zavili s poti drugih in prišli na Laško h Kocjanovim, kjer so odložili ranjenjce. Naslednji dan, 16. januarja, je domači sin Zdravko Tomažin odpeljal Narigarjeve v Stražišče h Kumerdajevim. Na otroških saneh je peljal malega Jožka. Po dvajsetih dneh odsotnosti iz Bukovega Vrha, so se Narigarjevi prvič odpočili in zopet spali v posteljah. Dobri Kumerdajevi ljudje so Narigarjeve oblekli v sveža oblačila, jih založili in opremili s hrano za naporno pot domov skozi zasneženo Polhograjsko hribovje v Bukov Vrh.

Iz Stražišča so se Narigarjevi peš napotili h Kopaču v Zavrh pod Šmarno goro. Tu so nekoliko počivali in si nabirali moči za hriboviti del poti. Matjaževa služkinja jih je na saneh pripeljala v dolino Ločnice. Od tod so pot nadaljevali po močno razčlenjenem hribovju. V ponedeljek 19. januarja so prehodili pot od Govejka mimo Sv. Barbare in Dolinjskega mlina do Sv. Ožbolta, kjer so prespali noč z 20. na 21. januar v Kartelovi bajti pri Sv. Ožboltu. Sedaj niso bili več daleč od svojega Bukovega Vrha. Zjutraj so pot nadaljevali mimo Staniš, Valterskega vrha, Kovskega Vrha in prišli v Bukov Vrh. Nepopisna želja, da bi še enkrat videli domače kraje, jim je na dolgi in težki poti dajala novih moči, da so vztrajali vse do domače vasi. Tudi Jožko je junško sledil hoji odraslih. V Bukovem Vrhju je zanje sledilo veliko razočaranje. Ko so v četrtek, 22. januarja, zadovoljno vstali pri Kisovcu, jih je ponovno obšel strah. Zagledali so gorečo domačijo Pavleta Kalana v Vinharjih, pri Muhu. Slišalo se je streljanje. Zaradi izdaje so Poljanski orožniki uničili del Poljanske skupine Rudija Robnika iz Žabje vasi. Z njim vred je padlo 6 borcev. V strahu, da bodo podivjani Nemci prišli še v Bukov Vrh, Kisovec ni bil več pripravljen nuditi strehe partizanski družini. Narigarjevim, ki so dobili obremenjujoč predznak -partizanski-, ni preostalo drugega, kot da postanejo še begunci. Odsli so preko meje v južno Polhograjsko hribovje. Od tu dalje bo za vsakega člana opisana njegova končna trpeča pot.⁵³

Narigarjevi na svoji zadnji življenjski postaji

Oče Tomaž Šubic-Narigar (1885–1944)

Kot glava družine in pogorelec se je hitro znašel, da bi zaščitil del svoje družine pred nasilnimi Nemci, potem ko so ti aretirali Brdarja in ga odpeljali s seboj. Vsi Narigarji so se zatekli k Skoblu, kjer je bilo tedaj operativno poveljstvo CB. Oče Tomaž je tedaj na preprost in duhovit način ocenil tamkajšnjega komandirja 2. čete Jakoba Bernarda-Jaka. Dejal mu je: *»Ti si natančen kot vaga za zlato in oster kot turška sablja«*. Tomaž in družina so se udeležili bojev v Bukovem Vrhu, Dražgošah in na Mošenjski planini. Ker po vrnitvi v domači Bukov Vrh niso nikjer dobili zatočišča, so poleg vseh nesreč postali še begunci. Skrivoma so prestopili okupacijsko mejo med Italijo in Nemčijo. Ustavili so se pri sorodstvu v Buhovem mlinu. Tomaž je bil že pri starosti 58 let bolj rahlega zdravja. Kljub temu pa je v letu 1943 služil partizanom. Vodil jih je čez mejo v razne kraje Polhograjskega hribovja vse do Babne Gore v obe smeri.

Domobrancem iz Šentjošta njegovo delovanje ni ostalo skrito. Aretirali so ga in v Šentjoštu zaprli v nek hlev. Ves oslabiljen se je po kapitulaciji Italije vrnil k sinu Francetu, ki je čevljaril pri Jerašu. Nemci in domobranci so Narigarjeve neprestano preganjali, da so se ti morali umikati v gosto zaraščeno grapo. Ko je zaradi nemškega obstreljevanja pogorela Jeraševa domačija, sta se oče in sin jeseni 1944 umaknila na samotno domačijo k Žoharju, pol ure hoda izven Butajnovce. Tomaž, ki je v življenju veliko pretrpel, je umrl pri Žoharju 14. novembra 1944. Pokopan je na pokopališču v Šentjoštu.⁵⁷

Mati Katarina Šubic, rojena Oblak (1884–1940)

Mati Katarina je bila rojena v Zadobju (poleg Prelesja) 30. aprila 1884. Rodila je sedem hčera in dva sinova. Umrla je 3. marca 1940 v Bukovem Vrhu.

Narigarjevo ženo Katarino sta predstavila v svojih delih tudi novinar Marjan Telatko in pisatelj Ivan Jan.

Sin Franc Šubic-Gošar (1911–1986)

France je bil tretji rojeni otrok Narigarjevih in prvi sin v družini. Rodil se je 21. februarja 1911 v Bukovem Vrhu. Pred drugo svetovno vojno je živel na očetovemu domu, kasneje pa v svoji hiši na Prapetnem, to je majhna gorska vas pod sedanjo cesto Kremenik–Črni Vrh. Z očetom sta kuhala oglje, čevljarila.

Oče Tomaž Šubic-Narigar in mati Katarina, rojena Oblak, ob poroki okoli leta 1905. Arhiv: M.M.

Skupaj z mlajšim bratom Janezom je France 10. decembra 1941 vstopil v Poljansko partizansko četo kot borec. Z bratom sta se udeležila bojov v nemški ofenzivi proti CB v Bukovem Vrhu, v boju v Dražgošah, France pa še spopada na Mošenjski planini. Po razpustitvi bataljona na Jelovici se je France vračal v Poljansko dolino z borci, ki jih je vodil Pavle Peternel. Janko Fern, Podskalarjev iz Bukovega Vrha in France sta odšla k Podskalarju. Janko je ostal doma, kjer je imel pripravljeno skrivališče. Brezdomec France v Bukovem Vrhu ni dobil prezimovališča in je zato odšel čez mejo na južno stran v Polhograjsko hribovje. Tu je poiskal očeta, s katerim sta kasneje skupaj čevljarila pri Jerašu. Kako je potekalo njuno skupno življenje v Ljubljanski provinci, je že povedano pri očetu Tomažu.

France je bil izredno ročen in gospodaren človek. Marsikaj je znal sam narediti. Po vojni se je vrnil v domači Bukov Vrh. S sestro Lojzo sta obnovila svojo požgano hišo na Prapetnem. Zaradi težkih hribovskih pogojev za življenje je France na desnem bregu Poljanske Sore v Žabji vasi kupil hišo z nekoliko vrta. Tu sta s sestro Lojzo zadovoljno živela ob majhni pokojnini. Pridružila se jima je še sestra Ivana, ki so jo pripeljali iz umobolnice v Italiji.

France si je zelo prizadeval, da bi obnovil Narigarjevo družino. V Žabjo vas je vabil Ivaninega sina Jožka, da bi se s svojo družino vrnil iz Argentine. Jožko se je sicer odzval vabilu in prišel v Žabjo vas, kjer je še zadnjič videl svojo mater. Že tedaj je v sebi nosil smrtne klice. Kmalu po vrnitvi v Argentino je umrl, star komaj 60 let.

V letu 1986 sta bili sestri tragično prizadeti. Na poledeneli cesti v Poljanah je avtobus v prometni nesreči do smrti povozil Franceta.⁵⁵

Narigarjev mlajši sin, legendarni kurir Janez Šubic (1921–1943)

Znamenita kurirja CB Narigarjeva brata Janez in France iz Bukovega Vrha sta se po bojih 27. decembra 1941 skupaj z bataljonom umikala v Dražgoše.

V tem času je v Polhograjski dolini smučarski vod 20 mož iz Ljubljane zaman čakal kurirja vodiča za odhod v CB. Vodu sta tedaj poveljevala Janez Bernik-Janušik in politični komisar Marjan Sever-Nace. (Bernikova starša sta bila doma iz ožje okolice Škofje Loke.)

Sin Franc Šubic-Gošar, kot oglar v Mežnarjevi Prapeti. Arhiv: M.M.

Pobudo za ustanovitev smučarsko-diverzantskega voda za CB je dal dr. Aleš Bebler. Predvideval je, da bodo Italijani in tudi Nemci takoj prilagodili svojo opremo za bojevanje v mrazu in snegu. Bil je prepričan, da tudi partizanska vojska ne bi smela ostati brez enote borcev smučarjev. K takim odločitvam so ga navajale težke zimske razmere partizanov na Notranjskem po napadu na italijansko posadko v Ložu.

Smučarski vod Janeza Bernika je bil izvrstno opremljen, ves v belem, od smuči, ogrinjal in mavzeric. Bili so tudi enotno uniformirani in dobri smučarji.

Jaka Bernard je v začetku januarja 1942 poslal kurirja Janeza v Ljubljansko pokrajino, da bi vod pripeljal v Dražgoše še pred pričetkom bitke.

Žal je Janez Šubic na poti močno zbolel. Zavlekel se je na Govejk k Roku Celarju, kjer je ostal na zdravljenju mesec dni. Cveto Novak, kurir Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet je žal pripeljal vod na Gorenjsko (v Loško četo) šele po končani bitki v Dražgošah. Kako prav bi prišel CB pri bojih v Dražgošah, še bolj pa na Mošenjski planini!

Po ozdravitvi je bil Janez Šubic ponovno kurir na zvezi Ljubljana–Gorenjska vse do nesrečnega 21. novembra 1942, ko so ga po izdaji Marjana Keršiča–Grnega na javki v Kozjekovi bajti ujeli škofjeloški gestapovci, ko je z ljubljanske strani pričakoval kurirja Marjana Borštarnja–Tarzana. Gestapovci so Janeza odvedli v škofjeloške zapore. Dnevno so ga zasliševali, 8. januarja pa odpeljali v Begunjske zapore, od tam pa v taborišče Mauthausen. Umril je 10. januarja 1943 v zloglasnem taborišču Gussen.

To je kratko zgodovinsko pričevanje o junaškem kurirju Janezu, ki je s strelom na uniformiranega Nemca branil očetovo življenje.⁶⁵

Sin Janez Šubic. Arhiv: M.M.

Pretresljiva usoda Jobane Tušek, rojene Šubic (1906–1985)

Ko ožigosani partizanski borci in brezdomeci Narigarjevi po vrnitvi z bojev na Mošenjski planini niso dobili zatočišča v domačem kraju, so postali – kot smo že rekli – še begunci. Prestopili so okupacijsko mejo med Italijani in Nemci in se naselili v Polhograjskem hribovju.

Johana s sinom Jožkom se je zatekla k svoji prijateljici iz mladih let, Boštjanovi Micki v Setnik oz. v Praproče pri Polhovem Gradcu. Od tam je odšla k očetu in bratu, ki sta bila pri Jerašu na Butajnovi. Ivana zaradi živčnega pretresa z bojev na Mošenjski planini ni bila vedno povsem prisebna. Mučila jo je preganjavica in neprestan strah, da jo bo sovražnik odkril in pobil. Še posebej se je bala za svojega sina Jožka.

Od Jeraša je Ivana odšla v Šentjošt nad Horjulom k kmetu in gostilničarju Skvarči, po domače k Možinovim. Skvarča je bil pristaš domobrancev. Ko so se domobranci po koncu vojne umaknili iz Polhograjskega hribovja je iz Šentjošta v Italijo odšel tudi Skvarča s svojo družino. S seboj je zvalil tudi Ivano. Ali je bil strah za ohranitev razlog, da se je Ivana zatekla v varstvo domobranskega pristaša, da bi s tem zavarovala sebe in predvsem sina?

Ivana s sinom se je brez potrebe pridružila Možinovim, posebno še kot partizanska borka. Začasno so se ubežniki ustavili v Italiji, v begunskem taborišču Monigo blizu Trevisa. Tu se je Ivani zgodilo najhujše, kar se je moglo. V italijanskem časopisu sem bral članek «Dopo 24 anni torna a Casa in Cerea di Stesa» (Po 24 letih se je vrnila domov, da bi našla sebe) s podpisom M.A.S. kjer piše, da je Jožka v Argentino odpeljal neznani duhovnik. Ni znano, ali je Jožko odšel z duhovnikom povsem prostovoljno. Lahko bi mislili, da je bil materi ugrabljen. Mati Ivana se je v Monigu znašla v povsem tujem okolju z že prej nekoliko omračenim umom, brez znanja tujega jezika in se ji je ob izgubi sina popolnoma omračil um. Znašla se je v bolnišnici za ženske v Valdobbiadene pri Trevisu brez osebnih dokumentov. Le na majhnem lističu, ki ga je verjetno napisal duhovnik z namenom, da bi bolnico Ivano poslali domov, so bili napisani njeni podatki. To pa se ni zgodilo in v bolnišnici je ostala 24 let.

V popolni amneziji v bolnišnici Ivana ni z nikomer govorila, za redke besede, ki jih je govorila je prevajalec povedal, da so bile vedno ene in iste: požar hiše, vojna, požgana hiša in sinova smrt. Njene prestrašene oči pa so bile uprte nekam v daljavo, kdove s kakšnimi pošastnimi prividi. Gospa Nella Marcer, socialna delavka v umobolnici je po 24 letih prevzela nalogo, da na jugoslovanskem konzulatu poizve, ali imajo zabeleženo Ivanino ime. Odgovorili so, da jo vodijo kot pogrešano. Po dveletnem poizvedovanju so v bolnišnici dobili naslov njene sestre Marijane. Ko je ta izvedela, kje je Ivana, je takoj prihitela v umobolnico, da jo odpelje domov. Sestra Onesta, ki je skrbela za Ivano, je srečanje obeh sester takole opisala: *«Ko je Ivana zagledala sestro Marijano in jo slišala govoriti slovensko, je glasno zajokala in se ji vrgla v objem. Le za trenutek, ko smo opazovali srečanje, smo upali, da se bo Ivani ob močnem stresu zaradi srečanja s sestro le razblinila megla z njenega obraza in obolelega uma. Žal se je vse omejilo le na samo kratko srečanje.»*

Ivanini sorodniki so bili prepričani, da je Ivana umrla že nekje med vojno 1942–1945, zato je nihče od njih ni nikoli iskal. V svoji zmedenosti je govorila, da je njen sin Jožko umrl v požaru. Resnica pa je bila drugačna. Neki duhovnik je malega Jožka odpeljal s seboj najprej v Avstrijo in nato v Argentino, kjer je bil deček tedaj že mož. Ta resnica bi morda Ivani, ko bi izvedela, da sin še živi, povrnila um. Marijana je Ivani povedala, da jo čaka v Bukovem Vrhu v novi hiši sobica, kjer ne bo več sledov

Ivana Šubič-Narigarjeva v ženski bolnišnici pri Trevisu. Arhiv: M.M.

Šentjošt nad Horjulom. Zadnji kraj v Sloveniji, kjer je Jožko Tušek živel s svojo materjo Ivano, predno je leta 1945 odšel ne po svoji volji v Argentino. Foto: M.M.

strahu preteklosti. Marijana je stanovala na Bukovici pri sestri Francki, poročeni s krojačem Kalanom. V Valdobbiadeno je Marjano v drugo pripeljal Franc Bešter, po domače Kalan iz Selse.

Po prvem obisku, ko je Marjana takoj hotela odpeljati Ivano domov, zdravnik dr. Penso iz umobolnice ni imel nobenih pomislov iz zdravstvenih razlogov, saj Ivana ni bila nevarna za okolico. Težava je bila, da umobolnica ni imela nobenih Ivaninih osebnih dokumentov.

Sestra Marjana si je zelo prizadevala, da bi sestro Ivano čimprej spravila iz Italije domov v Bukov Vrh. Za prevoz je najela Franceta Beštra iz Selse. Rad je povedal, da je imel takrat 6-cilindrski fiat, ki je bil zelo zanesljiv in varen. Marijanca je šele v Trstu povedala, da ima sestro v Valdobbiadenu, kraju, 240 km oddaljenem od Trsta. Skupaj sta odšla na jugoslovanski konzulat v Trstu poizvedovat, kdaj bodo iz bolnice pripeljali Ivano v Trst. Na konzulatu so sporočili, da prevzem bolnice ne bo v Trstu, temveč v bolnišnici. Na konzulatu je Marjanca prejela potrdilo o Ivaninem jugoslovanskem državljanstvu, v Luki pa je dvignila še Ivanin krstni list. S predložitvijo obeh dokumentov bolnišnici ni bilo več nobenih zadržkov za prevzem Ivane. Ko je Ivana prišla v sprejemnico, še ust ni odprla. Zdravnik je še vprašal Marjanco, ali imajo v kraju, kjer bo Ivana živela zdravnika za duševno bolne.

Vsi trije so se vračali domov. Na dolgi poti Ivana ni spregovorila nobene besede. Bešter je Marjanco in Ivano odložil pri Kalanu na Bukovici. Po letu dni je kot dober človek obiskal Ivano doma v Bukovem Vrh, da bi se prepričal, kakšno je njeno sedanje zdravstveno stanje. V Bukov Vrh se je odpravil v poletnem času, ko so ravno spravljali seno. Ivano je našel, ko je z vilami potiskala voz s senom. Tudi razgovarjala se je že z Beštrom. Ugotovil je, da sta zdravo gorsko okolje in opravljanje kmečkih opravil najboljši psihiater. Umrla je v Bukovem Vrh 23. septembra 1985.⁴⁷

Jože Tušek (1935–1983), sin Ivane Tušek

Njegov oče je bil Jurij Tušek (1906–1942) iz Četene ravni, po domače Košanc. To ime je pogosto v Poljanski dolini (Četena ravan, vas nad Fužinami), pomeni pa po velikosti četrtno posestva in tudi Zgornja Žetina (Kovski Vrh). Beseda Košanc izhaja iz besede koš, s katerim je košanc prenašal bremena na hrbtu, tudi svoje pridelke.

Jožko se je rodil svoji materi Ivani in očetu Juriju Tušku leta 1935. Istega leta mu je oče umrl.

Jožko je bil najmlajši udeleženec bojev CB (star komaj 6 let) v Bukovem Vrhu, v Dražgošah in na Mošenjski planini, kjer je junaško tolažil ženske. Ko Narigarjevih po vrnitvi z Mošenjske planine kot izobčence nihče v rojstnem Bukovem Vrhu ni upal sprejeti pod streho, jih je oče Tomaž Šubic odpeljal čez mejo na južno stran Polhograjskega hribovja.

Kot brezdomka se je Ivana s sinom Jožkom zatekla v Šentjošt nad Horjulom k Skvarčevim, po domače Možinovim. Tu sta Ivana in Jožko živela od leta 1942 do 1945.

Ob približevanju konca druge svetovne vojne so se Možinovi, kot smo že zapisali, odločili, da zapuste svoj Šentjošt in da pobegnejo na tuje. Nadaljevanje tragedije je že opisano v razdelku »Žalostna usoda Ivane Tušek, rojene Šubic.«

*Jože Tušek, sin Ivanke Tušek,
Arbit M.M.*

*Šentjošt nad Horjulom 647 m
Mogočna hiša premožnih Skvarčevih, po
domače Možinovih v vzhodnem delu Šent-
jošta. V tej hiši sta živela Narigarjeva Ivana,
poročena Tušek s sinom Jožkom od leta 1942
do 1945. Prav na vzhodnem delu vasi sta
imela v Možinovi bajti vaško popravilnico
čevljev Narigarja, oče Tomaž in sin France.*

Ivankin sin Jožko je skupaj s Petrom (Pedrom), danes glaciologom, in njegovim bratom Jurijem Skvarčo (so enake starosti) prebežali v Argentino. Tu se je Jožko izučil za krojača. Prebival je v kraju Nequen. Brata Skvarča živa v Buenos Airesu in sta v Argentini znana kot smučarja in alpinista v Patagonskih Andih. San Carlos de Bariloche je prav po njihovi zaslugi postal slovenski raj v Argentini. V bariloških Andih ima več osvojenih vrhov slovenska imena. V tej južnoameriški Švici je bilo leta 1951 ustanovljeno slovensko planinsko društvo s podružnico v Buenos Airesu.

Na prošnjo Alojzije Šubic sem leta 1983 napisal pismo Jožku v Argentino s povabilom, naj se s svojo družino vrne iz Argentine v Žabjo vas v Poljanski

dolini. Jožko se je povabilu odzval istega leta le za kratek čas, da je videl svojo mater še živo. Vendar se je bolehen vrnil v Argentino in tam umrl še istega leta.

Jožko Tušek je bil zagotovo posebna osebnost, vzpostavil je veliki lok med Bukovim Vrhom in daljno Argentino. Po njegovi smrti prihajata v Bukov Vrh k Narigarjevim njegovi hčerki.⁸⁸

Pripoved o Narigarjih ima svoj konec v Argentini

Saga o Narigarjih iz Bukovega vrha sega v daljno Argentino, ki je po obsegu 132-krat večja od Slovenije, šteje okoli 32.5 milijona prebivalcev, ki so v 95 odstotkih evropskega porekla, večinoma Španci in Italijani.

Prvi Slovenci – Primorci, so se naselili v Patagoniji že med obema svetovnima vojnama. Po letu 1945 je v Argentino prispel drugi val Slovencev, večinoma političnih pribežnikov. V daljni Argentini je pristal, proti materini volji, tudi njen sin Jožko, tedaj star šele 10 let. Pregoreči dušebrižnik ga je ukradel materi Johani v begunjskem taborišču pri Trevisu in ga odpeljal v Argentino. Jožko Tušek, sedaj že krojač v Neuquenu je leta 1983 prvič in zadnjič obiskal svojo mater Johano v Bukovem Vrh.

Močni naselbini Slovencev so v Mendози in v Bariločah v Patagoniji. V mestu San Carlos de Bariloche živi 100.000 prebivalcev, od tega 250 Slovencev, ki so znani alpinisti, glasbeniki in plesalci. Ločanom pa je poznan bariloški pevski zbor Vrabčki.

Člani SPD v Bariločah neumorno osvajajo gorske vrhove v Patagonskih Andih in jim dajejo slovenska imena, kot je Torre Tuma, po slovenskem alpinistu. V gori Torador, visoki 3554 m, nosi eden od vrhov ime Campanila Sloveni – Slovenski zvonik in podobno. Osvojeni vrhovi so za vedno zapisani v uradnih zemljevidih Argentine.

Tako je Jožko Tušek nekaj pred svojo smrtjo sklenil nebesni lok med Slovenijo in Argentino.

Bariloška okolica jezer in gora – obsežno turistično ozemlje Patagonije

Zahvala

Na tem mestu se zahvaljujem vsem sodelujočim, ki so mi pomagali pri izdelavi prispevka. Še posebno se zahvaljujem Ludviku Jelencu-Kopčovem iz Dražgoš, ki me je kot izredno dober poznavalec Jelovice vodil po njenih pašnih planinah. Še posebno se moram zahvaliti tiskarni BS B Graf iz Ljubljane, za njene vedno pripravljane usluge. Zahvaliti se moram tudi gospe Renati Pavič iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije OE Kranj in Lojzetu Kosu iz Lesc za posredovane podatke. Zahvaljujem se gospe V. Šmajdek za njene računalniške usluge.

Vsi zemljevidi so napravljeni po topografskih kartah 1:25.000, ki jih je izdelala Geodetska uprava republike Slovenije.

Opombe

- ¹ V zbirki črtic: *Blegoš* (Ciklostirana brošura, 1944).
- ² Oče in sin, *Slovenski poročevalec*, 24. decembra 1943 in *Gorenjska v borbi za svobodo*, 2. Kranj 1960; Emil Cesar: Škofjeloško pogorje in njegovi partizani o delu Klusovega Joža, *Loški razgledi* 6/1959, str. 50–51; France Planina, *Poljanska in Selška dolina*, Ljubljana 1962, str. 30; Ivan Jan, *Dražgoška bitka in Cankarjev bataljon*, Ljubljana 1975, str. 79; Janko Mrovlje-Marko, Janez Šubic-France, kurir z Narigarjeve domačije, *Loški razgledi* 27/1980, str. 268–272; Tone Peternel-Igor, Razvoj OF v Poljanski dolini in Poljanska vstaja decembra 1941, *Borec* 1966, Usode 1941–1945, str. 331.
- ³ Prim. *Krajetni leksikon Slovenije* 1, Ljubljana 1968, str. 354, Bukov Vrh.
- ⁴ Pavle Blaznik, *Škofja Loka in Loško gospodstvo*, Škofja Loka 1973, str. 412.
- ⁵ Prim.: Rudolf Badjura v Ljudski geografiji, Ljubljana 1953, str. 83 piše, da je -rigelj- stegnjeno hrbitišče povešenega slovenskega brda, tu in tam pogozdenega. Manjša podoba -Riglja- je -Rigelc-. Od tod Riglar ali Rigelnik. Tudi novinar Marjan Telatko v svojem prispevku.
- ⁶ Marjan Masterl, Kako je potovala prepovedana literatura iz Ljubljane v drugi polovici leta 1941, *Gorenjski glas*, 1. september 1987.
- ⁷ Izjava Franca Šubica s partizanskim imenom Gošar.
- ⁸ Izjava Angele Retelj, rojene Šubic.
- ⁹ Izjava Franca Šubica, po domače Narigarja.
- ¹⁰ Ob Sv. Juriju so poslali prejeli letno izplačilo in so si lahko izbirali drugega gospodarja. Svoje imetje so povezali v culo in odšli iskat novega delodajalca.
- ¹¹ O tem požigu piše poročilo okrožnega komandanta za Gorenjsko, polkovnika Handla z dne 7. januarja 1942 o partizanskih akcijah na Gorenjskem decembra 1941, objavljenem v Zborniku dokumentov NOV. Del 6, knjiga 2, str. 326. V dokumentu št. 130, pod točko 18 piše: *-13. 12. je šla patrolja orožnikov in carinikov na kraj dejanja na Črnem Vrhu (pravilno Bukov Vrh, op. MM). Izvršilni organi so bili v bližini kraja iz gostega bukovega gozda brezuspešno obstreljevani. Na ogenj so odgovorili z ognjem. Šli so za napadalci po sledovih, ki so vodili na Črni Vrh ter naleteli na neke kolibe, ki so rabile tibotapecm in handitom za zatočišče in so jih nato zažgali. Po detonacijah, ki jih je izzval ogenj, se da sklepati, da je bila v kolibah municija in ročne bombe.* -Zlagano nemško poročilo se nanaša na požig Narigarjeve domačije v Bukovem Vrhu, ki stoji na samem, zunaj vaškega jedra, na rahlo nagnjenem hrbitišču in je daleč opazna.
- ¹² V škofjeloški jetniški knjigi je Janez Peternel vpisan pod zaporedno številko 194. Ni pa vpisano, da je bil odpeljan v Begunje, kot to piše pri drugih. Tako je moč sklepati, da je Peternel izgubil življenje nekje v okolici Loke.
- ¹³ Martin Prešeren, Partizanska akcija Jelovške čete na Lancovem, *Gorenjska v borbi za svobodo*, Kranj 1961, zvezek 4, str. 42.
- ¹⁴ Kronološki pregled dogodkov na Gorenjskem, *Gorenjska v borbi za svobodo*, Kranj 1941, zvezek 4, str. 42.
- ¹⁵ *Vstaja na Gorenjskem* – Boji v zimi 1941/42, Sestanek na Bukovščici 7. decembra 1941, str. 196, Sporočilo Žagarja o ostanovitvi svobodnega ozemlja, str. 195 in 196.
- ¹⁶ Ivan Jan, Rovt, najodmevnejša zmagata slovenskih partizanov 1941, *Loški razgledi* 34/1987, str. 225–250.
- ¹⁷ Ustna izjava, dana avtorju – Milka Vidmar.
- ¹⁸ Vir: *Gorenjska v borbi za svobodo*, 1. marec 1957, str. 29 in 30; Kranjsko-tržiška četa je bila ustanovljena iz razbitega Storžiškega bataljona (6. avgust 1941) v Okrogelskem gozdu. Štela je 19 moš. Za ko-

mandirja čete je bil imenovan Jože Pesjak, prej komandant Storžiškega bataljona, za komisarja pa Anton Stefe iz Trziča. Čez Sv. Mohor je četa prišla v Polhovce v Poljanski dolini, kjer jo je 22. oktobra vklestil sneg in odrezal od prehrane in od informacij. Četi se je pridružila Mengeško-moravska četa, ki ji je poveljeval Janko Bizjak. Vnel se je prepir, ali naj četi ostaneta na Gorenjskem. Prepričljivejši je bil Pesjak in četi sta odšli čez mejo na Babno Goro in nato na Samotorico nad Vrdencem. Na odhod čete s Polhovca se je najbolj jezil Maks Krmelj, ker je načrtoval vdor v Tehnično bazo (po orožje) in v loške zapore.

¹⁰ Ustna in pisna izjava Toneta Petermela-Igorja.

¹¹ Ustni izjavi Vinka Mraka, Spodnji Log, in Franca Igljčiča, Kremenik.

¹² *Pomniki NOB na Škofjeloškem* 1980, str. 336 in 337.

¹³ Glej barvne fotografije Loški razgledi 28/1981 ovitek in notranje strani.

¹⁴ Tone Petermel-Igor, *Borec* 1966, Usoda, str. 381.

¹⁵ Maks Krmelj-Matija, *Obzorik* 5/1983, str. 345.

¹⁶ Prim. 24, str. 342.

¹⁷ Prim. 24, str. 348–353.

¹⁸ Prim. 24, str. 406.

¹⁹ Prim. 23, str. 381.

²⁰ *Pomniki NOB na Škofjeloškem* 1980, str. 357 in 358, str. 53.

²¹ Prim. 23, str. 397 in 398; Spomini Toneta Demšarja, zapisal Tone Petermel-Igor z dne 10. oktobra 1980.

²² *Krajinski leksikon Slovenije* 1/1968, str. 358; Ivan Jan, *Cankarjev bataljon in Dražgoška bitka* 1975, str. 187 in 205; *Dražgoše, Vodnik po loškem ozemlju*, Muzejsko društvo v Škofji Loki 1982.

²³ Ivan Jan, *Cankarjev bataljon in Dražgoška bitka*, Ljubljana 1975, str. 170, Prim. 31, str. 46.

²⁴ Prim. 32, str. 170–196; *Dražgoše, Vodnik po loškem ozemlju*, 4 Dražgoše, Muzejsko društvo v Škofji Loki 1982, str. 46.

²⁵ Prim. 32, str. 216.

²⁶ *Dražgoše, Vodnik 4 po loškem ozemlju*, Muzejsko društvo v Škofji Loki, str. 47.

²⁷ Prim. 21, str. 105 in 106.

²⁸ Prim. 21, str. 96 in 103.

²⁹ Vinko Demšar, Pregled NOB na Škofjeloškem, *Loški razgledi* 19/1972, str. 77.

³⁰ Prim. 38, str. 84.

³¹ Ciril Zupanc, Partizanski spomini, kakor jih je bil zapisal Matevž z Rudna – Jože Žbontar, *Loški razgledi* 19/1972, str. 115.

³² Vinko Demšar, kustos Loškega muzeja, Pregled NOB na Škofjeloškem *Loški razgledi* 19/1972, str. 84.

³³ *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, Ljubljana 1980, str. 105 in 106.

³⁴ Izjava Mirka Ambrožiča iz Dražgoš, majerja na Mošenjski planini.

³⁵ Ivan Jan, *Cankarjev bataljon in Dražgoška bitka*, Ljubljana 1975, str. 265 in Milan Žakelj-Zirovnik, S Cankarjevim bataljonom v Novo leto 1942, *Gorenjska v borbi za svobodo* št. 5, Kranj, december 1961, str. 32; *Pomniki NOB na Škofjeloškem*

³⁶ Tone Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt*, Knjiga str. 404.

³⁷ Prim. zap. št. 44.

³⁸ Pisna izjava Janka Ferna, Podskalarja iz Bukovega Vrha, dana Tonetu Petermelu.

³⁹ Prim. zap. št. 45 in prim. št. 47.

⁴⁰ Prim. zap. št. 45.

⁴¹ Le na južnem obrobju so pod apnenci triasni skriljavci.

⁴² Ivan Jan, *Cankarjev bataljon in Dražgoška bitka*, Ljubljana 1975, str. 340 in 341.

⁴³ Izjava Franca Šubica, dana Tonetu Petermelu.

⁴⁴ Izjava Angele Šubice, por. Retelj, dana Tonetu Petermelu.

⁴⁵ Prim. pripombo št. 51.

⁴⁶ Izjava Alojzije Šubice, dana avtorju.

⁴⁷ Janko Mrovljje-Marko, Janez Šubice-France, Kurir z Narigarjeve domačije, *Loški razgledi* 27/1980, str. 268 in Tone Petermel-Igor, Razvoj OF v Poljanski dolini in Poljanska vstaja decembra 1941, *Borec* 1996, str. 331.

⁴⁸ M.A.S. Dupo 24 Anni torna a Casa in cerca di se stesa (po 24 letih se vrača domov, da bi našla samo sebe), Alojza Šubice, Žabja vas, Francka Kalan, roj. Šubice, Buhovica, Franc Šubice, Žabja vas, in Franc Bešter, po domače Kalan, šofer iz Selc.

⁴⁹ M.A.S. (lokalni časopis prinaša članek pod opombo 56). Izjava Cirila Šubica iz Bukovega Vrha, dana avtorju.